

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдучий І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декана факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 25.10.18 р.

Підписано до друку 25.10.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2510/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН

Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра
Могили

Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського державного університе-
ту імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління

Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульте-
ту політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського дер-
жавного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту,
Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук

Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського державного університету імені Пе-
тра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 25.10.18 р.

Підписано до друку 25.10.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2510/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 20 жовтень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодошук А. В.

Митний досвід Литовської Республіки: особливості імплементації в Україні 5

Мельник О. І., Мельник А. Г., Притула А. О.

Теоретичні засади ефективної торговельної діяльності в ринкових умовах 10

Бірюк С. О., Шевчук К. Д.

Концептуалізація ефективних податкових механізмів на ринку фінансових послуг України 14

Сергєєва О. Р.

Сутність та особливості забезпечення конкурентоспроможності товару 19

Давидюк О. О., Марчук Л. Л.

Організаційно-інституційні імперативи удосконалення державного регулювання захисту економічних інтересів в аграрній сфері 23

Гайдаржийська О. М., Задерака Н. М., Тітаренко Л. І.

Відмінності в бухгалтерському обліку за МСФЗ та GAAP 29

Лазебник Ю. О., Прохорова У. А.

Інвестиційна привабливість України з погляду міжнародних рейтингів 34

Мовчаненко І. В.

Бізнес-модель: сутність та інноваційна складова 39

Дильбази Э. К.

Иностранный капитал в банковском секторе Азербайджана:
экономико-правовой аспект 44

Андрєєв М. А.

Фінансове забезпечення розробки інтелектуальних кластерів як інструмент впровадження наукоємних технологій 50

Державне управління

Олійник Н. І., Крилова І. І.

Питання атестації і сертифікації працівників у сфері водопостачання та водовідведення 55

Шамрай Н. В.

Волонтерський потенціал громадського моніторингу в системі публічних послуг 61

Новікова Н. А., Галицький О. М., Гришова Р. В.

Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю 66

Акімова Л. М.

Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку України 71

Крук С. І.

Аналіз стану організаційно-правових механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України 76

Муц Ауай Файсал

Регуляторний вплив на інтеграцію іноземців в українське суспільство 79

Євсюков О. П.

Підтримка державної соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації 85

Дяченко О. П., Казарян Г. Г.

Соціальне замовлення як інструмент державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні 89

Мартишин Д. С.

Державно-управлінська проблематика в релігійній філософії ХХ століття 94

Медведчук О. В.

Про удосконалення законодавства України з питань саморегулювання 102

Образцова В. В.

Механізм стримувань та противаг у публічно-управлінських відносинах 107

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 20 / 2018

CONTENTS:

Economy

Melnyk O., Adamiv M., Todoshchuk A.

CUSTOMS EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE 5

Melnyk O., Melnyk A., Prytula A.

THEORETICAL PRINCIPLES OF EFFECTIVE TRADING ACTIVITY IN MARKET CONDITIONS 10

Biriuk S., Shevchuk K.

CONCEPTUALIZATION OF EFFECTIVE TAX MECHANISMS OF FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE 14

Sergeeva O.

THE ESSENCE AND FEATURES OF PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE GOODS 19

Davydyuk O., Marchuk L.

ORGANIZATIONAL-INSTITUTIONAL IMPERATIVES FOR IMPROVEMENT OF STATE REGULATION
ON THE PROTECTION OF ECONOMIC INTERESTS IN THE AGRARIAN AREA 23

Gaydarzhyys'ka O., Zaderaka N., Titarenko L.

DIFFERENCES IN ACCOUNTING BETWEEN IFRS AND GAAP 29

Lazebnik Iu., Prokhorova U.

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE IN TERMS OF INTERNATIONAL RATINGS 34

Movchanenko I.

BUSINESS MODEL: ESSENCE AND INNOVATION COMPOSITION 39

Dilbazi E.

FOREIGN CAPITAL IN THE BANKING SECTOR OF AZERBAIJAN: THE ECONOMIC AND LEGAL ASPECT 44

Andreev M.

FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CLUSTERS AS A TOOL
FOR THE INTRODUCTION OF SCIENCE-INTENSIVE TECHNOLOGIES 50

Public administration

Olijnyk N., Krylova I.

QUESTIONS OF APPROVAL AND CERTIFICATION OF EMPLOYEES IN WATER SUPPLY AND WASTEWATER
SECTOR 55

Shamray N.

VOLUNTEER POTENTIAL FOR PUBLIC MONITORING IN THE PUBLIC SERVICES SYSTEM 61

Novikova N., Galitsky O., Grishova R.

STATE MECHANISMS OF REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC PROVISION OF PERSONS
WITH DISABILITIES 66

Akimova L.

ANALYSIS OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE ECONOMY AND THEIR IMPACT ON UKRAINE'S
ECONOMIC SECURITY 71

Kruk S.

ANALYSIS OF THE STATUS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE SPHERE OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE 76

Muts Luai Faisal

REGULATORY INFLUENCE ON INTEGRATING INTRODUCERS IN UKRAINIAN SOCIETY 79

Yevsyukov O.

SUPPORT OF THE STATE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN GLOBALIZATION CONDITIONS 85

Diachenko O., Kazarian G.

SOCIAL ORDER AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC
PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE 89

Martyshyn D.

STATE MANAGEMENT ISSUES IN THE RELIGIOUS PHILOSOPHY OF THE XX CENTURY 94

Medvedchuk O.

ON IMPROVEMENT OF UKRAINIAN SELF-REGULATION LEGISLATION 102

Obraztsova V.

MECHANISM OF CHECKS AND BALANCES IN PUBLIC-MANAGEMENT RELATIONS 107

УДК 339

О. Г. Мельник,

д. е. н., професор, завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

М. Є. Адамів,

к. е. н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

А. В. Тодошчук,

к. е. н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.5

МИТНИЙ ДОСВІД ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ¹

O. Melnyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

M. Adamiv,

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor of Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

A. Todoshchuk,

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor of Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

CUSTOMS EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

У статті обґрунтовано актуальність реформування митної системи України на засадах врахування зарубіжного досвіду побудови та функціонування митних систем в умовах європейської інтеграції. Доведено репрезентативність досвіду роботи митних органів Литовської Республіки у контексті удосконалення та розвитку вітчизняної митної системи. Виконано порівняльну характеристику результатів роботи митних органів Литви та України за митними позиціями у провідних міжнародних рейтингах. Комплексно проаналізовано особливості функціонування литовської митної системи в контексті організаційної побудови митних органів, стратегічного планування діяльності, міжнародного співробітництва. На основі одержаних результатів ідентифіковано ключові тенденції роботи митних органів Литви, що визначають успішність литовської митниці та її гармонізованість із європейськими митними принципами. Розроблено цільові рекомендації щодо реформування митної системи України з пріоритетним та обґрунтованим урахуванням принципів роботи литовської митниці.

At the present stage, Ukrainian customs system is in a stagnant phase, which is characterized by the existence of a significant number of objective and subjective problems that should be solved by the joint efforts of representatives of the authorities through the effective reforming the customs activities. In the conditions of European integration of Ukraine, the solution of this complex task is seen through the study of the successful experience of representative European states regarding the construction and functioning of their customs systems that are based on the use of European customs principles and operate effectively on the European and international levels. Based on the

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф83/81-2018.

consideration of a number of parameters and peculiarities of the development of different European countries, the Republic of Lithuania was selected as one of the representative countries whose customs experience can be adequately used in reforming the customs system of Ukraine. Based on the comparative analysis of the results of the work of the customs authorities of Lithuania and Ukraine by customs positions in the leading international ratings, significant inequality was found in the levels of development of the Lithuanian and Ukrainian customs systems. The peculiarities of the functioning of the Lithuanian customs system in the context of the organizational construction of customs bodies, strategic planning, and international cooperation are analyzed in detail. On the basis of the obtained results, the key trends of the work of the Lithuanian customs authorities are identified, which determine the success of the Lithuanian customs and its harmonization with European customs principles. The targeted recommendations for reforming the customs system of Ukraine with the priority and reasoned consideration of the principles of the Lithuanian customs work are developed. All of these recommendations are united by the conceptual idea of distinguishing an independent customs authority — the National Customs Service, which would separately operate along with fiscal and treasury services under the jurisdiction of the Ministry of Finance of Ukraine. The implementation of this idea will provide a clear and logically justifiable demarcation of fiscal and customs spheres, allow to focus on realization and strengthening core customs functions, and perform key customs assignment which is primarily connected with the comprehensive assistance to legal and fair international trade, the fight against illegal foreign economic operations, national security, and the protection of society.

Ключові слова: митна система, митні органи, митний досвід, реформування, Литовська Республіка, Україна, європейська інтеграція.

Key words: customs system, customs authorities, customs experience, reforming, the Republic of Lithuania, Ukraine, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку України характеризується доволі контрверсійними тенденціями, що, з однієї сторони, відображають перспективні можливості європейської інтеграції, а з іншої сторони, репрезентують соціально-економічну та військово-політичну нестабільність у державі. За таких обставин зусилля представників різних сфер та різних рівнів повинні бути спрямовані на виведення національної економіки із кризового стану та забезпечення її прогресивного розвитку у структурі європейської економіки. У вирішенні цього завдання ключову роль відіграє митна система держави, що іманентно покликана виконувати важливі для країни функції, пов'язані, насамперед, із забезпеченням національної безпеки держави, її територіальної цілісності, захистом суспільства від небезпечних, неякісних та заборонених товарів, формуванням економічної конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості на різних рівнях тощо. Для митних органів розвинених європейських держав така практика є усталеною, що дозволяє досягнути високих показників соціально-економічного розвитку країни та сформувати позитивний імідж держави у структурі Європейського Союзу (ЄС). На жаль, кардинально інша ситуація простежується у роботі вітчизняних митних органів, що відображає стагнаційний етап розвитку національної митної системи, її невідповідність якійсь виконувати безпекову, захисну та митну функції. Такий стан справ спричинений існуванням чималої кількості різноманітних проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, котрі повинні бути ефективно та оперативно вирішені на засадах цілеспрямовано реформування вітчизняної митної системи. При цьому для виконання означеного завдання в умовах прагнень України доєднатись до ЄС недостатньо опиратись лише на власний попередній митний досвід, адже історія розвитку вітчизняних митних органів

не репрезентує кращу митну практику. Таким чином, виникає необхідність у дослідженні досвіду найбільш репрезентативних по відношенню до України європейських держав, що зуміли сформувати ефективно функціонуючі митні системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сучасному етапі до складу ЄС входить 28 держав, при цьому ЄС почав функціонувати у 1951 р. як спільнота, що об'єднала Бельгію, Німеччину, Францію, Італію, Люксембург та Нідерланди. Впродовж свого існування та функціонування ЄС активно розвивався, інтегруючи нові країни. На сьогодні чимало європейських держав перебувають на різних етапах приєднання до структури ЄС. Так, ключовими кандидатами-країнами, котрі гармонізують національне та європейське законодавство, є Албанія, Монтенегро, Сербія, Колишня Республіка Югославії Македонія, Туреччина [1]. За таких обставин виникає необхідність у визначенні найбільш істотних параметрів вибору репрезентативної європейської держави для дослідження її митного досвіду та його подальшого можливого проектування на вітчизняну митну практику. З огляду на вищевикладений сучасний стан і тенденції розвитку України, історію її становлення як незалежної держави, військово-політичний конфлікт з Росією, а також ключові проблеми у роботі вітчизняних митних органів вибір здійснено на користь Литовської Республіки.

Литовська Республіка (Литва) — це держава, що розташована на півночі Європи, є однією із трьох країн Балтії, межує із Латвійською Республікою, Білоруссю, Росією та Польщею, омивається Балтійським морем. Загальна площа території складає 65 301 кв. км., у 2017 р. чисельність населення становила 2,836 млн ос. [2]. Як і Україна, Литва

входила до складу СРСР, проте вже у 2004 р. стала членом ЄС. Не зважаючи на значно меншу площу території Литви та чисельність її населення порівняно із Україною, репрезентативність вивчення досвіду побудови, становлення та розвитку литовської митної системи обґрунтовується перебуванням Литви, як і України, у структурі СРСР, перебуванням із Російською Федерацією та спроможністю на цьому фоні приєднатись до ЄС і забезпечити значно вищий рівень розвитку держави, ніж в Україні. Усе вищевикладене підтверджує показовість митного досвіду Литви для України у контексті, по-перше, побудови митної системи за європейським взірцем та, по-друге, забезпечення національної безпеки держави, її територіальної цілісності та провадження законної торгівлі в умовах перебування із Росією.

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на усе вищевикладене, цілями подальшого дослідження є вивчення досвіду побудови та розвитку митних органів Литви, ідентифікування найбільш адекватних до сучасного стану вітчизняної митної системи особливостей митної діяльності у Литві та формування на цій основі обґрунтованих рекомендацій щодо реформування митної сфери України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Насамперед, проаналізуємо позиції Литовської Республіки у ключових міжнародних рейтингах, що характеризують роботу митних органів держави. Відповідно до даних Міжнародного рейтингу "Doing Business" [3] у 2018 р. Литва посідала 19 місце у числі 190 країн світу за параметром "Міжнародна торгівля". Так, для проходження прикордонного та митного контролю у Литві при реалізації експортних операцій знадобиться в середньому 9 год. та 58 дол. США, тоді як у країнах ОЕСР з високим рівнем доходу — 12,7 год. та 149,9 дол. США відповідно. Оформлення пакету документів при експорті в Литві триває близько 3 год. та вартує 28 дол. США, а у країнах ОЕСР — 2,4 год. та 35,4 дол. США відповідно. Своєю чергою, часові і вартісні показники щодо проходження прикордонного та митного контролю при здійсненні імпорتنних операцій у Литві, а також вартість оформлення документації при імпорті дорівнюють нулю, а оформлення пакету документів при імпорті займає приблизно 1 год. У країнах ОЕСР з високим рівнем доходу для проходження прикордонного та митного контролю при здійсненні імпорتنних операцій необхідно в середньому 8,7 год. та 111,6 дол. США, а для оформлення документації при імпорті знадобиться 3,5 год. та 25,6 дол. США. Як бачимо, більшість розглянутих вище показників у Литовській Республіці, що характеризують експортні операції, приблизно відповідають аналогічним середнім показникам у країнах ОЕСР з високим рівнем доходу або ж перевищують їх, тоді як імпорتنні показники у досліджуваній країні істотно перевищують середні показники країн ОЕСР та відображають кращу практику. Порівнюючи вищенаведені показники Литви та України, слід зауважити про існування істотного розриву в усіх сферах, що вказує на значно нижчий рівень розвитку національної митної системи та наявність критичних проблем, котрі провокують такий стан справ та повинні бути вирішені за допомогою реалізації прогресивних ефективних та дієвих реформ.

Згідно із Індексом ефективності логістики [4], котрий формується Світовим Банком, у 2018 р. за параметром "Митниця" Литва займала 46 позицію серед 159 держав світу, тоді як Україна знаходилась на 88 місці. За даними Індексу сприяння торгівлі [5], що складається Світовим

Економічним Форумом та Глобальним Альянсом, у 2016 р. досліджувана країна посідала 29 місце серед 139 держав, а Україна перебувала лише на 95 сходинці рейтингу. Таким чином, простежуємо істотну нерівність у рівнях розвитку литовської та української митних систем і за даними інших рейтингів.

Нижче більш ретельно проаналізуємо особливості побудови та функціонування митних органів Литви.

У Литві центральним митним органом є митним підрозділ (Центральна митна служба) у структурі Міністерства фінансів Литовської Республіки, Головою якого є виконуючий обов'язки Генерального директора Йонас Міскініс. Як бачимо, за типом митної адміністрації Центральна митна служба є відокремленим самостійним підрозділом Міністерства. За даними 2018 р. литовська митниця налічувала близько 2 110 ос. Організаційно митна система Литви охоплює Центральну митну службу, Митну кримінальну службу, Центр підготовки митних працівників, Митну лабораторію, Центр митно-інформаційної системи, три територіальні митні служби (у м. Вільнюсі, Каунасі та Клайпеді) та 44 митних пости [6].

Робота митних органів Литви реалізовується відповідно до Стратегії розвитку литовської митниці на 2016—2020 рр. Місія литовської митниці полягає у забезпеченні законної, безпечної, чесної та безперебійної міжнародної торгівлі у державі. Метою роботи митних органів Литви є забезпечення надійного захисту суспільства, ринку, навколишнього середовища та фінансових інтересів Литовської Республіки та ЄС у сфері міжнародної торгівлі, імплементації митної політики ЄС, спільної торгівлі та інших спільних політик Союзу, пов'язаних із міжнародною торгівлею. У своїй роботі митні органи Литви орієнтуються та такі цінності, як: повага до кожної особи (фізичної та юридичної) і держави; професіоналізм; партнерство. При цьому довгострокові стратегічні цілі литовської митниці пов'язані із забезпеченням належної та оптимальної для клієнтів реалізації митних процедур, посиленням боротьби із нечесною та незаконною міжнародною торгівлею, злочинністю та загрозами національній і міжнародній безпеці, розширенням інституційних компетенцій митних органів. Слід зауважити, що кожна довгострокова ціль конкретизується у переліки конкретних завдань. Оцінювання рівня досягнення стратегічних цілей литовської митниці здійснюється відповідно до таких критеріїв [6]:

— 100 % — забезпечення відповідальності митниці Литви щодо своєчасного та якісного виконання проєктів, зазначених у робочій програмі Митного кодексу ЄС на 2020 р.;

— 60 % — зростання довіри до митниці Литви у 2020 р. (44 % — у 2015 р.);

— 15 % — зниження проценту незаконного ввезення тютюнових виробів у загальній частці ринку Литви у 2020 р. (19,6 % — у IV кварталі 2015 р.);

— 3 % — підвищення рівня мотивації персоналу Литовської митниці кожні два роки порівняно з результатами попереднього опитування.

Варто зазначити, що стратегія розвитку литовської митниці реалізовується шляхом розроблення довгострокового плану дій щодо імплементації стратегії, його щорічного перегляду та оцінки досягнутого прогресу; складання річних бізнес-планів та цільових планів дій, а також контролювання за їх виконанням; ініціювання та реалізації проєктів розвитку бізнесу та електронної митниці; вдосконалення системи управління якістю роботи литовської митниці, розширення сфери акредитації для митної лабораторії, забезпечення безпеки ІТ-систем, що використовуються митницею; цільового використання людських ресурсів, інформаційних ресурсів та державних фондів з максимальною ефективністю [6].

При здійсненні контролю за міжнародною торгівлею в межах ЄС, митниця Литви сприяє забезпеченню чесної та відкритої торгівлі, захисту внутрішнього ринку Литовської Республіки, безпеки усього ланцюга постачання. У тісній співпраці з іншими органами влади митні органи Литви відіграють ключову роль у забезпеченні законної торгівлі та зміцненні конкурентоспроможності держави і ЄС; належного оподаткування зовнішньоекономічної діяльності; боротьбі з різними видами шахрайства, організованою злочинністю, незаконним переміщенням наркотичних речовин та тероризмом шляхом якісного оброблення інформації, ідентифікування змін у моделях торгівлі та оцінювання ризиків для виявлення фінансових шахрайств, терористичних і злочинних дій; захисті навколишнього середовища та населення від усіх видів небезпечної продукції [6].

Доцільно також зауважити, що литовська митниця веде активну міжнародну діяльність на засадах митної співпраці із ЄС та міжнародними організаціями, успішної реалізації численних міжнародних та регіональних митних програм і проектів, а також надання технічної підтримки з митних питань іншим державам. У контексті реформування вітчизняної митної системи варто згадати про проект ЄС Twinning в Україні "Підтримка Державної фіскальної служби України щодо зміцнення елементів інтегрованого управління кордонами у митній сфері", котрий з січня 2016 р. литовська митниця у співпраці з німецькими та польськими митними органами реалізує впродовж 21 місяця. Бюджет проекту складає 1 800 000 євро. Загальна мета проекту полягає у формуванні засад ефективного митного управління та цілісності в Україні на основі принципів інтегрованого управління кордонами. Команда міжнародних експертів реалізує цю проектну діяльність у таких сферах: внесення змін до законодавства, що стосуються інтегрованого управління кордонами, оперативні механізми співпраці в межах інтегрованого управління кордонами, розвиток антикорупційної системи. Ключовим партнером проекту є Федеральне міністерство фінансів Німеччини (відповідає за першу вищезазначену сферу), а також Міністерство фінансів Польщі (відповідає за другу сферу) та литовська митниця (відповідає за третю сферу) [6].

Окрім того, у 2016 р. представники митних органів Литви провели спеціалізовані семінари для працівників Державної фіскальної служби України у сфері нагляду та контролю за діяльністю митних брокерів, митного пост-аудиту та управління тарифними квотами. У 2017 р. для працівників Державної фіскальної служби України було організовано 2 навчальні візити у митницю Литви щодо використання платіжних систем на пунктах пропуску, а також визначення походження товарів. Також представники литовської митниці організували спеціалізований семінар в м. Києві з питань запобігання, виявлення та розслідування митних правопорушень та практичної імплементації загальноєвропейської і середземноморської конвенції про правила походження товарів. Литовська митниця бере участь у Місії ЄС з прикордонної допомоги в Україні та Молдові (EUBAM) [6].

Ретельно проаналізувавши роботу митних органів Литви та оперуючи отриманими вищевикладеними результатами дослідження, можна виокремити такі ключові особливості функціонування литовської митної системи, що визначають її успішність, гармонізованість із європейськими митними принципами та можуть бути враховані під час реформування митних органів в Україні:

— ефективна організаційна побудова митних органів Литви, що репрезентована виокремленням незалежного самостійного митного органу влади у структурі Міністерства фінансів і таким чином забезпечує чітке й логічно об-

грунтоване розмежування фіскальної та митної сфер, дає змогу зосередитись на реалізації ключових митних функцій, їхньому розвитку та удосконаленні. За даними Всесвітньої митної організації [7] така практика побудови митних органів є домінуючою у світі;

— чітка митно-орієнтована стратегія розвитку литовської митної системи, ключові елементи якої стосуються властивого митниці функціонального призначення, пов'язаного, насамперед, із всебічним сприянням законній та чесній міжнародній торгівлі, боротьбою із нелегальними зовнішньоекономічними операціями, забезпеченням національної та міжнародної безпеки;

— перманентний динамічний розвиток митної системи Литви, що ґрунтується на впровадженні прогресивних митних технологій та інструментів задля підвищення рівня автоматизованості митних процесів, удосконаленні митної інфраструктури, розвитку мотиваційних та навчальних механізмів тощо;

— активний розвиток Інституту уповноваженого економічного оператора на засадах об'єктивного удосконалення системи спрощень для суб'єктів господарювання, заохочення підприємницьких структур до одержання цього статусу та його пропагування у бізнес-середовищі;

— перманентне вдосконалення системи управління митними ризиками, її інформаційно-аналітичної складової у контексті співпраці з іншими національними та міжнародними контролюючими органами з метою оперативної реалізації заходів протидії митним порушенням;

— поєднання принципів комплексності та вибіркості митного контролю на усіх етапах ланцюга постачання, що дозволяє підвищити рівень виявлення митних правопорушень та водночас пришвидшити реалізацію митних процедур;

— удосконалення механізмів оперативно-розшукової діяльності митних працівників, що знижує ймовірність потрапляння на ринок країни та ЄС небезпечних, шкідливих чи якісних товарів;

— жорсткий контроль та чітке й об'єктивне звітування митних працівників щодо цільовості використання залучених фінансових ресурсів під час реалізації різноманітних митних програм та проектів, що формує позитивний імідж митних органів Литви як надійного сумлінного партнера в очах європейських донорів та створює передумови для подальшої ефективної співпраці;

— активна міжнародна діяльність митних органів Литви, що, насамперед, забезпечує репрезентацію та врахування митних інтересів Литовської Республіки у європейському законодавстві, здобуття нового успішного досвіду щодо впровадження прогресивних митних інструментів, одержання цільової фінансової допомоги ЄС для реалізації внутрішніх митних проектів, налагодження взаємовигідної співпраці із новими партнерами, тощо.

Усі вищевикладені особливості функціонування митних органів Литви можна логічним чином врахувати при реформуванні вітчизняної митної системи, що зумовило формування низки пропозицій у цій сфері:

— обґрунтована реорганізація митної системи України на засадах виокремлення самостійного й незалежного митного органу — Національної митної служби, котра б відокремлено функціонувала поряд із податковою та казначейською службами у підпорядкуванні Міністерства фінансів України, що забезпечуватиме логічно обґрунтоване виокремлення, зміцнення та розвиток митних функцій держави;

— розроблення чіткої митно-орієнтованої стратегії розвитку митної системи України, котра органічно komponуватиме ключові невід'ємні стратегічні елементи, що стосуватимуться, передусім, виконанням властивих цьому

органу влади функцій — безпекової, захисної та митної, тоді як фіскальна функція повинна розглядатись як похідна функція від зазначених основних функцій;

— виконання положень Митного кодексу України [8] щодо запровадження та функціонування Інституту уповноваженого економічного оператора в державі для заохочення сумлінних та законослухняних підприємств до ведення зовнішньоекономічної діяльності і таким чином активізації міжнародної торгівлі;

— активізація розвитку митної системи України на засадах масштабного удосконалення митної інфраструктури та програмно-технічного забезпечення роботи митних органів, підвищення рівня автоматизованості митних процесів, підвищення рівня мотивованості та компетентності митних працівників, що знижуватиме рівень корупції та підвищуватиме якість реалізації митних операцій, тощо;

— удосконалення роботи Автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, формування єдиної інформаційно-аналітичної системи, котра об'єднуватиме інформацію вітчизняних митних органів з даними різних правоохоронних органів (Служби безпеки України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, судовими органами тощо), а також іноземних митних органів задля оперативного виявлення правопорушень та вжиття відповідних заходів протидії;

— забезпечення здійснення митного контролю на усіх етапах ланцюга постачання, запровадження механізму митного пост-аудиту з метою підвищення рівня виявлення митних правопорушень та пришвидшення реалізації митних процедур;

— надання митним працівникам права на здійснення оперативно-розшукової діяльності на усій території України, удосконалення способів забезпечення виконання штрафних санкцій правопорушниками, що підвищуватиме рівень виявлення митних злочинів та посилюватиме відповідальність за їхнє здійснення;

— забезпечення цільовості використання залучених фінансових ресурсів під час реалізації різноманітних митних програм та проектів на засадах запровадження жорсткого контролю у цій сфері та посилення механізмів відповідальності;

— активізація міжнародної діяльності вітчизняних митних органів шляхом співробітництва із міжнародними організаціями та зарубіжними митними органами, участі у різноманітних міжнародних програмах та проектах, Торгових місіях, тощо з метою залучення цільової фінансової допомоги, одержання рекомендацій з удосконалення вітчизняної митної системи, представлення національних митних інтересів на міжнародному рівні тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сучасному етапі митна система України перебуває на етапі стагнації, характеризується існуванням чималої кількості об'єктивних та суб'єктивних проблем, що мають бути вирішені спільними зусиллями представників органів влади у різних сферах шляхом масштабного ефективного реформування роботи митних органів. В умовах європейської інтеграції України вирішення цього комплексного завдання вбачається через вивчення успішного досвіду репрезентативних європейських держав щодо побудови та функціонування митних систем, які ґрунтуються на використанні європейських митних принципів та ефективно функціонують на європейському та міжнародному рівнях. На підставі врахування низки параметрів та особливостей розвитку різних європейських держав обрано Литовську Республіку як одну із репрезентативних країн, митний досвід якої може бути адекватно використаний при реформуванні митної системи України. Таким чином було ретель-

но досліджено особливості функціонування митних органів Литви та ідентифіковано ключові тенденції їхньої роботи, що визначають успішність литовської митниці та її гармонізованість із європейськими митними стандартами, правилами та принципами. На основі одержаних результатів логічно розроблено цільові рекомендації щодо реформування митної системи України з пріоритетним та обґрунтованим урахуванням принципів роботи литовської митниці.

Перспективами подальших досліджень є поглиблене аналізування вітчизняного митного досвіду з метою ідентифікування ключових нагальних проблем у цій сфері, що повинні бути вирішені на засадах розроблення й впровадження ефективних реформаторських заходів.

Література:

1. Офіційний сайт Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en
2. Офіційний сайт Департаменту статистики Литовської Республіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.std.lt/>
3. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Світового банку "Doing Business" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
4. Звіт Світового Економічного Форуму та Глобально-го Альянсу "The Global Enabling Trade Report 2016" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/#topic=data>
5. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Світового банку "Logistics Performance Index" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/>
6. Офіційний сайт митниці Литовської Республіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lrmuitine.lt>
7. Офіційний сайт Всесвітньої митної організації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.wcoomd.org/
8. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

References:

1. The official site of the European Union (2018), available at: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en (Accessed 12 September 2018).
 2. The official site of the Department of Statistics of the Republic of Lithuania, available at: <http://www.std.lt/> (Accessed 12 September 2018).
 3. The official site of the International Rating of the World Bank "Doing Business" (2018), available at: <http://www.doingbusiness.org/> (Accessed 10 August 2018).
 4. World Economic Forum and the Global Alliance (2017), "The Global Enabling Trade Report 2016", available at: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/#topic=data> (Accessed 10 August 2018).
 5. The official site of the International Rating of the World Bank "Logistics Performance Index" (2018), available at: <https://lpi.worldbank.org/> (Accessed 10 August 2018).
 6. The official site of Customs of the Republic of Lithuania (2018), available at: <http://www.lrmuitine.lt> (Accessed 15 September 2018).
 7. The official site of the World Customs Organization (2018), available at: www.wcoomd.org/ (Accessed 20 August 2018).
 8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "The Customs Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 7 September 2018).
- Стаття надійшла до редакції 26.09.2018 р.*

УДК 338.012

О. І. Мельник,
к. е. н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
А. Г. Мельник,
к. е. н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
А. О. Прутула,
дослідник кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.10

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РИНКОВИХ УМОВАХ

O. Melnyk,
Ph.D. in Economic Sciences, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
A. Melnyk,
Ph.D. in Economic Sciences, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
A. Prytula,
researcher, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

THEORETICAL PRINCIPLES OF EFFECTIVE TRADING ACTIVITY IN MARKET CONDITIONS

Одним із найважливіших аспектів у прийнятті управлінських рішень на будь-якому рівні господарювання є ефективність діяльності суб'єкта господарювання. Зокрема для суб'єктів торговельної діяльності в Україні питання підвищення ефективності їх господарювання є визначальним.

У статті проаналізовано теоретичні основи ефективності здійснення торговельної діяльності в умовах ринку. Найважливішою якісною характеристикою господарювання на всіх рівнях функціонування є ефективність господарської діяльності, яка стала одним із основних чинників економічних ринкових трансформацій і розвитку всіх секторів економіки України. В зв'язку з цим і виникає потреба у дослідженні особливостей підвищення ефективності господарювання усфері торгівлі. У статті узагальнено наукові підходи, надано організаційно-економічні пропозиції, які сприяють підвищенню ефективності діяльності суб'єктів торговельної діяльності. Охарактеризовано основні принципи здійснення управління ефективністю діяльності суб'єкта господарювання. Окреслено форми господарсько-торговельної діяльності суб'єктами господарювання.

The article analyzes the theoretical basis of the effectiveness of trading activities in market conditions. The most important qualitative characteristic of economic activity at all levels of functioning is the efficiency of economic activity, which became one of the main factors of economic market transformations and development of all regions of the Ukrainian economy. In connection with this, there is a need to study the features of improving the efficiency of business in the field of trade.

The effectiveness of the subject of business in different authors acts in different roles as: the concept, category of conformity, characteristics of activity, the degree of achievement of goals, attitude, reflection of results. Such diversity indicates the multifaceted nature of this concept and the ambiguity of its understanding.

Determining the effectiveness of economic activity is important both scientific and practical value. With its help it is possible not only to evaluate the effectiveness of the business entity, to analyze the overall effect of different structural units and directions of activity, but also to determine the strategy of development, to develop a forecast and plan of action for the future, to establish the results of using the resources spent: means of production, labor, information.

The most important qualitative characteristic of economic activity at all levels of functioning is the efficiency of economic activity, which became one of the main factors of economic market transformations and development of all sectors of the Ukrainian economy. In connection with this, there is a need to study the features of improving the efficiency of business in the field of trade. The article summarizes scientific approaches, provides organizational and economic proposals that contribute to improving the efficiency of activities of subjects of trade. The basic principles of management of the efficiency of the subject of economic activity are described. The forms of economic and trading activity by economic entities are outlined.

*Ключові слова: ефективність, торгівля, управління ефективністю, суб'єкт торговельної діяльності.
Key words: efficiency, trade, efficiency management, subject of trading activity.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема ефективності господарської діяльності виникає на всіх рівнях функціонування та займає ключове місце в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання. Ураховуючи сучасні особливості економічного розвитку (високий рівень невизначеності, наявність кризових явищ, нестабільність розвитку як економіки в цілому, так і кожного суб'єкта господарювання), першочергового значення набуває активізація дій із підвищення ефективності їх функціонування, зокрема у сфері торгівлі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аспекти дослідження ефективності діяльності суб'єктів господарювання становить особливий інтерес як для зарубіжних, так і для вітчизняних учених: О. Амоша, В. Андрейчук, Дж. Блек, Т. Говорушко, А. Гончарук, П. Друкер, М. Мейєр, Д. Синк, А. Томпсон, Р. Каплан, Ф. Келе, Г. Куденко, Н. Климаш, Д. Нортон, В. Осипов, В. Петі, К. Салига, Р.С. Сайфулін, О. Шеремет та ін. Разом із тим питання ефективності торговельної діяльності, досліджено недостатньо, особливо з урахуванням сучасних інформаційних технологій. Воно і досі не знайшло достатнього висвітлення у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід потребує ґрунтовної адаптації до умов господарювання в Україні. Тому дослідження теоретичних основ ефективного розвитку торговельної діяльності в Україні набуває актуальності для економічної науки та практики господарювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є узагальнення наукових підходів, організаційно-економічних пропозицій, які сприяють підвищенню ефективності діяльності суб'єктів торговельної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку економіки України, забезпечення стабільної роботи суб'єктів торговельного підприємництва є завданням першочергової важливості

для керуючих сторін усіх рівнів. Найважливішою якісною характеристикою господарювання на всіх рівнях функціонування є ефективність господарської діяльності, яка стала одним із основних чинників економічних ринкових трансформацій і розвитку всіх регіонів економіки України. В зв'язку з цим і виникає потреба у дослідженні особливостей підвищення ефективності господарювання у сфері торгівлі.

Існує багато думок авторів щодо визначення поняття "ефективність діяльності суб'єкта господарювання". У таблиці 1 наведено деякі з таких визначень, що були сформульовані науковцями останнім часом.

Як видно, ефективність діяльності підприємства у різних авторів виступає у різних ролях як: поняття, категорія відповідності, характеристика діяльності, ступінь досягнення цілей, відношення, відбиття результатів. Таке різноманіття вказує на багатоаспектність цього поняття та неоднозначність його розуміння.

Цікавою є думка Говорушко Т.А. та Климаш Н.І., які ефективність діяльності підприємства розглядають на основі вартісно-орієнтованого підходу в управлінні ефективністю та визначають його як процес, який націлений на досягнення максимальної вартості підприємства, що повинен вирішувати наступні завдання [7, с. 69]:

- сформулювати стратегію розвитку підприємства, та встановити етапи її реалізації;
- оптимізувати структуру джерел фінансування підприємства та інвестувати кошти в активи у відповідності з основними правилами фінансування;

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення поняття "ефективність діяльності"

Автори	Визначення
Майстро Р.Г., Шербак Ю.С. [1, с. 100]	Це категорія, яка виражає відповідність результатів і витрат підприємства цілям діяльності та інтересам власників
Жучкова Г.А. [2, с. 126]	Це відношення виготовленої продукції за певний проміжок часу до кількості ресурсів, які необхідні для створення цієї продукції
Богацька Н.М. та ін. [3]	Це категорія, яка виражає відповідність результатів і витрат підприємства цілям діяльності та інтересам власників у грошовій формі
Куцаренко Н.В. [4, с. 355]	Це багатоаспектне поняття, що означає відповідність вироблених підприємством товарів і послуг умовами ринку, конкретним вимогам споживачів не тільки по своїм якісним, технічним, економічним, естетичним характеристикам, а й по комерційних і інших умовах їх реалізації, що включає такі поняття, як ціна, строки поставки, канали збуту, сервіс, реклама тощо
Куценко А.В. [5]	Цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам
Гончарук А.Г., Лазарева Н.О. [6]	Це економічна категорія, яка виражає здатність підприємства досягти встановлених тактичних та стратегічних цілей з оптимальними витратами ресурсів, що найбільш повно забезпечує реалізацію економічних інтересів його власників

Джерело: сформовано авторами.

— забезпечити ліквідність активів підприємства та прагнути до скорочення терміну оборотних коштів;

— гарантувати захист прав акціонерів, тобто впровадити ефективну систему прийняття рішень, та надати акціонерам (як великим, так і міноритарним) можливість контролювати роботу менеджменту;

— використовувати інноваційні технології, що забезпечать зростання обсягу виробництва та продуктивності праці і гарантуватимуть високу якість та екологічний контроль продукції;

— вдосконалювати корпоративну культуру на підприємстві та довести до кожного працівника необхідність зростання вартості підприємства;

— сприяти підвищенню ділової репутації та іміджу підприємства.

Згідно Е. Нілі [8], цикл управління ефективністю починається з ефективного планування і закінчується заохоченням працівників за їх ефективну роботу і включає п'ять етапів (рис. 1).

Таким чином, визначення ефективності господарської діяльності має важливе як наукове, так і практичне значення. З її допомогою можна не тільки оцінити ефективність роботи суб'єкта господарювання, проаналізувати сумарний ефект різних структурних підрозділів та напрямків діяльності, а й визначити стратегію розвитку, розробити прогноз та план дій на перспективу, встановити результати використання витрачених ресурсів: засобів виробництва, робочої сили, інформації.

До основних принципів здійснення управління ефективністю діяльності підприємства віднесемо такі:

1) вимір результатів роботи підприємства та його окремих підрозділів, що передбачає розробку показників ефективності та встановлення цілей для підвищення ефективності;

2) оцінка ефективності роботи підприємства, що передбачає визначення фактичної ефективності на підприємстві, її порівняння з цілями ефективності та виявлення резервів щодо її зростання;

3) провадження управлінських дій, що передбачає прийняття рішень, що сприяють підвищенню ефективності роботи, тобто за кожним з виявлених резервів виробляються рішення для наближення фактичного значення показника до цільового;

4) моніторинг ефективності, що передбачає контроль виконання рішень і збір інформації, необхідної для подальшого виміру ефективності діяльності підприємства [6].

Торгівля є найважливішою сферою формування та стабілізації споживчого ринку, координуючою ланкою в системі секторальних, регіональних та кластерних зв'язків, дієвим механізмом задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості в суспільстві. Це підтверджується зростанням чисельності приватних підприємств, що займаються торговельною діяльністю, вагомим внеском торгівлі у формування доданої вартості та бюджетних надходжень, створення нових робочих місць для працевлаштування населення.

Господарський кодекс України, який встановлює основні принципи побудови правових відносин у сфері торгівлі (купівлі-продажу), визначає господарсько-торгівельну діяльність як діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямова-

Рис. 1. Основні етапи циклу управління ефективністю

Джерело: джерело [8].

ну на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжну діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [9, с. 263]. Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торгівельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або як зовнішня торгівля.

Отже, пропозицію товарів забезпечує торговельна діяльність, яка в Національному стандарті України "Роздрібна та оптова торгівля: терміни та визначення понять" трактується як ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача [10].

В Україні відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності [11] торгівля належить до секції G, що має назву "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів". Статистичні спостереження в торгівлі проводяться за розділами, визначеними у Класифікаторі: Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт; Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами; Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами.

Господарсько-торгівельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

Суб'єктом торговельної діяльності є зареєстрована в установленому порядку юридична або фізична особа, яка здійснює торговельну діяльність на постійній основі для одержання прибутку й укладає у процесі цієї діяльності договори від свого імені, на свій ризик і під свою майнову відповідальність. В Україні до них належать: реєстровий торговець, роздрібне торговельне підприємство, оптове торговельне підприємство, постачальник, продавець, комітент, комісіонер, консигнант, консигнатор, посередник у торгівлі, комівояжер, торговельний агент, торговельний представник, дилер, рекламне агентство [10].

Діяльність підприємства можна вважати ефективною за таких умов: значення результативних показників діяльності зростають при постійних витратах; значення результативних показників діяльності зростають, витрати зменшуються; темпи зростання результативних показників перевищують темпи зростання витрат. При цьому основними визначальними параметрами ефектив-

ної діяльності підприємства можна вважати такі: результативні показники діяльності, витрати діяльності, темпи зростання результативних показників та темпи зростання витрат.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективним слід вважати суб'єкт господарювання, який за мінімальний проміжок часу досягає максимальних результатів при мініальному використанні ресурсів, використовує фактори внутрішнього та зовнішнього середовища з урахуванням розвитку інновацій.

У ринкових умовах господарювання економічна ефективність є об'єктивним критерієм і регулятором розвитку суб'єктів торговельної діяльності, а питання, пов'язані з нею, є одними з ключових.

Література:

1. Майстро Р.Г. Науково-теоретичні основи ефективності / Р.Г. Майстро, Ю.С. Щербак // Вісник НТУ "ХПІ". — 2014. — № 32 (1075). — С. 97—102.
2. Жучкова Г.А. Результативність діяльності підприємства: науково-методичні аспекти її визначення / Г.А. Жучкова // Ефективна економіка. — 2013. — № 11. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2517>
3. Богацька Н.М. Ефективність діяльності підприємства та її планування / Н.М. Богацька, Д.В. Берднік // Україна наука: Х Міжнар. наук. інтернет-конф., 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://int-konf.org/konf122013/652-kandidat-ekonomichnih-nauk-docent-bogacka-n-m-berdnk-d-v-dobera-o-o-efektivnst-dyalnost-pdpriyemstva-ta-yiyi-planuvannya.html>
4. Куцаренко Н.В. Конкурентоспособность и оценка эффективности конкурентной деятельности организации в современных условиях / Н. В. Куцаренко // Исследования и разработки в области машиностроения, энергетики и управления: материалы XIII Междунар. конф., Гомель, 25—26 апр. 2013 г. — Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2013. — С. 354—355.
5. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А.В. Куценко. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 205 с.
6. Лазарева Н.О. Гносеологічні аспекти ефективності діяльності підприємств / Н.О. Лазарева, А.Г. Гончарук // Економічний форум. — 2015. — № 2. — С. 216—222.
7. Говорущко Т.А. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія / Т.А. Говорущко, Н.І. Климаш. — К.: Логос, 2013. — 204 с.
8. Neely A. Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice / A. Neely. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011. — 528 p.
9. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15&zahyst=4/UMfPEGznhhdzJ.Zi.IQwPcH4Ogs80msh8le6>.
10. Роздрібна та оптова торгівля: терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004. — [Чинний від 2005-07-01]. — К.: Держспоживстандарт України, 2005. — 18 с. — (Національний стандарт України).
11. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 457 від 11.10.2010 р. "Національний класифікатор України — Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010" [Електронний ресурс] // Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. — Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/print/842>

References:

1. Majstro, R. and Shherbak, Yu. (2014), "Scientific and theoretical foundations of efficiency", Visnyk NTU "XPI", vol. 32 (1075), pp. 97—102.
 2. Zhuchkova, G. (2013), "Effectiveness of the enterprise: scientific and methodical aspects of its definition", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2517> (Accessed 24 Aug 2018).
 3. Bogacz`ka, N. and Berdnik, D. (2013), "Efficiency of enterprise activity and its planning", Zbirka dopovidej na X Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii, [International economic conference], Ukrayina naukova [Ukraine is scientific], [Online], available at: <http://int-konf.org/konf122013/652-kandidat-ekonomichnih-nauk-docent-bogacka-n-m-berdnk-d-v-dobera-o-o-efektivnst-dyalnost-pdpriyemstva-ta-yiyi-planuvannya.html> (Accessed 24 Aug 2018).
 4. Kuczarenko, N. (2013), "Competitiveness and an estimation of efficiency of competitive activity of the organization in modern conditions", Zbirka dopovidej na X Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii, [International economic conference], Y`ssledovany`ya y razrobotky v oblasti masy`nostroeny`ya, energety`ky` y` upravleny`ya [Research and development in the field of engineering, energy and management], GGTU y`m. P. O. Suxogo, Gomel, Ukraine, pp. 354—355.
 5. Kucenko, A. (2008), Organizacijno-ekonomichny`j mexanizm upravlinnya efekty`vnisty diyal`nosti pidpry`yemstv spozhy`vchoyi kooperaciji Ukrayiny` [Organizational and economic mechanism for managing the efficiency of Ukrainian consumer cooperatives], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine.
 6. Lazareva, N. (2015), "Epistemological aspects of the efficiency of the enterprise", Ekonomichny`j forum, vol. 2, pp. 216—222.
 7. Govorushko, T. and Kly`mash, N. (2013), Upravlinnya efekty`vnisty diyal`nosti pidpry`yemstv na osnovi vartisno-orientovanogo pidxodu [Managing the performance of enterprises based on a value-based approach], Logos, Kyiv, Ukraine.
 8. Neely, A. (2011), Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice, Cambridge University Press, Cambridge, England.
 9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 29 August 2018).
 10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), The National standard of Ukraine "Retail and wholesale trade: terms and definitions", Derzhspozhy`vstandart Ukrainy, p. 18.
 11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), The National Classifier of Ukraine "Classification of types of economic activity", available at: <http://www.dkrp.gov.ua/print/842> (Accessed 22 August 2018).
- Стаття надійшла до редакції 01.10.2018 р.*

С. О. Бірюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фондового ринку та корпоративного управління,
Український інститут розвитку фондового ринку, м. Київ
К. Д. Шевчук,
аспірант кафедри фінансів, ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.14

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНИХ ПОДАТКОВИХ МЕХАНІЗМІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

S. Biriuk,
PhD, Associate Professor, Associate Professor Department of Capital Market
and corporative management USMDI, Kyiv
K. Shevchuk,
postgraduate Department of Finance SHEI "Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman", Kyiv

CONCEPTUALIZATION OF EFFECTIVE TAX MECHANISMS OF FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

У статті досліджуються концептуальні підходи до реформування податкових механізмів ринку фінансових послуг України. Акцентовано на сучасних наукових позиціях щодо сутності податкового регулювання фінансового сектору та його ключових цілей. Обґрунтовано доцільність поділу цілей податкового регулювання ринку фінансових послуг на умовно постійні та поточні. Розкрито еволюцію поглядів провідних вчених на регуляторну політику держави в питанні оподаткування на ринку фінансових послуг на глобальному рівні. Проведено оцінку результатів використання в Україні акцизного податку на операції з цінними паперами. Визначено фактори "розриву" в рівнях доходів різних учасників ринку фінансових послуг України та його деструктивний вплив на поведінку економічних агентів. Обґрунтовано ряд рекомендацій, спрямованих на розробку ефективних підходів до податкового регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг.

This article deals with conceptual approaches to reforming of tax mechanisms of the financial services market in Ukraine. The focus is made on modern scientific positions concerning the essence of tax regulation of financial sector and its key objectives. In particular, the expediency of separating the objectives of tax regulation of financial services market into conditionally constant and current ones is justified. This division is also somewhat conditional, since solving current problems may take a long time to resolve, as well as support and fix the result for a long-term perspective. The evolution of the views of leading scientists on the state regulatory policy in the field of taxation in the financial services market at global level is revealed.

An assessment of the results of use of excise tax on securities transactions in Ukraine was made. It was established that the introduction of tax on financial transactions automatically did not lead to changes in the behavior of investors in the direction of investing in the real sector of economy. Increasing the tax burden on the financial sector for increasing the attractiveness of the real sector is not enough. Taxes are not decisive factor affecting the investor's choice of investing sphere, they act in complex with other factors.

The factors of "rupture" in the levels of incomes of different participants of financial services market in Ukraine and its destructive influence on the behavior of economic agents are determined. It is established that the purpose of tax regulation of financial services market is not a dogmatic constant. It varies depending on the problems that need to be resolved at a time span. Therefore, justifying proposals for improving tax mechanisms, it should be clearly see what goals must be achieved with using taxes as a regulatory tool.

Improvement of tax regulation should not be based on the introduction of new taxes, but through improvement of dividends' taxation, interest income, income from participation in insurance based on the introduction of progressive approach and taking into account the origin of income and the socio-economic significance of revenue-generating activities.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, податки, податкова система, державне регулювання ринку фінансових послуг, податкове регулювання.

Key words: financial market, financial services market, taxes, tax system, state regulation of financial services market, tax regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Подальший поступ економічних реформ в Україні багато в чому залежить від здатності держави реформувати вітчизняний фінансовий сектор. Не секрет, що протягом багатьох років тільки банки були в центрі уваги можновладців, тоді як діяльності інших фінансових інституцій не приділялася належна увага. На наш погляд, така ситуація логічно випливає з того факту, що кінцевими бенефіціарами абсолютно більшості банківських установ в Україні були або провідні фінансово-промислові групи, або представники політикуму. Про результат такого "симбіозу" яскраво свідчить сучасний стан банківської системи, найбільш визначальною тенден-

цією якої є двократне скорочення кількості банків за короткий період.

Разом з тим, зарубіжний досвід засвідчує, що розвиток фінансового посередництва можливий виключно (виділено нами — С.Б. та К.Ш.) у випадку повноцінного розвитку як банків, так і небанківських фінансових інституцій. В свою чергу, становлення інституційної фінансової інфраструктури в розвинених країнах стало можливим завдяки ефективній моделі регуляторного інструментарію, в т.ч. — податкового. Для України оподаткування на ринку фінансових послуг (як і в цілому — податкова сфера) є актуальним питанням, оскільки існуючий стан речей у фінансовому секторі очевидно не

Таблиця 1. Цілі податкового регулювання ринку фінансових послуг

Умовно постійні	Поточні
Запобігання негативному впливу тенденцій на ринку фінансових послуг на розвиток економіки	Недостатність інвестицій в реальний сектор економіки
Сприяння розвитку та ефективному функціонуванню ринку фінансових послуг	Нерівномірний розподіл індивідуальних доходів в Україні загалом і між учасниками ринку фінансових послуг – зокрема
Сприяння ефективній мобілізації і розміщенню фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг	Розвиток схем колективного інвестування
Сприяння інтеграції в глобальний фінансовий простір	Запобігання схемам уникнення від оподаткування за рахунок необґрунтованих звільнень від сплати податків і податкових пільг

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 2. Характеристика доходів від надання та споживання фінансових послуг за способом отримання

Вид доходу	Походження доходу	Соціально-економічна значимість діяльності, що приносить дохід	Фактори, що впливають на величину доходу
Проценти	Розміщення коштів на депозитний рахунок, володіння облігаціями	Формування інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання	Сума вкладених коштів, зміна розміру процентних ставок, ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Дивіденди	Володіння акціями, паями, інвестиційними сертифікатами	Формування інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання	Номінальна вартість акцій (паю), інвестиційних сертифікатів; величина прибутку емітента, рішення щодо виплати дивідендів ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Інвестиційний прибуток	Майнові права, здійснення посередницьких операцій з активами	Підприємницька діяльність	Обсяг здійснених операцій, ціна активів
Страхові внески	Страховання життя (капіталізація частини доходу)	Підприємницька діяльність	Розмір страхових внесків
Страхові виплати	Накопичення коштів	Пенсійне забезпечення. Соціальний захист	Розмір страхової виплати або викупної суми; ризики діяльності суб'єкта, що виплачує дохід
Доходи від підприємницької діяльності	Капітал	Розвиток бізнесу	Ризики підприємницької діяльності

Джерело: розроблено авторами.

може задовольняти ні державу, ні самих учасників ринку фінансових послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика оподаткування в цілому та на ринку фінансових послуг — зокрема, розглядалася в роботах В. Васенко, П. Дубинецької, Ю. Іванова, І. Крупки, А. Лободи, О. Рибчак, Т. Пасенко, О. Чеберяко та ін.. Разом з тим, сучасний стан вітчизняного ринку фінансових послуг свідчить, що існуючі механізми його податкового регулювання потребують подальшого вдосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є доповнення існуючих теоретичних та прагматичних положень щодо удосконалення оподаткування на ринку фінансових послуг України на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Насамперед, акцентуємо увагу на сутності дефініції "податкове регулювання", хоча окремими вітчизняними науковцями і зроблено висновок про відсутність принципових розбіжностей у підходах до трактування цієї дефініції [1, с. 24]. В цілому підтримуючи таку позицію, наведемо визначення професора Ю. Іванова, яке, на нашу думку, найкраще відображає сутність податкового регулювання: "...процес, що базується на свідомому, активному й цілеспрямованому використанні існуючої, незалежно від волі суб'єктів управління, регульовальної функції податків задля отримання певних соціально-економічних результатів" [2, с. 38].

У роботах В. Васенка [3], Крупки І. [4], О. Рибчак [5], О. Чеберяко, А. Лободи [6] досліджувалася проблематика державного регулювання ринку фінансових по-

слуг і визначена його мета. Враховуючи, що податки — це атрибут держави, мета податкового регулювання ринку фінансових послуг має корелювати з метою державного регулювання у цій сфері. На основі розглянутого вище наукового доробку вчених щодо цілей і завдань податкового регулювання ринку фінансових послуг та, враховуючи законодавчо унормовані положення [7], що визначають мету державного регулювання ринку фінансових послуг, пропонуємо основні цільові установки податкового регулювання розглядати у розрізі двох груп: умовно постійні, тобто такі, необхідність досягнення і підтримки котрих існує фактично завжди, і поточні, тобто викликані потребами часу, проблемами, що потребують розв'язання у короткостроковій перспективі (табл 1).

Звісно, представлений поділ також є в достатній мірі умовним, оскільки вирішення проблем, які визначені нами як поточні, може потребувати тривалого часу для вирішення, а також підтримки і закріплення результату на довготривалу перспективу. Крім того, напевно чи значений вище перелік цілей є вичерпним. Ми указали найбільш важливі із них та також ті, на досягнення яких буде спрямований пошук шляхів удосконалення механізмів оподаткування метою посилення регульовального впливу.

Концептуально аналіз розвитку оподаткування на ринку фінансових послуг слід розпочати з аналізу податку на фінансові операції, який виник у результаті еволюції ідеї Дж. Тобіна [8], який пропонував ввести податок (ТТ) на валютні операції, тобто на операцій з купівлі продажу іноземної валюти з метою запобігання спекулятивним операціям, які дестабілізують ринок. Свою ідею дослідник обґрунтував на основі подій, що відбувалися в економіці у той час. Починаючи з 70-х років минулого століття, обсяг валютних спекуляцій постійно зростав, збільшувалася мобільність фінансових

ресурсів, пов'язана з процесами глобалізації, відбувалася революція у комунікаційних технологіях. Оподаткування валютних операцій, на думку Дж. Тобіна [8], мало дати два результати: по-перше, стабілізувати коливання валютних курсів, що виникають через короткострокові спекуляції; по-друге податкові надходження від цього податку збільшили б доходи бюджету. Звернемо увагу, що на першому місці зазначаються регулюючі, а не фіскальні властивості податку.

Альтернативним варіантом податку Дж. Тобіна є податок на валютні операції (СТТ — Currency Transaction Tax), який розроблявся Р. Шмідтом [9]. Оподаткування валютних операцій (СТТ) є пропорційним, відсотковим податком на окремі валютні операції, який обчислюється дилерами валютного ринку і збирається через клірингові або розрахункові системи.

Оподаткування валютних операцій є концептуальним спадкоємцем податку Дж. Тобіна. З огляду на механізм справляння податку (через фінансові розрахункові системи) та податкової бази (обсяг торгів на міжбанківському валютному ринку), вони ідентичні. Вони різняться лише метою та запропонованою податковою ставкою.

Еволюція поглядів на податок Дж. Тобіна і намагання використати його ідею для протидії негативним ефектам функціонування фінансових ринків привела до появи податку на фінансові операції (ФТТ). Податок на фінансові операції охоплює ширший об'єкт оподаткування оскільки поширюється не лише на валютні, а й на інші види операцій, зокрема купівлю-продаж цінних паперів та похідних фінансових інструментів. Відтак він має ще вищу фіскальну ефективність і можливість регулювати обсяги здійснюваних операцій у розрізі їхніх видів.

Проте ФТТ має серйозні контраргументи, а саме:

1. Негативний вплив зменшення торгового обороту на волатильність цін, ринкову ліквідність, і, відповідно, ефективність ринку.

2. Потенційне зростання витрат інвесторів середнього класу.

3. Можливість ухилення від податку через маскуючі операції або податкові гавані.

Щоб зробити остаточні висновки стосовно доцільності введення податку на фінансові операції в країні, згадаємо досвід запровадження акцизного податку особливого виду на операції з цінними паперами в Україні. Ключові висновки, які можна зробити на основі аналізу акцизного податку на операції з цінними паперами такі:

1. Податок на операції з цінними паперами довів свої регулюючі властивості — з його допомогою можна впливати на обсяг операцій і структуру ринку цінних паперів, відповідно активізуючи та гальмуючи розвиток певних його секторів.

2. Враховуючи, що у структурі обсягу біржових контрактів переважають державні облигації України (в окремі періоди частка цих цінних паперів сягає 90 %), вкладання коштів у які стимулюється звільненням від оподаткування доходів, встановлювати податок на фінансові операції стосовно ОВДП не вписується в логіку податкової політики. Оподаткування ж операцій з іншими видами цінних паперів, які займають трохи більше 10%

біржового ринку, навряд чи суттєво протистоятиме "фінансіалізації" економіки.

3. Введення податку на фінансові операції автоматично не призводить до змін у поведінці інвесторів у напрямі вкладання коштів в реальний сектор економіки. Посилення податкового навантаження на фінансовий сектор, щоб зробити більш привабливим реальний сектор — недостатньо. Податки не є визначальним фактором, що впливає на вибір інвестором сфери вкладання коштів, а діють у комплексі з іншими чинниками.

Обґрунтовуючи засади податкового регулювання ринку фінансових послуг в контексті запобігання його негативного впливу на розвиток економіки, слід також встановити, чи доцільно вводити податки, спрямовані проти необґрунтованих рішень щодо надання кредитів. Мова йде про те, що банки можуть проводити агресивну кредитну політику і активно надавати кредити без відповідної оцінки ризиків та забезпечення. У майбутньому це може призводити до небажаних явищ, зокрема, втрати платоспроможності, що є джерелом ризику кризових явищ в економіці.

Однак запобігати наданню неефективних кредитів можна у інший спосіб — через справляння податків на бонуси, що виплачуються банківському менеджменту. Таке оподаткування бонусів було запроваджено у Великобританії та Франції під час фінансової кризи (50%-ий податок справляється із суми бонусу, що перевищує середньорічну зарплату), а сам податок виступає свого роду бар'єром неефективного використання коштів. Податок на прибуток та винагороди службовців банків має переваги та недоліки, притаманні прибутковому оподаткуванню взагалі, передусім, високий ступінь ухилення від сплати, що зменшує як фіскальну, так і регулюючу його роль. Однак ми вважаємо, що удосконалення податкового регулювання на засадах підвищення податкового навантаження на бонуси банкірів є доцільним, при чому не лише у контексті запобігання негативним ефектам надання фінансових послуг, а й у зв'язку з іншою проблемою — нерівномірним розподілом доходів між верствами населення.

Нерівномірний розподіл доходів є вагомим фактором, що призводить до економічних криз, адже якщо у переважній чисельності населення рівень доходів низький, то сумарний обсяг цих доходів не може забезпечити відповідний сукупний попит. Недостатній сукупний попит призводить до зниження бізнес-активності, закриття підприємств, скорочення робочих місць, зростання безробіття. З іншого боку, якщо надлишок доходів, що формується у незначній частині населення, немає альтернативи ефективного їх використання всередині країни, то це призводить до активних дій з виведення коштів за кордон.

Диспропорції в розподілові доходів населення потребують, на нашу думку, переходу до прогресивної шкали оподаткування. Прогресивність має стати загальною засадою оподаткування, через реалізацію якої стане можливим податкове регулювання рівня доходів населення в Україні загалом і в сфері фінансових послуг зокрема. Однак, доцільно визначитися ще з одним засадничим питанням, а саме: чи має враховуватись джерело отримання доходу і соціально-економічна значимість діяльності, що приносить дохід при оподаткуванні? Адже учасники ринку фінансових послуг можуть

отримувати пасивні доходи, доходи від підприємницької діяльності, доходи від участі у страхових програмах.

В узагальненому вигляді види доходів за характером походження і соціально-економічною значимістю діяльності, що приносить доходи, представлені у таблиці 2.

Шукаючи відповідь на це питання звернімося до наукового доробку проф. І. Янжула, який пропонує розрізняти фінансові (джерело — володіння майном і капіталом) і нефінансові (джерело — праця) доходи. На думку І. Янжула, з двох осіб, з яких одна отримує таку цифру нефінансованого доходу, яку інша має фінансованого, оподатковувати першу треба меншим податком [10, с. 263]. Такий підхід, на нашу думку, варто застосувати й при оподаткуванні різних видів доходів, отриманих від надання та споживання фінансових послуг. Це дасть змогу використати регульовальний потенціал податків для розвитку недержавного пенсійного страхування та добровільного довгострокового страхування життя, стимулювання вкладання коштів у реальний сектор економіки.

Отже, прогресивна шкала оподаткування окремих видів доходів, отриманих у фінансовому секторі (фінансових доходів) може застосовуватись паралельно із єдиною ставкою 18% для інших (нефінансових) видів доходів. Для запобігання схемам уникнення від оподаткування також необхідно змінити підходи до надання податкових преференцій.

ВИСНОВКИ

Автори усвідомлюють, що мета податкового регулювання ринку фінансових послуг — це не догматична константа. Вона змінюється залежно від проблем, які необхідно вирішити у конкретний проміжок часу. Отже, обґрунтовуючи пропозиції щодо удосконалення механізмів оподаткування, слід необхідно чітко уявляти, яких цілей треба досягти, використовуючи податки як інструмент регулювання.

Удосконалення податкового регулювання має відбуватись не на засадах введення нових податків, а через удосконалення оподаткування дивідендів, процентних доходів, доходів від участі у страхуванні на основі запровадження прогресивного підходу та врахування походження доходу і соціально-економічної значимості діяльності, що приносить дохід.

Література:

1. Дубинецька П.П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / П.П. Дубинецька; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2015. — 254 с.
2. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання / Ю. Іванов // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — №. — 19. — С. 36—43.
3. Васенко В. К. Фінансове посередництво: проблеми і перспективи розвитку: [монографія] / В. К. Васенко. — Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А. 2009 — 450 с.
4. Крупка І. Державне регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг в контексті євроінтеграційних процесів / І. Крупка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 8 (161). — С. 37 — 39.
5. Рибчак О.С. Напрями підвищення регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О.С. Рибчак //

Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2015. — № 1 (3). — С. 252—257.

6. Чеберяко О. Особливості державного регулювання фінансових посередників в Україні / О. Чеберяко, А. Лобода // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2014. — № 1 (154). — С. 33—39.

7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України від 12.07 2001 № 2664 — III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

8. Tobin J. A Proposal for International Monetary Reform // Eastern Economic Journal. — July/October 1978. — Volume IV. — No. 34. — P. 153—159.

9. Schmidt R. The Currency Transaction Tax: rate and revenue estimates. — United Nations University, War on Want, and The North-South Institute / l'Institut Nord-Sud, 2008. — P. 4—11.

10. Янжул І.І. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И.И. Янжул. — М.: "Статут", 2002. — 555 с.

References:

1. Dubinets'ka, P.P. (2015), "Tax regulation in the national economy management system", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of the national economy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
 2. Ivanov, Yu. (2009), "Tax functions and tax regulation", Formuvannia rinkovoi ekonomiki Ukraini, vol. 19, pp. 36—43.
 3. Vasenko, V. K. (2009), Finansove poserednytstvo: problemy i perspektyvy rozvytku [Financial intermediation: problems and prospects of development], FOP Chabanenko, Cherkasi, Ukraine.
 4. Krupka, I. (2014), "State regulation of the domestic financial services market in the context of European integration processes", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 8, pp. 37-39.
 5. Ribchak, O.S. (2015), "Areas of increasing regulation of the financial services market in Ukraine", Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, vol. 1, pp. 252—257.
 6. Cheberiyako, O. and Loboda, A. (2014), "Features of state regulation of financial intermediaries in Ukraine", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 1, pp. 33—39.
 7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (Accessed 01 October 2018).
 8. Tobin, J. (1978), "A Proposal for International Monetary Reform", Eastern Economic Journal, vol. 34, pp. 153—159
 9. Schmidt, R. (2008), "The Currency Transaction Tax: rate and revenue estimates", United Nations University, Tokyo, Japan.
 10. Yanzhul, I. (2002), Osnovnie nachala fynansovoi nauky: uchenye o hosudarstvennikh dokhodakh [Basic beginnings of financial science: The doctrine of government revenue], Statut, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.*

УДК 339.137.2:658

О. Р. Сергеева,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності, Університет імені Альфреда Нобеля

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.19

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОВАРУ

O. Sergeeva,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Alfred Nobel University

THE ESSENCE AND FEATURES OF PROVIDING THE COMPETITIVENESS OF THE GOODS

У статті досліджено сутність та особливості процесу забезпечення конкурентоспроможності товару. Проаналізовано різні наукові погляди стосовно визначення сутності поняття конкурентоспроможності. Встановлено, що конкурентоспроможність виступає ключовою категорією, котра застосовується в теорії і практичних аспектах економічних досліджень, є багатограним поняттям, яке у перекладі з латинської мови характеризує суперництво, і досягнення вищих результатів. Визначено, що в сучасних кризових умовах надзвичайно важливою є адаптація товарів, що виробляються вітчизняними товаровиробниками до вимог ЄС і світового ринку, адже це виступає основою результативного експорту українських товарів і послуг на міжнародний ринок. У ході дослідження проаналізовано рівні забезпечення конкурентоспроможності, а також встановлено, що рівень конкурентоспроможності товару виступає відносним показником, а отже, залежить від сегментації ринку, на якому здійснюється реалізація товару.

The article considers the essence and features of the process of ensuring the competitiveness of goods. The reality of the Ukrainian economy is characterized by a number of unresolved issues, the main problem of which is to ensure and maintain an adequate level of competitiveness of goods. The main task in the development of domestic enterprises is to increase the efficiency of production, create a system of release of the required number of goods and improve their quality, ensuring an adequate level of competitiveness of goods in the world market. By increasing competition between businesses, they must find new tools to influence consumer choice. One such instrument of influence is the production of goods with a high level of quality and high competitiveness. To ensure competition, it is important to fulfill the key requirements, such as: the presence of a large number of independent producers of a single type of goods or services on the market, the freedom to choose the economic activity of producers, the relationship between supply and demand, market safety means of production. Various scientific view on the definition of the essence of the concept of competitiveness. Found that competitiveness is a key category used in the theory and practical aspects of economic research, this versatile concept, translated from the Latin language, characterizes rivalry and achievement of higher results. It is determined that in the conditions of today's crisis it is extremely important to adapt the goods produced by domestic manufacturers to the requirements of the EU and the world market, as it is the basis for the effective export of Ukrainian goods and services to the international market. During the study, the levels of competitiveness were analyzed, and it was found that the level of competitiveness of products is a relative indicator, and therefore depends on the segmentation of the market where the goods are sold.

Ключові слова: конкурентоспроможність, товар, інноваційні інструменти, ринок, методи, підходи, сегментація, підприємство, ефективність виробництва.

Key words: competitiveness, product, innovation tools, market, methods, approaches, segmentation, enterprise efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Коливання та нестабільність економіки України, втрата частки національного ринку, а також зменшення зовнішньоторговельного обороту докорінно зміню-

ють особливості як зовнішньої, так і внутрішньої конкурентоспроможності. В сучасних кризових умовах надзвичайно важливою є адаптація товарів, що виробляються вітчизняними товаровиробниками до вимог ЄС

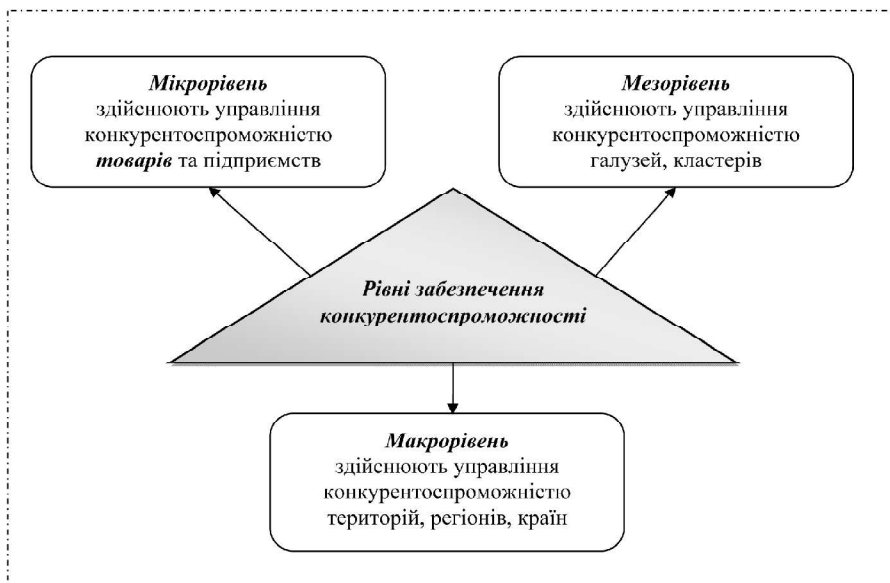

Рис. 1. Рівні забезпечення конкурентоспроможності

Джерело: згруповано автором на основі [4].

і світового ринку, адже це виступає основою результативного експорту українських товарів і послуг на міжнародний ринок. Враховуючи вищенаведене існує потреба у вдосконаленні управління конкурентоспроможністю продукції за рахунок застосування новітніх інструментів менеджменту та маркетингу. Проблема підвищення рівня конкурентоспроможності товару є надзвичайно актуальною, адже від рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних прямо залежить рівень конкурентоспроможності економіки країни, такі умови зумовлюють необхідність здійснення наукових досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості та проблематику забезпечення конкурентоспроможності товару досліджували у своїх працях такі вітчизняні та закордонні науковці: Барановська М.І., Козак Ю.Г., Смичек С., Портер М., Скударь Г.М., Клименко С.М., Омеляненко Т.В., Барабась Д.О., Карпюк В.П., Войчак, А.В., Kamiшніков Р.В., Павлова В.А.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті ґрунтується на визначенні сутності та характерних особливостей забезпечення конкурентоспроможності товару.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реалії економіки України характеризуються сукупністю невирішених питань, ключовою проблемою серед яких є проблема забезпечення і підтримки належного рівня конкурентоспроможності товарів. Головною задачею в умовах розвитку вітчизняних підприємств виступає збільшення ефективності виробництва, налагодження системи випуску потрібної кількості товарів і вдосконалення їх якості, забезпечення належного рівня конкурентоспроможності товару на світовому ринку. Збільшення конкурентної боротьби серед підприємств, вимагає від них пошуку нових інструментів впливу на

вибір споживача. Одним із таких інструментів впливу виступає виробництво товарів з покращеним рівнем якості та високою конкурентоспроможністю. Для забезпечення конкуренції важливим є виконання ключових вимог, а саме: наявність на ринку великого числа незалежних один від одного товаровиробників одного виду товару або послуги, свобода вибору господарської діяльності виробників, взаємозв'язок між попитом та пропозицією, забезпеченість ринку засобами виробництва.

На думку Барановської Н.І., в світовому господарстві конкуренція — це економічний важіль стимулювання виробництва і підвищення якості продукції, пристосування її до потреб споживачів, одна з об'єктивних умов функціонування і розвитку фірми на базі міжнародного поділу праці [1, с. 154].

Розглянемо в першу чергу сутність поняття "конкурентоспроможність".

Конкурентоспроможність виступає ключовою категорією, котра застосовується в теорії і практичних аспектах економічних досліджень, є багатограним поняттям, яке перекладаючи з латинської мови характеризує суперництво, і досягнення вищих результатів.

Першим, хто надав визначення сутності поняття конкурентоспроможності, був М. Портер. Він запропонував теорію конкурентної переваги, згідно з якою конкурентоспроможність підприємства може бути оцінена у межах груп підприємств, які належать до однієї галузі [2, с. 212].

Г.М. Скударь вдосконалюючи наукові погляди М. Портера, наголосив на тому, що конкурентоспроможність — це багатостороння економічна категорія, яка може розглядатися на рівні товару, товаровиробника, галузі, країни, конкурентоспроможність обумовлена економічними, соціальними та політичними факторами позиції країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [3, с. 31].

С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, та Д.О. Барабась стверджують, що: "конкурентоспроможність, це комплексна категорія, її переваги остаточно реалізуються через торгівлю, але базис конкурентних переваг створюється на всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі значною мірою за рахунок структурної перебудови та дійової економічної політики" [4, с. 124].

Аналізуючи вищенаведені погляди науковців, вважаємо за доцільне виокремити рівні, на яких здійснюється забезпечення конкурентоспроможності рисунок 1.

Дослідивши рівні забезпечення конкурентоспроможності, зауважимо, що тематиці нашого наукового дослідження відповідає саме мікрорівень, на якому досліджуються конкурентоспроможність підприємства і товару.

Рис. 2. Причини низької конкурентоспроможності товарів

Джерело: сформовано автором на основі [5].

В.П. Карпюк під управлінням конкурентоспроможності товару розуміє процес ідентифікації, планування, формування, утримання та нарощування конкурентних переваг продукції на кожному етапі створення доданої вартості з метою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції або збереження його на запланованому рівні [5].

У процесі забезпечення конкурентоспроможності товару важливим елементом виступає наявність конкурентних переваг.

Войчак А.В. та Камишніков Р.В. ствержують, що конкурентна перевага це наявність у системі якої-небудь ексклюзивної цінності, яка дає їй переваги перед конкурентами. Конкурентні переваги підприємства, за джерелами їх виникнення, можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні — це характеристики внутрішніх аспектів діяльності підприємства (рівень витрат, продуктивність праці, організація процесів, система менеджменту тощо), які перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів. Зовнішні конкурентні переваги — це ті, які базуються на спроможності підприємства створити більш значущі цінності для споживачів його продукції, що створює можливості більш повного задоволення їхніх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності їхньої діяльності [6, с. 51].

На нашу думку, конкурентоспроможність товару виступає комплексом споживчих та вартісних ознак, котрі характеризують його успішне просування на ринку, а саме здатність конкретного товару бути обмінним на грошові кошти в умовах великої пропозиції конкуруючих товаровиробників.

Причини низької конкурентоспроможності товарів українських товаровиробників наведено на рисунку 2.

У період кризових станів на ринку ключовим фактором для споживача виступає цінова категорія. На діяльності товаровиробників цей фактор відображається негативно, адже споживач, намагаючись знизити ціну, зводить її до економічно необґрунтованої позначки, таке явище спонукає до економії на якості.

Павлова В.А. наголошує на тому, що надзвичайно важко надавати якісні послуги, коли чітким обмеженням є ціна — товаровиробники не використовують всі свої виробничі потужності. Більше того, їх діяльність у кращому випадку є беззбитковою, а то і йде у збиток, якщо клієнт є постійним замовником із значними обсягами. Тому хорошим показником є першочергова орієнтація на якість: коли замовлення уточнюється з огляду на побажання клієнта придбати якісну продукцію, і тільки тоді мова йде про ціну без обмежень. У такому випадку товаровиробник має змогу надати весь спектр своїх послуг, виконати їх якісно та виготовити конкурентоспроможний товар, підкріплення якого здійснюється через високий рівень обслуговування клієнта, що вивисує загальний потенціал усього підприємства [7, с. 205].

Визначаючи рівень конкурентоспроможності товару на ринку, в першу чергу увагу звертають на його такі характеристики, а саме:

— обсяг витрат споживача на придбання і споживання товару;

— здатність товару задовольнити потреби певного кола споживачів відповідно до його функціонального призначення;

— рівень відповідності товару вимогам міжнародних стандартів, а також вимогам нормативних актів;

— ступінь сервісного обслуговування та ін. [1, с. 195].

Якісний товар та його ціна виступають ключовими показниками конкурентоспроможності товару. Проектування і аналіз конкурентоспроможності окремих видів товарів є ключовим елементом успішної реалізації товару на ринку. Ключовою умовою управління рівнем конкурентоспроможності певного виду товару є кількісне вимірювання. Важливо, здійснюючи оцінку конкурентоспроможності товару, охарактеризувати корисний ефект такого товару та товарів-конкурентів враховуючи термін їх корисного використання, а також сукупні витрати протягом життєвого циклу товару. Ми вважаємо, що рівень конкурентоспроможності товару виступає відносним показником, а отже, залежить від сегментації ринку, на якому здійснюється реалізація товару.

Ключовою умовою конкурентоспроможності економіки країни, регіону, підприємства є виробництво конкурентоспроможних та якісних товарів. Враховуючи вищенаведене, наголошуємо на тому, що конкурентоспроможність товару підприємства потрібно оцінити, відносно регіональних підприємств-конкурентів, а також у відповідності з міжнародними стандартами і вимогами до якості товару.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Мінливий стан ринкових умов господарювання вимагає від товаровиробників безперервного підвищення конкурентоспроможності товарів, це дає змогу забезпечити отримання конкурентних переваг і стабільну фінансову стійкість підприємства.

Дослідивши проблематику забезпечення конкурентоспроможності товару, вважаємо, що для підвищення конкурентоспроможності товару важливим є: переорієнтування на інноваційний шлях розвитку української економіки та створення належних умов для збереження та використання вітчизняного науково-технічного потенціалу; формування та реалізація державних, галузевих, регіональних та місцевих інноваційних програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності товару підприємства; здійснення структурних змін у господарському комплексі регіонів на основі впровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей потенціалу кожного з них; створення відповідного ділового середовища та реалізація корпоративної стратегії національних підприємств, яка передбачає оновлення старих та впровадження нової матеріально-технічної бази та передових технологій виробництва; допомога у залученні додаткових інвестицій, у тому числі іноземних, для модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності товарів, одночасно забезпечуючи відповідність інвестиційних форм із сумою фінансування; подальший розвиток підприємництва, особливо малого та середнього бізнесу, підвищення його конкурентоспроможності за рахунок застосування кластерних моделей; забезпечення взаємодії науки, освіти, вироб-

ництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; впровадження інформаційної інфраструктури для формування та реалізації промислової політики, системи стандартизації та якісних показників товарів, що забезпечить її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Література:

1. Барановська М.І. Міжнародний маркетинг: в питаннях та відповідях / М.І. Барановська, Ю.Г. Козак, С. Смичек. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 302 с.

2. Porter M.E. Competitive Advantage of Nations / M.E. Porter. — New York : Free Press, 1990. — 426 p.

3. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного АО: проблемы и решения / Г.М. Скударь. — К.: Наук. думка, 1999. — 496 с.

4. Клименко С.М. Управление конкурентоспособностью предприятия / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась та ін. — К.: КНЕУ, 2008. — 520 с.

5. Карпюк В.П. Управление конкурентоспособностью продукции [Електронний ресурс] / В.П. Карпюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. — Житомир, 2009. — № 4 (50). — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/46.pdf

6. Войчак А.В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація / А.В. Войчак, Р.В. Камишников // Маркетинг в Україні. — 2005. — № 2. — С. 50—53.

7. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінки та стратегія забезпечення / В.А. Павлова // Дніпропетровський ун-т економіки та права. — Д.: Видавництво ДУЕП, 2006. — 276 с.

References:

1. Baranovska, M.I. Kozak, Yu.H. and Smychek, S. (2013), *Mizhnarodnyi marketynh: v pytanniakh ta vidpovidiakh* [International Marketing: Questions and Answers], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Porter, M.E. (1990), *Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, USA.

3. Skudar, H.M. (1999), *Upravlenie konkurentosposobnostiu krupnogo AO: problemy i resheniia* [Management of competitiveness of a major company: problems and solutions], Nauk. Dumka, Kyiv, Ukraine.

4. Klymenko S.M. Omelianenko T.V. and Barabas D.O. (2008), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [Managing the competitiveness of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Karpiuk, V.P. (2009), "Managing the competitiveness of products", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/46.pdf (Accessed 30 Sept 2018).

6. Voichak, A. V. and Kamushnikov, R. V. (2005), "Competitive advantages of the enterprise: essence and classification", *Marketing v Ukraini*, vol. 2, pp. 50—53.

7. Pavlova, V. A. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinki ta strategiya zabezpechennia* [Competitiveness of the company: assessments and support strategy], DUEP, Dnipropetrovsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

УДК 354.32

О. О. Давидюк,
к. е. н., доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальновійськових дисциплін,
Інституту ВМС НУ "ОМА"
Л. А. Марчук,
викладач кафедри економіки та управління, Одеська державна академія технічного
регулювання та якості продукції

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.23

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

O. Davydyuk,
Ph D, docent of the Department of Social-Humanitarian
and General Military Disciplines of the Naval Institute of the NU "OMA"
L. Marchuk,
lecturer Department of Economics and Management Odessa State
Academy of Technical Regulation and Product Quality

ORGANIZATIONAL-INSTITUTIONAL IMPERATIVES FOR IMPROVEMENT
OF STATE REGULATION ON THE PROTECTION OF ECONOMIC
INTERESTS IN THE AGRARIAN AREA

Економічні інтереси галузей аграрного виробництва в обов'язковому порядку потребують узгодження, головною детермінантою якого виступає державна регуляторна політика. Цей процес надзвичайно складний, адже вимагає від уповноваженого регуляторного органу врахування не лише економічних чинників їх формування, реалізації, а й соціально-психологічних, інституційних. Від успіху інституціоналізації економічних інтересів залежить регуляторний ефект, тому держава повинна діяти стратегічно. Конструкція інституційних детермінант аграрної політики регулювання визначена структурою інституцій (інститутів) регулювання (держава) і саморегулювання (ринок), а також етапністю розвитку системи господарського обміну (господарського порядку). Загальноконцептуальні імперативи політики регулювання аграрного сектора економіки України носять організаційно-інституційний характер, адже галузь усе ще потребує удосконалення інституціонального середовища реалізації економічних інтересів його учасниками. Наше концептуальне бачення цього питання, базоване на результатах наукової оцінки ефективності функціонування усієї системи господарювання, зводиться до того, що система організаційно-економічних взаємодій суб'єктів аграрного ринку ще далека від ринкової, тому політика держави повинна спрямовуватися на формування у селян-підприємців інших економічних акцентів "ринкового" мислення. Це досить довготривалий та складний процес, пов'язаний із соціологією питання, але його обов'язково потрібно продовжувати, формуючи тим самим ринкові інституції. Загалом у регуляторній політиці слід системно утверджувати ідеї ринковості, інституційної відповідальності, непорушності "правил гри", вибудованих в усебічній кореляції з об'єктивними економічними законами. Лише максимально об'єктивне поєднання

інституцій (настанов), інститутів (установ, організацій, встановлень), а також імперативів (обов'язковості), забезпечить успішну інституціоналізацію саме ринкового механізму господарювання, слугуватиме загалом підвищенню ефективності політики регулювання аграрного сектора національної економіки. Розроблено та запропоновано складові і етапність інституціоналізації економічних інтересів в аграрному виробництві. Вибудовано власне концептуальне бачення формування організаційно-інституційних імперативів аграрної політики в аграрному виробництві України. Сформувано систему імперативів інституціонального забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрного виробництва та захисту його економічних інтересів в Україні.

The economic interests of agricultural producers are necessarily subject to harmonization, the main determinant of which is the state regulator policy. This process is naturally frivolous, and it emanates from the authorized regulatory body to consider not only the economic factors of their formation, realization, and social-psychological, institutional. From the succession of the institutionalization of economic interests, the regulatory effect falls, therefore, the state should operate strategically. The design of the institutional determinants of the regulatory policy of regulation is determined by the structure of the institutions (institutions) of regulation (state) and self-regulation (market), as well as the nature of the development of the system of government exchange (the government order). The contractual implications of the policy of regulating the agricultural sector of economy of Ukraine are organizational and institutional character, while the sector still needs to improve the institutional environment of the realization of economic interests of its constituents. Nashe kontseptualne bachennya this pytannya, bazovane nA rezultatah naukovoyi funktsionuvannya usiyeyi efficiency evaluation system hospodaryuvannya boils down to the fact that systema orhanizatsiyno-economic subjects vzayemodiy ahrarnoho market has daleka from the market because polityka derzhavy povynna spryamovuvatysya nA formuvannya peasants in other economic traders the points of "market" thinking. This is a fairly long-lasting and thorough process associated with the sociology of drinking, but it must necessarily be continued, forming the market power of the institution. With the help of regulatory policy, it would be possible to systematically adopt market penetration, institutional responsibility, and the integrity of the "game", built up in a true correlation with objective economic contexts. Only maksymalno objective poyednannya instytutsiy (nastanov), institutes (ustanov, orhanizatsiy, vstanovlen), a takozh imperatyviv (obov'yazkovosti) zabezpechyt a successful instytutsionalizatsiyu same market mehanizmu hospodaryuvannya will serve zahalom increase the efficiency of policy rehulyuvannya ahrarnoho sektora natsionalnoyi economy. Developed and offered a glassy and egalitarian method of institutionalization of economic interests in agrarian production. The conceptual conception of the formation of organizational and institutional impeders of agrarian politics in the industrial production of Ukrain has been constructed. A system of impediments to the institutionalization of effective functioning and the development of agrarian production and the protection of its economic interests in Ukraine has been formed.

Ключові слова: державне управління, управління аграрною сферою, захист економічних інтересів, організаційно-інституційні імперативи, економічна безпека.

Key words: public administration, management of the agrarian sphere, protection of economic interests, organizational and institutional imperatives, economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідженнями теоретико-методологічних засад наукового позиціонування й регулювання економічних інтересів галузей аграрного виробництва встановлено, що економічні інтереси є складною системою відносин соціально-економічного, виробничо-господарського, ринково-конкурентного та регуляторного плану. Проте, держава і ринок, через аспекти регулювання й саморегулювання, забезпечують їх захист як важливий

ефект. При цьому як загальноекономічна, так і галузева система управління, наслідують необхідність означення стратегічного бачення моделі управління процесами, які передують захисту економічних інтересів суб'єктів ринку. З цього приводу можна сформувати власне дослідницьке бачення стратегічних імперативів захисту економічних інтересів аграрного виробництва, виходячи з наявних ефектів і завдань державного регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему удосконалення державного регулювання захисту економічних інтересів аграрного виробництва досліджують у своїх наукових працях вітчизняні вчені: Гришова І.Ю., Ніколюк О.В., Галицький О.М., Дерій Ж.В., Дяченко О.П., Наумова Л.М., Стоянова-Коваль С.С., Мищак І.М., Гнатєва Т.М. [1—10].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити організаційно-інституційних імперативів удосконалення державного регулювання захисту економічних інтересів аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальноконцептуальні імперативи політики регулювання аграрного сектора економіки України носять організаційно-інституційний характер, адже галузь усе ще потребує удосконалення інституціонального середовища реалізації економічних інтересів його учасниками. Наше концептуальне бачення цього питання, базоване на результатах наукової оцінки ефективності функціонування усієї системи господарювання, зводиться до того, що система організаційно-економічних взаємодій суб'єктів аграрного ринку ще далека від ринкової, тому політика держави повинна спрямовуватися на формування у селян-підприємців інших економічних акцентів "ринкового" мислення. Це досить довготривалий та складний процес, пов'язаний із соціологією питання, але його обов'язково потрібно продовжувати, формуючи тим самим ринкові інституції. Загалом у регуляторній політиці слід системно утверджувати ідеї ринковості, інституційної відповідальності, непорушності "правил гри", вибудованих в усебічній кореляції з об'єктивними економічними законами. Лише максимально об'єктивне поєднання інституцій (настанов), інститутів (установ, організацій, встановлень), а також імперативів (обов'язковості), забезпечить успішну інституціоналізацію саме ринкового механізму господарювання, служитиме загалом підвищенню ефективності політики регулювання аграрного сектора національної економіки.

У практичному сенсі реалізації сформульованого концептуального бачення дії організаційно-інституційних імперативів у аграрній політиці мають бути чітко визначені інституційні детермінанти регулювання з урахуванням тих цілей, які пропонуються до досягнення у стратегії розвитку аграрного виробництва.

Вітчизняний аграрний сектор у силу симбіотичності наслідуваних ефектів конструктивності і кризовості потребує особливих, національно-ідентичних детермінант. Ці детермінанти (регулятивні визначники ефектів), повинні враховувати зокрема траєкторію минулого і майбутнього. У нашому випадку теза "минуле визначає майбутнє" логічно підтверджує аспекти неефективності більшості застосовуваних для стимулювання розбудови господарського порядку детермінант. Проте, наприклад, розвиток такої інституційної детермінанти регулювання (саморегулювання) як кооперація, діє на кшталт "заперечення — заперечень", адже існування колективних господарств у минулому, дестимулює поши-

**Таблиця 1. Складові й етапність
інституціоналізації економічних інтересів
в аграрному виробництві**

Етап інституціоналізації	Складова інституціоналізації	Інституційний ефект узгодження інтересів
Задоволення потреби	Потреби	Визначення бажання здійснити економічну діяльність
Усвідомлення причини та умов взаємодії	Усвідомлені потреби	Формування мотивів поведінки
Формування загальних цілей	Цілі	Визначення цілей діяльності
Створення й визнання правил і норм	Правила і норми	Створення «нормативів» розвитку інституційного середовища
Стандартизація норм поведінки	Процедури	Апробація правил і норм
Установлення санкцій	Санкції	Формування основ «інституційного порядку» узгодження економічних інтересів
Усталення норм поведінки	Інституційна структура	Забезпечення сталості норм інституційного середовища

Джерело: розроблено і запропоновано авторами на основі [1—9].

рення кооперативів у будь-якій доступній формі. Тому слід обов'язково вирішити проблему неефективності інституцій (правил) на усіх рівнях їхнього представлення, особливо на рівні усвідомлених мотивацій селянина. Має здійснюватися постійний зовнішній регуляторний вплив, а також реалізовуватися політика переконання суб'єктів діяти в певному руслі з визначеними стратегічними цільовими орієнтирами.

Отже, обов'язковість дотримання імперативів аграрної політики має бути втілена через відповідні детермінанти і навпаки — детермінанти повинні забезпечити реалізацію імперативів у якості примусу. Такий зв'язок є головним інституційним фактором для забезпечення фундаментальних перетворень, конкурентоспроможного стратегічно-зумовленого розвитку й трансформацій інституційної політики регулювання аграрного виробництва.

Головним стратегічним завданням інституціоналізації економічних інтересів в аграрному виробництві є створення таких інституційних умов, які б забезпечували узгодження поведінки економічних агентів, якісне усунення суперечностей між ними. Слід побудувати зрозумілу систему економічних відносин, створити однозначні у застосуванні регуляторні норми, правила, які б були зрозумілими для усіх учасників аграрного виробництва, а механізм їхнього застосування виключав би будь-які прояви дискримінації (цінової, розподілу підтримки, тарифного регулювання тощо).

Інституціоналізація економічних інтересів в рамках реалізації політики їх узгодження, передбачає відповідну етапність (табл. 1).

Механізм узгодження економічних інтересів через дію факторів їх інституціоналізації є досить складним, він формує відповідний інституційний порядок, складові якого і забезпечують регулювання. Через формування інституційного порядку інституціоналізації економічних інтересів, відбувається їх узгодження, шляхом сприя-

ня: системному виявленню й розробці заходів усунення суперечностей між носіями економічних інтересів; організації раціонального розподілу благ в системі "виробництво-розподіл-обмін-споживання", що дозволить упорядкувати економічні відносини між суб'єктами аграрного виробництва; подоланню суперечностей в системі перерозподілу вартостей і механізми конкуренції; оптимізації заходів державного втручання у соціально-економічні процеси з доведенням його до рівня координації і стимулювання; розвитку інституцій громадянського суспільства, зокрема структур ринкового саморегулювання економічних інтересів; створенню галузевого законодавства щодо усунення різноаспектних за проявом суперечностей з приводу виконання договірних зобов'язань у сфері реалізації продукції, відносин власності, оренди землі, соціально-трудова відносин з урахуванням інтересів суб'єктів аграрного виробництва, а також врахування особливостей галузі.

Вважаємо, що для аграрної політики в Україна сьогодні як ніколи мають бути характерними, обов'язковими, імперативи (організаційно-інституційні) безумовно категоричні, особливо в питанні відносин власності, адже аграрне виробництво зараз відіграє виключну безпекову роль (економічну, екологічну, енергетичну). Не повинно бути ніяких ілюзій з приводу ефективності "руки" ринку, доречна лише контрольована, адже культура економічної конкуренції у вітчизняних господарів в аграрному комплексі надзвичайно низька. Вони неспроможні без державної організаційно-інституційної координації, впровадження нею відповідних інституційних детермінант конкуренто господарювати.

У практичному сенсі реалізації сформульованого концептуального бачення дії організаційно-інституційних імперативів у аграрній політиці мають бути чітко визначені інституційні детермінанти регулювання з урахуванням тих цілей, які пропонуються до досягнення у стратегії розвитку аграрного виробництва.

Конструкція інституційних детермінант аграрної політики регулювання визначена структурою інституцій (інститутів) регулювання (держава) і саморегулювання (риннок), а також етапністю розвитку системи господарського обміну (господарського порядку).

Загальновідомо й не нами сформульований, а визнаний практичними діями висновок про те, що державне регулювання аграрного виробництва — найважливіша складова ринкового механізму забезпечення функціонування та розвитку економіки агросектора. Зарубіжні автори пропонують ряд аспектів удосконалення інституційної політики регулювання на практичному рівні її здійснення, з якими ми також погоджуємося, вибудовуючи власне концептуального бачення формування організаційно-інституційних імперативів аграрної політики в аграрному виробництві України:

— надання державної підтримки найважливішим галузям сільського господарства з метою створення стійких державних запасів для активного проведення внутрішньої і зовнішньої економічної політики;

— створення системи відповідних економічних механізмів, стимулюючих підвищення ступеня готов-

ності продукції до споживання і розширення сфери ринкових відносин;

— забезпечення організаційно-правової основи державного регулювання для використання в ринковій моделі господарювання в цілях прискорення розвитку галузі;

— підтримка галузей, що забезпечують матеріально-технічну базу, обробку і доведення продукції до споживачів з метою підтримки необхідного співвідношення між темпами зростання продуктивності і оплати праці людей, зайнятих у сільському господарстві;

— збільшення експортного потенціалу країни по вибраних видах продукції аграрної галузі [3].

У продовження цього зазначається, що для відповідності зазначеним принципам реалізуються завдання державного регулювання аграрного виробництва і застосовуються різні інституційні інструменти, такі як закупівля, зберігання, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції і продовольства для державних потреб; встановлення цільових, орієнтовних, заставних (гарантованих), інтервенційних цін на сільськогосподарську продукцію; спеціальні податкові режими для суб'єктів агропродовольчого ринку; тарифне і нетарифне регулювання; антимонопольне регулювання; різні форми субсидій сільськогосподарським товаровиробникам; стимулювання науково-технічного прогресу й інноваційної діяльності в агропродовольчому секторі; державні інвестиції та інші відомі заходи підтримки і регулювання аграрного сектора економіки [2].

Але при цьому пропонується враховувати ряд чинників, які безпосередньо потребують реалізації при здійсненні державного регулювання економічних напрямів його удосконалення: 1) раціональне розміщення виробництва з метою ефективного використання потенціалу різних ґрунтово-кліматичних і економічних територій країни з урахуванням поглиблення їх спеціалізації і створення на цій основі спеціалізованих продовольчих зон; 2) використання технологій, що збільшують врожайність продукції рослинництва і продуктивність худоби; 3) мінімізація дії на сільське господарство соціальних потрясінь і політичної нестабільності, а також різних форм деградації навколишнього середовища [2], 4) дерегуляція та децентралізація, яка покликана забезпечити ефективніше управління, регулювання та розвиток аграрного виробництва через передачу механізмів управління на місця, що актуально в Україні, зокрема в умовах формування об'єднаних територіальних громад.

Подальший розвиток аграрного виробництва все більшою мірою залежить від стану інфраструктури, або розвитку та функціонування інфраструктурного механізму, що виступає найважливішим чинником забезпечення процесу відтворення на всіх стадіях. Функціонування інфраструктурного механізму є необхідною умовою для нормального здійснення діяльності ринкової системи або для підвищення її ефективності, та відіграє важливу роль не тільки в процесі руху аграрної продукції, але і в процесі забезпечення підприємств аграрного сектора економіки необхідними умовами для здійснення процесу виробництва, транспортування, зберігання та перероб-

ки аграрної продукції. До складу інфраструктури ринку входять підприємства різних сфер діяльності, зокрема і організації по наданню послуг (лізингові компанії, логістичні компанії; спеціалізовані сервісні центри, склади; елеватори та інші). При високому рівні організації інфраструктурного механізму функції забезпечення процесу руху товару перерозподіляються між підприємствами інфраструктурного сектора та сприяють зниженню трансакційних витрат.

Проте нині в більшості регіонів України функціонування інститутів інфраструктурного механізму знаходиться на низькому рівні. Інфраструктурний механізм та його інституції в сучасного ринку сільськогосподарської продукції характеризуються тим, що сільськогосподарські товаровиробники в переважній більшості не займаються заготівлею і переробкою сільськогосподарської продукції (якщо займаються, то в незначних обсягах), а реалізують її посередникам. Саме інфраструктурний механізм покликаний забезпечити, в першу чергу, формування об'ємів аграрної продукції для гарантування продовольчої безпеки, зберігання її та подальше забезпечення функціонування інтервенційного механізму підтримки балансу між попитом та пропозицією на аграрному ринку та рівня коливання цін на аграрну продукцію.

Отже, удосконалення механізму інфраструктурного забезпечення функціонування аграрного виробництва на державному рівні сприятиме безперебійному забезпеченню аграрних підприємств виробничими ресурсами, з одного боку, та створенню умов для реалізації агропродовольчої продукції за паритетними цінами, з іншого. Загалом, це сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва національної економіки. Інфраструктурна модернізація середовища має бути направлена на формування відповідного механізму реалізації таких напрямів мінімізації дисфункцій: створення цілісної дієвої системи інститутів ринкової інфраструктури в аграрному секторі економіки, залучення на контрактній і гарантійній основі приватний бізнес до агросервісного обслуговування суб'єктів сільськогосподарського виробництва; формування нових і модернізація у функціональному плані існуючих інститутів інституційного забезпечення функціонування аграрної сфери з урахуванням дефіцитів конкретних інститутів інфраструктури; активізація інститутів з наглядовими функціями за збереженням екологічної рівноваги в зонах активного сільськогосподарського освоєння.

Усе це дозволяє сформувати систему імперативів інституціонального забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрного виробництва та захисту його економічних інтересів в Україні.

Отже, із врахуванням цього, актуальним є питанням щодо вдосконалення організаційно-інституційного державного регулювання захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Окрім цього, передумовами для забезпечення захисту економічних інтересів аграрного виробництва слугуватиме сформована на рівні держави сприятлива, "економічно еквівалентна" ситуація ринкового середовища. Регулююча дія в цьому випадку повинна здійснюватися шляхом проведення гнучкої кредитної, податкової і амортизаційної політики; розширення

можливості використання товаровиробниками всіх видів фінансового лізингу; забезпечення науково-обгрантованого ціноутворення; стимулювання підприємницької діяльності; виділення пріоритетних напрямів галузевого інвестування та ін.

Отже, забезпечення ефективного функціонування і економічної захищеності суб'єктів аграрного виробництва потребує перетворення інструментів державного регулювання та підтримки у напрямі формування умов для синхронізації стратегій розвитку товаровиробників із стратегічними програмами держави. Це передбачає орієнтацію інструментів державної підтримки суб'єктів аграрного виробництва на їх розширене відтворення і забезпечення захисту економічних інтересів, а інструментів державного регулювання — на збереження продовольчої безпеки через балансування аграрних, інноваційно-інвестиційних, кон'юнктурних, зовнішньоекономічних і інших напрямів. Її реалізація дозволить синхронізувати стратегічні дії суб'єктів з довгостроковою аграрною політикою держави, кардинально поліпшити умови функціонування аграрного сектора, істотно прискорити темпи освоєння галузевих інновацій при активній державній підтримці, створить сприятливий інвестиційний клімат і на цій основі значно збільшити обсяги виробництва аграрної продукції при істотному зниженні затрат на її виробництво.

ВИСНОВКИ

Отже, забезпечення захисту економічних інтересів аграрного виробництва неможливе без здійснення гнучкої системи державної підтримки і регулювання цієї галузі на імперативному організаційно-інституційному рівні. Встановлено, що досягнення бажаного рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва значною мірою визначається обсягами наданої державної підтримки з розрахунку на гривню виручки і на гривню витрат на виробництво і реалізацію аграрної продукції. Виходячи з цього, доцільним для впровадження є механізм розподілу державної підтримки між сільськогосподарськими товаровиробниками з урахуванням внеску даного суб'єкта в загальний результат розвитку галузі, його ресурсний потенціал (за допомогою методів факторного і кореляційно-регресійного аналізу). Його застосування дозволяє підвищити дієвість прямої державної підтримки на основі її адресного надання і створити сприятливі умови для забезпечення захисту економічних інтересів аграрного виробництва і зростання результативності функціонування як агротоваровиробників, так і аграрного сектора зокрема.

Через існуючі сьогодні проблеми із забезпечення ефективності, результативності та дієвості політики регулювання аграрного сектора національної економіки, слід забезпечити її комплексність в організаційно-інституційному плані. Задля цього потрібно змінювати інституційну структуру системи регулювання, забезпечивши її комплексність (політики, структури) в організаційно-інституційному плані. Потрібно змінювати інституційну структуру системи регулювання, забезпечивши поєднання дій держави з функціями, дією ринку. Важливо враховувати інсти-

туційні зміни, які з формального погляду й функціональних підвалів розвитку аграрного виробництва виникли в зв'язку з підписанням Україною Угоди про асоціацію з країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Це зовсім новий аспект розвитку механізмів державної регуляторної політики, які мають розбудовуватися за зовсім новими для України інституціональними стандартами. Це перш за усе: створення конструктивного механізму взаємодії аграрного виробництва й держави, розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення сільських товаровиробників, становлення функціональних саморегульованих організацій, удосконалення механізму співпраці держави та аграрного виробництва в форматі державно-приватного партнерства. Іншими словами — слід забезпечити удосконалення інституційних засад взаємодії держави та бізнесу в аграрному виробництві України, унормувавши взаємне визнання інтересів. У регуляторній політиці держава і бізнес мають бути рівноправними партнерами, які взаємоузгоджують свої дії на ринку. Отже, аграрна політика регулювання повинна прямувати до "рівних правил гри".

Література:

1. Давидюк О.О. Захищеність економічних інтересів бізнесу: еволюція економічної категорії та її складові. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка та менеджмент". — № 8 (69). — 2016. — С. 117—120.
2. Гнат'єва Т.М., Давидюк О.О. Механізм забезпечення компліментарності захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. №5, 2017. — С.49—61.
3. Nikoliuk O., Gryshova I., Shestakovska T. The organic production in the context of improving the ecological safety of production of the food. Food Science and Technology. 2017. Volume 11, №4. — P. 103—111.
4. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2017. — № 4. — P. 75—80.
5. Дяченко О.П., Гришова І.Ю. Стратегія державної політики у сфері детенізації економіки України. Право та державне управління: збірник наукових праць / [за ред. А.О. Монаєнка]. — Запоріжжя: КПУ, 2016. — № 4 (25). — С. 207—213.
6. Ніколюк О.В. Теоретико-методологічні засади інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва: монографія. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2018. — 298 с.
7. Мищак І.М. Якість та ефективність законотворення: актуальні проблеми. Монографія. — Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. — 2017. — 409 с.
8. Дерій Ж.В., Галицький О.М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. Український журнал прикладної економіки. — 2017. — Т. 2. — № 4. — С.6—11.

9. Галицький О.М. Методологія інституціоналізації державного регулювання аграрного виробництва / О.М.Галицький, О.В. Ніколюк // Агросвіт. — 2017. — № 13. — С. 24—28.

10. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The institutional provision of the development of the consumerism in Ukraine: challenges and perspectives // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. — № 3. — С.54—62.

References:

1. Davydyuk, O.O. (2016), "The vulnerability of economic interests to business: the evolution of the economic category and its components", Announcement of the Sumy National University of Agrarian University. Seria "Economics and Management", vol. 8 (69), pp. 117—120.
2. Gnatyeva, T.M. and Davydyuk, O.O. (2017), "Mechanism to provide complementary protection of the economic interests of agrarian production", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 5, pp. 49—61.
3. Nikoliuk, O. Grushova, I. and Shestakovskaya, T. (2017), "", The author of the research is in the thirty-two years after the introduction of the safety philosophy of food science and technology, vol. 11, No. 4, pp. 103—111.
4. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T. L. and Glushko, O. V. (2017), "The economic measurement of the convergence of institutional impact on sustainability of development", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 4, pp. 75—80.
5. Dyachenko, O.P. and Grishova, I.Yu. (2016), "Strategy of the state policy in the sphere of the deregulation of the Ukrainian economy", Law and Public Administration: a collection of scientific works, vol. 4 (25), pp. 207—213
6. Nikoluk, O.V. (2018), Teoretyko-metodolohichni zasady instytutstijnoho rehuliuвання sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky ahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological principles of institutional regulation of socioeconomic safety of agrarian production: a monograph], Printing South, Odesa, Ukraine.
7. Mischak, I.M. (2017), Yakist' ta efektyvnist' zakonotvorennya: aktual'ni problemy [The quality and effectiveness of law-making: topical issues], Institute of Legislation of the Supreme Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Deriy, Zh.V. and Galitsky, O.M. (2017), "The strategy of improving the investment and state policy on the development of agro-industrial production in Ukraine", Ukrainian Journal of Applied Economics, vol. 2, no. 4, pp. 6—11.
9. Galitsky, O.M. and Nikoluk, O.V. (2017), "Methodology of institutionalization of state regulation of agrarian production", Agrosvit, vol. 13, pp. 24—28.
10. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T. L. (2017), "The institutional provision of the development of consumerism in Ukraine: challenges and perspectives", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 3, pp. 54—62.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2018 р.

*О. М. Гайдаржійська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет, м. Київ,
Н. М. Заде́рака,
старший викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний авіаційний університет, м. Київ,
Л. І. Тітаренко,
студентка, Національний авіаційний університет, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.29

ВІДМІННОСТІ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ЗА МСФЗ ТА ГААР

*O. Gaydarzhyys'ka,
PhD, Docent Department of Finance, Accounting and Auditing, National Aviation University, Kyiv
N. Zaderaka,
Senior Lecturer Department of Finance, Accounting and Auditing, National Aviation University, Kyiv
L. Titarenko,
Student of National Aviation University, Kyiv*

DIFFERENCES IN ACCOUNTING BETWEEN IFRS AND GAAP

Статтю присвячено порівнянню Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) і Загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку (GAAP US). На сьогодні, коли більшість країн переходять на МСФЗ, доцільним є дослідження негативного ставлення США до цих стандартів та аналіз основних відмінностей між національними обліковими стандартами США та Міжнародними стандартами фінансової звітності і П(С)БО.

У статті проаналізовано обов'язкові вимоги щодо ведення обліку та складання фінансової звітності у відповідності до американського законодавства. Під час аналізу основних відмінностей між національними обліковими стандартами США та Міжнародними стандартами фінансової звітності постає проблема державного реформування бухгалтерського обліку у США для забезпечення міжнародного рівня облікової практики, яку ця країна не планує вирішувати.

Оскільки державні правила бухгалтерського обліку в Сполучених Штатах регулюються його загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку, або GAAP, то вони вважаються "правильним" підходом до стандартів бухгалтерського обліку. Концептуально МСФЗ, що використовуються державами по всьому світу, більш "принципові" ніж GAAP, що робить їх дещо менш складними і послідовними, пропонуючи менше винятків і унікальних додатків.

Тому в статті досліджено вибір інвесторів щодо компаній з різними видами фінансової звітності і як такий вибір впливає на подальше фінансування. Можливим вирішенням цього питання є застосування стандартів МСФЗ, які розробляються та підтримуються Міжнародною комісією стандартів фінансової звітності (IASB). Визначено вплив Міжнародних стандартів фінансової звітності на формування національних стандартів бухгалтерського обліку, виявлено спільні та відмінні риси національних стандартів бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та американських стандартів бухгалтерського обліку.

This article is devoted to comparison of International Standards of Financial Reporting and Ukrainian Accounting standards with commonly applied principles of accounting (GAAP US). Nowadays while most countries are turning to International Standards of Financial Reporting it is expedient to research why USA is against these standards and to analyze main differences between US domestic accounting standards, International Standards of Financial Reporting and Ukrainian Accounting standards.

The requirements regarding accounting and financial reporting according to American law were analyzed in the article. While analyzing main differences between national accounting standards of USA and International Standards of Financial Reporting the problem of state reforms of US accounting with the purpose to provide international accounting practice arises which this country is not planning to resolve.

As state accounting rules in USA are regulated by commonly applied principles of accounting (GAAP US) they are considered "correct" approach to accounting standards.

Conceptually International Standards of Financial Reporting that are used by countries all over the world are considered more "principled" than GAAP, this fact makes them less complicated and more consequent, providing less exceptions and unique addendums.

That's why the article researches investors' choice regarding companies with different kinds of accounting and how this choice influences the financing.

Possible solution of this problem is applying International Standards of Financial Reporting that are developed and maintained by the International Accounting Standards Board (IASB). Moreover the article determines the influence of International Standards of Financial Reporting on national accounting standards, common features and differences of national, international and American standards of accounting were revealed.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку (GAAP).

Key words: accounting, financial reporting, International Financial Reporting Standards (IFRS), Generally Accepted Accounting Principles (GAAP).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі існує багато стандартів бухгалтерського обліку, і кожна країна використовує власну версію загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку, також відомих як GAAP. Це дозволяє підприємствам звітувати про свою фінансово-господарську діяльність відповідно до застосовуваних стандартів.

Проте виникає складність, коли підприємство працює в багатьох країнах. Постає запитання: як інвесторам працювати з кількома стандартами, які з них більш змістовно дозволяють розкрити інтереси інвесторів у фінансовій звітності і як порівнювати результати діяльності підприємств, звітність яких подано за різними стандартами?

Можливим вирішенням цього питання є застосування стандартів МСФЗ, які розробляються та підтримуються Міжнародною комісією стандартів фінансової звітності (IASB).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження МСФЗ, GAAP та Національних стандартів є популярними серед теоретиків та практиків бухгалтерського обліку. Серед тих, хто досліджував

відмінності між зазначеними стандартами, були Маценко Л.Ф., Скрипник М.І., Нищенко Н.П., Петрук О.М та інші.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою роботи є порівняння Загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку з Міжнародними стандартами фінансової звітності та аналіз основних відмінностей між ними. В статті також проведено аналіз П(С)БО та виявлено їх спільні та відмінні риси з МСФЗ та GAAP.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зі збільшенням кількості країн, що застосовують МСФЗ як стандарти бухгалтерського обліку в якості національних або разом із ними, необхідним стає надання роз'яснень, як цей перехід вплине на роботу та звітність підприємств.

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ; англ. IFRS -International Financial Reporting Standards) — стандарти, що затверджуються Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (англ. International Accounting Standard Board, скорочено IASB) [4, с. 7].

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) — це набір міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, в якому зазначається, як певні операції та події повинні бути відображені у фінансових звітах [1].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) — нормативно-правовий акт, затверджений Міністерством фінансів України, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам.

Різниця між П(С)БО та МСФЗ полягає в тому, що українські стандарти суворо регламентують перелік витрат і методи їх визнання, тоді як МСФЗ надають у цьому питанні більшу самостійність.

Система загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку — (GAAP; англ. Generally Accepted Accounting Principles) у широкому значенні — та чи інша система національної бухгалтерської стандартизації. Проте на практиці більше розповсюдження має вузьке значення GAAP: так позначається система бухгалтерської стандартизації США — найбільша серед національних систем (тобто цю скорочену абревіатуру використовують замість US GAAP).

Вивчення МСФЗ та GAAP дозволяє стверджувати, що українські П(С)БО розроблені на основі обох вищезгаданих стандартів.

Востанні роки спостерігається тенденція загальної глобалізації стандартів бухгалтерського обліку з МСФЗ, які використовуються у багатьох частинах світу, включаючи країни Європейського Союзу, Гонконг, Австралію, Росію, Сінгапур та ряд інших країн. У січні 2011 року Канада офіційно прийняла стандарти МСФЗ. Таким чином, більшість країн перейшли від власних вимог та принципів бухгалтерського обліку до стандартів МСФЗ. На противагу таким глобальним тенденціям розвитку бухгалтерського обліку Сполучені Штати Америки все ще працюють за US GAAP.

МСФЗ ґрунтуються на більш гнучких, а не на чітких і тих, які вимагають однозначного трактування, правилах, як у GAAP США. В результаті цієї принципової різниці МСФЗ дозволяє керівництву використовувати більшу свободу дій та гнучкість під час підготовки фінансових звітів компанії.

Вважається, що застосування стандартів МСФЗ у всьому світі сприяє інвесторам та іншим користувачам фінансової звітності через зниження вартості інвестицій і підвищення якості наданої інформації. Крім того, вважається, що інвестори будуть більш відкритими саме для таких підприємств. Багатонаціональні корпорації отримують найбільшу користь лише тому, що вони мають звітувати за єдиним стандартом і можуть заощадити кошти. Інвестори пропонують більше можливостей тим підприємствам, стандарти яких використовуються у більш ніж 120 різних країнах, тоді як GAAP США використовується лише в одній країні.

Як відомо, у МСФЗ є чотири заявлені цілі:

1. Розробити глобальні стандарти бухгалтерського обліку, що вимагають прозорості, порівнянності та високої якості у фінансових звітах.

2. Заохочувати глобальні бухгалтерські стандарти.

3. При впровадженні глобальних стандартів бухгалтерського обліку враховувати потреби компанії ринків, що розвиваються.

4. Конвергенція різних національних стандартів бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку [7].

Державні правила бухгалтерського обліку в Сполучених Штатах регулюються його загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку, або GAAP, що вважається "правильним" підходом до стандартів бухгалтерського обліку. Концептуально, МСФЗ, що використовуються державами по всьому світу, більш "принципові", ніж GAAP, що робить їх дещо менш складними і послідовними, пропонуючи менше винятків і унікальних додатків. Єдиним недоліком є те, що МСФЗ є дещо менш адаптованими.

Українське підприємство повинно вести бухгалтерський облік та фінансову звітність відповідно до П(С)БО. Фінансова звітність складається з Балансу, Звіту про фінансові результати, Звіту про рух грошових коштів, Звіту про власний капітал та Приміток до фінансової звітності.

П(С)БО для комерційних банків та великих компаній, що перелічені на фондових біржах, подібні Міжнародним стандартам бухгалтерського обліку. Але переважна більшість приватних компаній все ще використовує П(С)БО, які значно відрізняються від МСФЗ.

Будучи професіоналом з бухгалтерського обліку або власником бізнесу, важливо знати варіанти методів обліку, щоб успішно керувати компанією як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

У загальному різницю між МСФЗ та GAAP можна виокремити в десять головних відмінностей:

1. Локальні чи глобальні.

Як уже зазначалося, МСФЗ є загальноприйнятим стандартом бухгалтерського обліку та використовується більш ніж у 120 країнах. З іншого боку, GAAP використовується винятково в Сполучених Штатах та має інший набір правил бухгалтерського обліку, ніж у більшості країн світу. Це може зробити більш складним бізнес на міжнародному рівні.

2. Правила та принципи.

Основна відмінність між МСФЗ та GAAP — це методика, що використовується для оцінки процесу бухгалтерського обліку. GAAP зосереджується на дослідженні та керується правилами, тоді як МСФЗ розглядає загальні моделі та базується на принципах.

З обліком GAAP існує мало місця для винятків або пояснень, оскільки всі транзакції повинні дотримуватися певного набору правил. З веденням бухгалтерського обліку згідно з МСФЗ існує потенціал для різного тлумачення одних і тих самих податкових ситуацій.

3. Інвентаризаційні методи.

Згідно з GAAP, компанія може використовувати метод "Last In, First Out" (LIFO) для оцінок інвентаризації. Однак згідно з МСФЗ метод LIFO для інвентаризації не допускається. Оцінка LIFO для інвентаризації не відображає точний потік інвентарю в більшості випадків, і таким чином призводить до появи звітів про надзвичайно низькі рівні доходів.

4. Зміна запасів.

Поряд з різними методами відстеження інвентаризації, бухгалтерський облік за МСФЗ та GAAP також відрізняється, коли мова йде про сторнування записів про інвентаризацію. GAAP зазначає, що при збільшенні

Таблиця 1. Відмінності між видами фінансової звітності

Вид фінансового звіту	Назва стандарту			Вид стандарту		
	Стандарт МСФЗ	Стандарт П(С)БО	Стандарт GAAP US	МСФЗ	П(С)БО	GAAP
Баланс	IAS 1	ПСБО 1	CON 5-6	МСФЗ рекомендує розділення активів та зобов'язань на «поточні» та «довгострокові». Визначено мінімум статей, які повинні бути на балансі	Чинна форма Балансу передбачає поділ активів на три розділи, а джерела утворення таких активів згруповані у п'ятьох розділах (п'ятий розділ є вписуваним)	GAAP рекомендує відображення активів та зобов'язань на балансі за зменшенням ліквідності
Звіт про прибутки і збитки	IAS 1	ПСБО 1	CON 5-6	МСФЗ дозволяє представляти статті витрат за «функціями» та «природою», проте надання за «природою» вимагається або в звіті про прибутки та збитки, або примітки	У звіті про фінансові результати розкривається інформація про доходи, витрати, прибутки і збитки, інший сукупний дохід та сукупний дохід підприємства за звітний період	GAAP рекомендує відобразити витрати за їх функціями
Звіт про зміни в капіталі	IAS 1	ПСБО 1	CON 5-6	Показує рух всіх статей капіталу і накопиченого прибутку (збитку)	У звіті про власний капітал розкривається інформація про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду	Вимоги схожі з МСФЗ, але деяку інформацію дозволяється розкривати в примітках до звітності, а не в самому звіті
Звіт про рух грошових коштів	IAS 1	ПСБО 1	CON 5-6	Виплата дивідендів згідно з МСФЗ відображається в операційній або фінансовій діяльності, а отримання дивідендів відображається в операційній чи інвестиційній діяльності	У звіті про рух грошових коштів наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності	GAAP додатково вимагає розкриття істотних нетрошових операцій

ринкової вартості активу сума списання не може бути сторнована. Однак згідно з МСФЗ у тій же ситуації сума списання може бути зворотною. Іншими словами, GAAP занадто обережно проводить зміни інвентаря та не відображає позитивних змін на ринку.

5. Витрати на розробку.

Витрати на розробку компанії можуть бути капіталізовані за МСФЗ за умови дотримання певних критеріїв. Це дозволяє підприємству впливати на амортизацію основних засобів. За GAAP витрати на розробку повинні бути витрачені в рік їх виникнення, і їх не дозволяється капіталізувати.

6. Нематеріальні активи.

Що стосується нематеріальних активів, таких як витрати на дослідження та розробку або витрати на рекламу, бухгалтерський облік за МСФЗ дійсно відзначається як принциповий метод. Враховується, чи буде актив мати майбутню економічну вигоду. Нематеріальні активи, що оцінюються згідно з GAAP, визнаються за справедливою ринковою вартістю і не більше.

7. Звіт про прибутки та збитки.

Згідно з МСФЗ надзвичайні або незвичайні статті включаються до звіту про фінансові результати та не відокремлюються. Тим часом згідно з GAAP вони розділені та відображаються окремо від звіту про прибутки та збитки.

8. Класифікація зобов'язань.

Класифікація заборгованості за GAAP — це розподіл між поточними зобов'язаннями, якщо компанія очікує погашення боргу протягом 12 місяців, а також довгострокові зобов'язання, які є боргами, що не будуть повернуті протягом 12 місяців. Згідно з МСФЗ, не

існує диференціації між класифікацією зобов'язань, оскільки всі борги вважаються неподільними на балансі.

9. Основні засоби.

При обліку основних засобів, таких як майно, меблі та обладнання, компанії, що використовують бухгалтерський облік за GAAP, повинні оцінювати ці активи за допомогою моделі витрат. Модель витрат враховує первісну вартість активу за мінусом накопиченої амортизації. МСФЗ дозволяє використовувати іншу модель основних засобів, яка називається моделлю переоцінки на основі справедливої вартості на поточну дату, за вирахуванням накопиченої амортизації та збитків від зменшення корисності.

10. Характеристики якості.

Нарешті, одним з основних факторів диференціювання між МСФЗ та GAAP є якісні характеристики того, як функціонують методи бухгалтерського обліку. GAAP працює в ієрархії характеристик, таких як релевантність, надійність, порівнянність та зрозумілість, для прийняття обґрунтованих рішень на основі специфічних для користувача конкретних обставин. МСФЗ також працює з однаковими характеристиками, за винятком того, що рішення не можуть бути прийняті за окремих обставин.

Варто відзначити, що компанії США, які працюють на основі GAAP, повинні дотримуватися певних правил бухгалтерського обліку, навіть якщо вони планують вести бізнес на міжнародному рівні.

Доречним є порівняння розглянутих видів фінансової звітності зі стандартами П(С)БО [2], викладене в таблиці 1.

Розглядаючи баланси даних стандартів, можемо помітити кілька відмінностей між US GAAP та МСФЗ, якими є: спосіб інвентаризації, спосіб відображення майна і обладнання та гудвіл.

Стандартними методами інвентаризації є: FIFO (перший з перших) і LIFO (останній, вихідний). Згідно з GAAP, компанії можуть обрати як метод LIFO, так і FIFO для оцінки їх інвентаризації, тоді як МСФЗ спеціально забороняє використання LIFO і дозволяє лише FIFO. П(С)БО ж, в свою чергу, дозволяє використовувати ці обидва методи.

Що стосується майна та обладнання, також відомих як основні засоби, то вони відображаються за їх первинною вартістю за вирахуванням накопиченої амортизації. US GAAP не допускає будь-якого збільшення коригування майна та обладнання, на відміну від МСФЗ, що може сильно впливати на звітність фірми.

Як нематеріальний актив, гудвіл трактується аналогічно майну та обладнанню: він відображається на балансі за первісною вартістю за вирахуванням накопиченої амортизації. Будь-яке коригування поза цим буде впливати безпосередньо на власний капітал.

GAAP вимагає, щоб всі витрати, пов'язані з розробкою продуктів, були визнані в якості витрат негайно. МСФЗ дозволяє капіталізацію витрат на розробку за певних умов. Капіталізація витрат на розробку за МСФЗ призводить до зменшення витрат в порівнянні з GAAP, що призводить до більших доходів, вищих показників прибутковості, нижчого рівня кредитної заборгованості та меншого коефіцієнта оборотності активів.

У порівнянні з GAAP, МСФЗ дозволяє компаніям визнавати доходи раніше, навіть якщо непередбачені витрати пов'язані з частиною доходу.

МСФЗ не розрізняє витрати та збитки, на відміну від US GAAP. Згідно з МСФЗ будь-які збитки, пов'язані з основною діяльністю компанії, включаються до його операційних витрат.

Що стосується оренди, то GAAP надає конкретні критерії, на основі яких визначають, чи ця оренда класифікується як операційна. Операційна оренда — це позабалансові зобов'язання, які не фіксуються у фінансових звітах компанії, тоді як лізинг капіталу капіталізується і впливає як на актив, так і на зобов'язання балансу компанії.

GAAP визнає оренду з терміном, що дорівнює щонайменше 75% від економічно корисного терміну активу, який класифікується як капітал. Також GAAP вимагає капіталізації лізингу, якщо теперішня вартість мінімальних орендних платежів дорівнює принаймні 90% справедливої вартості лізингового активу. З іншого боку, МСФЗ не має таких конкретних порогових значень.

Різниця у лізингових класифікаціях може призвести до більш високого рівня кредитної заборгованості, зниження прибутковості активів та збільшення рентабельності операційної виручки, якщо оренда класифікується як діюча згідно з МСФЗ.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, проведене дослідження дозволило порівняти П(С)БО, МСФЗ та GAAP. Основні правила в розглянутих стандартах бухобліку подібні, але GAAP США надає більше індивідуальних вказівок ніж МСФЗ.

Переважає більшість країн світу використовують МСФЗ. Бізнес, що використовує практику МСФЗ, може спростити подання фінансової звітності в порівнянні з іноземними конкурентами, що є істотною перевагою.

Іншою перевагою є загальне зменшення витрат на ведення бухгалтерського обліку, оскільки вимоги МСФЗ набагато менші ніж GAAP, і є легшими в порівнянні з національними стандартами інших країн.

Іноземні інвестори можуть не довіряти компаніям, які не використовують систему МСФЗ. Зрештою, ці стандарти використовуються для перегляду звітів від компаній у певному форматі, і, ймовірно, будуть заплутані чи обмежені для звітів GAAP. Звичайно, також вірно і зворотне: американські інвестори можуть бути не такими довірливими до компанії, яка використовує бухгалтерські висновки згідно з МСФЗ.

Аналіз цих стандартів дозволяє стверджувати, що Національні П(С)БО більше подібні до МСФЗ, оскільки були побудовані на їх основі.

Література:

1. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_010
2. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
3. Лучко М.Р., Бенько І.Д. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами / М.Р. Лучко, І.Д. Бенько. — Тернопіль: Екон. Думка ТНЕУ, 2016. — 360 с.
4. Байтасов Г. Теорія бухгалтерського обліку. — К., 2016.
5. Дюсембаєв К.Ш. Аудит і аналіз фінансової звітності. — К., 2016.
6. Сейдахметова Ф.С. Сучасний бухгалтерський облік. — К., 2017.
7. Zabihollah Rezaee, L. Murphy Smith, and Joseph Z. Szendi. Convergence in Accounting Standards: Insights from Academicians and Practitioners // *Advances in Accounting*. — June. — 2010.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "International Financial Reporting Standards" available at http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_010 (Accessed 20 Sept 2018).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "National accounting standards (accounting standards)" available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (Accessed 20 Sept 2018).
3. Luchko, M.R. and Benko, I.D. (2016), *Oblik i finansova zvitnist za mijnarodnimy standartamy [Accounting and financial reporting according to international standards]*, *Economichna dumka TNEU, Kyiv, Ukraine*
4. Bajtasov, H. (2016), *Teoriia bukhgalters'koho obliku*, *Kyiv, Ukraine*.
5. Diusembaiev, K.Sh. (2016), *Audyty i analiz finansovoi zvitnosti* [], *Kyiv, Ukraine*.
6. Sejdakhmetova, F.S. (2017), *Suchasnyj bukhgalters'kyj oblik* [], *Kyiv, Ukraine*.
7. Zabihollah Rezaee, L. Smith, M. and Szendi, J.Z. (2010), "Convergence in Accounting Standards: Insights from Academicians and Practitioners," *Advances in Accounting*, vol. 6.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2018 р.

Ю. О. Лазебник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків
У. А. Прохорова,
магістр, кафедра статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.34

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ З ПОГЛЯДУ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ

Iu. Lazebnik,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of Statistics, Accounting and Auditing Department,
V.N. Karazin Kharkiv National University
U. Prokhorova,
magister of Statistics, Accounting and Auditing Department, V.N. Karazin Kharkiv National University

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE IN TERMS OF INTERNATIONAL RATINGS

У статті обґрунтовується можливість та доцільність визначення інвестиційної привабливості України на основі міжнародних рейтингів.

Визначено, що для оцінки конкурентоспроможності економіки країн світу доцільно використовувати Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index – GCI). Основну увагу приділено визначенню та характеристиці таких основних складових елементів глобальної конкурентоспроможності, як якість інститутів; інфраструктура; макроекономічне середовище; охорона здоров'я та початкова освіта; вища освіта і професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність ринку праці; розвиток фінансового ринку; технологічна готовність; розмір ринку; відповідність бізнесу сучасним вимогам; інновації.

Окреслено основні умови залучення інвестицій, оцінено сучасний стан інвестиційної привабливості України.

За результатами проведеного дослідження визначено основні проблеми, які необхідно вирішити в Україні для покращення інвестиційного середовища.

The article substantiates the possibility and expediency of determining the investment attractiveness of Ukraine on the basis of international ratings. The purpose of the research is to study the world's approaches to determining the investment attractiveness of Ukraine in terms of international ratings.

It is determined that in order to assess the competitiveness of the economies of the world, it is appropriate to use the Global Competitiveness Index (GCI). The main attention is paid to the definition and characterization of such key components of global competitiveness as the quality of institutions; infrastructure; macroeconomic environment; health and primary education; higher education and training; goods market efficiency; labor market efficiency; financial market development; technological readiness; market size; business sophistication; innovations are analyzed.

The article considers the importance of the ranks of the elements of the index of global competitiveness of Ukraine as constituent elements in 2015–2018. The analysis of dynamics of the index of global competitiveness of Ukraine for 2008–2018 has been carried out. According to the results of the research, it was substantiated that the development of a long-term strategy, taking into account the strengths and weaknesses based on the global competitiveness index, will allow formulating tactical and strategic tasks for the Ukrainian government and will contribute to the investment attractiveness of Ukraine and improve the situation of the country.

The main conditions of attraction of investments are outlined, the current state of investment attractiveness of Ukraine is estimated. The main obstacles for foreign investors in Ukraine are

considered, in particular, imperfect legislation. According to the results of the study, the main problems identified in Ukraine in order to improve the investment environment, the main among which were recognized: fighting corruption, judicial reform and land reform, as well as slow pace of reforms, high rates of business lending, conflict in the East, bureaucracy smuggling and the shadow economy.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, інвестиційний імідж, Індекс глобальної конкурентоспроможності.

Key words: investment attractiveness, investment climate, investment image, Global Competitiveness Index.

ВСТУП

Всесвітня історія доводить, що залучення ресурсів як інвестицій є ефективним інструментом підвищення національної економіки. Подальший економічний та соціальний розвиток України залежить від створення сприятливого інвестиційного клімату. Імідж України у світі є своєрідним еталоном для інвестиційних фондів, які планують інвестувати за кордон. Україна стоїть перед завданням сформулювати сприятливий імідж для кожного регіону в свідомості економічно та соціально активних людей молодого покоління та закріплення та популяризації її як всередині країни, так і за її межами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

І. Бланк [2], А. Бутняров [3], О. Гаврилюк [4], С. Гушко [5], Г. Корепанов [8], О. Носова [10], А. Пересада [11], В. Швець [12] присвятили свої роботи актуальним питанням залучення інвестицій в економіку України та покращення її інвестиційного клімату. Незважаючи на величезну кількість оригінальних та суттєвих статей як іноземних, так і вітчизняних вчених з даного питання, слід зазначити, що практично немає базових досліджень для правових, соціальних та економічних умов інвестиційної діяльності.

Рейтинг індексів є важливим інструментом, який політики та бізнесмени можуть використовувати для формування більш просунутої економічної політики, економічної безпеки та інституційних реформ в економіці.

Питанням місця України в міжнародних рейтингах займалися такі провідні вчені: Антонюк Л. [1], Данилишин Б. [6], Лук'яненко Д. [9] та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є вивчення підходів до визначення інвестиційної привабливості України з погляду міжнародних рейтингів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З 2004 року Всесвітній економічний форум розпочав публікацію Глобального огляду конкурентоспроможності країн світу. Конкурентоспроможність визначається як сукупність інституцій, політичних дій та факторів, що визначають рівень продуктивності країни. Іншими словами, більш конкурентоспроможна економіка — це така, яка з часом може зростати швидше.

Аналіз сильних та слабких факторів конкурентоспроможності країн дозволяє їхнім урядам визначати ключові пріоритети для здійснення реформ. Для оцінки конкурентоспроможності економіки кожної країни розраховується Індекс глобальної конкурентоспромож-

ності (Global Competitiveness Index — GCI). Для його розрахунку використовуються відкриті статистичні дані та результати спеціальних інтерв'ю більш ніж 14 тисяч менеджерів різних компаній, що працюють у цих країнах [13—15].

Індекс глобальної конкурентоспроможності для України становить 4,11. Щоб потрапити до 40 найкращих країн, рейтинг індексу повинен дорівнювати приблизно 4,6 і вище (табл. 1).

Експерти при складанні Індексу беруть до уваги те, що економіки різних країн світу знаходяться на різних етапах свого розвитку. Значення окремих факторів зростання конкурентоспроможності країни пов'язане зі стартовими умовами, або з інституційними та структурними характеристиками, що дозволяють позиціонувати державу по відношенню до інших країн крізь призму розвитку.

Індекс глобальної конкурентоспроможності враховує дванадцять базових категорій, характеристику яких наведено в таблиці 2.

Дослідники постійно вдосконалюють методологію розрахунку Індексу для того, щоб він залишався адекватним інструментом вимірювання рівня конкурентоспроможності в постійно мінливій глобальному середовищі.

Важливо мати на увазі, що описані базові елементи конкурентоспроможності не є незалежними: вони, як правило, зміцнюють один одного, а слабкість в одній сфері часто має негативний вплив в іншу.

Значення рангів елементів індексу глобальної конкурентоспроможності представлено в таблиці 3.

У 2017 р. Україна покращила свою позицію у розвитку фінансового ринку (120 місце у 2017 р. — 130 в 2016 р.), зростання кредитного рейтингу країни (114 місце у 2017 році, у 2016 р. — 127 місце). Згідно з результатами проведеного аналізу, Україна погіршила свої

Таблиця 1. Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності для України за 2008—2018 рр.

Рік	Ранг/кількість країн	Індекс	Зміна в порівнянні з попереднім роком
2008–2009	72/134	4,09	+0,11
2009–2010	82/133	3,95	–0,14
2010–2011	89/132	3,90	–0,05
2011–2012	82/142	4,00	+0,10
2012–2013	73/144	4,14	+0,14
2013–2014	84/148	4,05	–0,09
2014–2015	76/144	4,14	+0,09
2015–2016	79/140	4,03	–0,11
2016–2017	85/138	4,00	–0,03
2017–2018	81/137	4,11	+0,11

Джерело: узагальнено за [13—15].

Таблиця 2. Базові елементи конкурентоспроможності

Базові елементи	Характеристика
ОСНОВНІ ВИМОГИ	
Якість інститутів	Інституційний стан країни залежить від ефективності функціонування як державних, так і приватних зацікавлених сторін. Правова та адміністративна основа, в рамках якої взаємодіють особи, фірми та уряди, визначає якість державних інститутів країни та сильно впливає на конкурентоспроможність та зростання економіки, на інвестиційні рішення та організацію виробництва, відіграє ключову роль у тому, як суспільство визначає переваги та несе витрати на розвиток стратегії. Всесвітня фінансова криза 2007-2008 рр., а також численні корпоративні скандали висвітлили актуальність впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, забезпечення прозорості дій запобігання шахрайству та неправильному управлінню, забезпечення належного управління та підтримання довіри інвесторів та споживачів
Інфраструктура	Широкомасштабна та ефективна інфраструктура має вирішальне значення для забезпечення ефективного функціонування економіки. Ефективні режими транспорту, включаючи високоякісні дороги, залізниці, порти та повітряний транспорт, дають змогу підприємствам безпечно та своєчасно отримувати свої товари та послуги, а також сприяти пересуванню працівників на робочі місця. Економіка також залежить від стабільного постачання електроенергії, аби підприємства працювали безперешкодно. Нарешті, всеохоплююча телекомунікаційна мережа дозволяє швидко розподіляти інформацію, що підвищує загальну економічну ефективність, допомагаючи забезпечити зв'язок підприємств та прийняття рішень економічними суб'єктами, беручи до уваги всю наявну відповідну інформацію
Охорона здоров'я та початкова освіта	Здорова робоча сила є життєво важливим фактором для підвищення конкурентоспроможності та продуктивності країни. Хворі працівники не можуть в повній мірі реалізувати свій потенціал і будуть менш продуктивними. Погане здоров'я призводить до значних втрат, оскільки хворі працівники часто відсутні на виробництві або працюють з низькою ефективністю. Таким чином, інвестиції в надання медичних послуг є критично важливими з чітких економічних, а також моральних міркувань. Окрім здоров'я, цей компонент враховує кількість і якість базової освіти, яка отримується населенням, що є основоположним елементом сучасної економіки. Базова освіта підвищує ефективність кожного окремого працівника
Макроекономічне середовище	Стабільність макроекономічного середовища є важливою для бізнесу, і, як наслідок, важливою для загальної конкурентоспроможності країни. Незважаючи на те, що макроекономічна стабільність сама по собі не може підвищити продуктивність, зрозуміло, що макроекономічна небезпека завдає шкоди економіці. Існування фіскального дефіциту обмежує майбутню спроможність уряду реагувати на ділові цикли. Фірми не можуть працювати ефективно, коли рівень інфляції збільшується. У підсумку, економіка не може бути сталою, якщо макросередовище не є стабільним
ПІДСИЛЮЮЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	
Вища освіта і професійна підготовка	Якісна вища освіта та навчання є вирішальними для економік, які хочуть запровадити інноваційні підходи до функціонування виробничих процесів. Зокрема сьогоднішня глобалізація економіки вимагає від країн виховання добре освічених працівників, які здатні виконувати складні завдання та швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища та зростаючих потреб виробничої системи. Цей компонент передбачає наявність середньої та вищої освіти, а також сучасних професійних навичок. Ступінь підготовки персоналу також враховується в зв'язку з важливістю професійного навчання та безперервного навчання на робочих місцях для забезпечення постійного підвищення кваліфікації працівників
Ефективність ринку товарів	Країни з ефективними товарними ринками мають хороші можливості для пропорційного поєднання продуктів і послуг з урахуванням конкретних умов їх пропозиції і попиту, а також для забезпечення того, щоб ці товари могли бути ефективно реалізовані. Здорова ринкова конкуренція як вітчизняна, так і зарубіжна, має важливе значення для підвищення ефективності ринку і, отже, для підвищення продуктивності бізнесу. Ефективність ринку також залежить від умов попиту, таких як орієнтація на клієнтів і вимоги покупок. За культурних або історичних причин клієнти можуть бути більш вимогливими в одних країнах, ніж в інших. Це може створити важливі конкурентні переваги, оскільки змушує компанії бути більш інноваційними та орієнтованими на клієнта і тим самим формує умови, необхідні для підвищення ефективності на ринку
Ефективність ринку праці	Ефективність та гнучкість ринку праці мають вирішальне значення для забезпечення найефективнішого використання працівників у економіці та надання стимулів розвитку професійних навичок. Таким чином, ринок праці повинен бути гнучким, щоб швидко та з низькими витратами адаптувати працівників з однієї економічної діяльності в іншу, а також забезпечити коливання робочої сили без особливого соціального зриву. Ефективні ринки праці повинні також забезпечувати чіткі сильні стимули для працівників та сприяти розвитку талантів на робочих місцях, а також забезпечувати гендерну справедливість у діловому середовищі. Взагалі ці фактори позитивно впливають на продуктивність праці та привабливість країни для високоінтелектуальних талановитих професіоналів
Розмір ринку	Розмір ринку впливає на продуктивність, оскільки великі ринки дозволяють компаніям використовувати «ефект масштабу». Традиційні ринки, доступні для підприємств, були обмежені національними кордонами. В епоху глобалізації міжнародні ринки стали заміною внутрішніх ринків, особливо для малих країн. Таким чином, експорт може розглядатися як заміна внутрішнього попиту при визначенні розміру ринку для фірм країни
Розвиток фінансового ринку	Ефективний фінансовий сектор використовує ресурси, заощаджені населенням країни, а також ті, що надходять в економіку з-за кордону, до підприємницьких або інвестиційних проєктів з найбільшими очікуваними доходами. Бізнес-інвестиції є критично важливими для підвищення продуктивності. Тому економіці потрібні дієві фінансові ринки, які можуть залучити капітал для інвестицій з таких джерел, як позики надійного банківського сектора, добре регульованих бірж цінних паперів, венчурного капіталу та інших фінансових продуктів. Для того, щоб виконувати всі ці функції, банківський сектор повинен бути надійним та прозорим, а фінансові ринки належно врегульовані для захисту інвесторів та інших суб'єктів економіки в цілому
Технологічна готовність	Складова індексу, що стосується технологічної готовності вимірює інтенсивність, з якою економіка застосовує існуючі технології для підвищення продуктивності видів економічної діяльності, з особливим наголосом на його здатність повною мірою використовувати інформаційні та комунікаційні технології (КТ) у виробничих процесах для впровадження інновацій. Головний момент полягає в тому, що фірми, які працюють у країні, повинні мати доступ до сучасних інноваційних продуктів та послуг, а також здатність їх поглинати та використовувати. Основним джерелом поширення світових інноваційних технологій є прями іноземні інвестиції (ПІІ), які відіграють ключову роль, особливо для країн на менш розвинутому етапі технологічного розвитку
ІННОВАЦІЙ ТА ФАКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	Відповідність бізнесу сучасним вимогам стосується поєднання двох елементів: якості загальних ділових мереж країни та якості діяльності окремих фірм та стратегій. Ці фактори особливо важливі для країн на найвищому етапі розвитку, коли в значній мірі висчерпані більш базові джерела підвищення продуктивності праці. З огляду на різні причини важливість якості ділових мереж та допоміжних галузей у країні залежить від кількості та якості місцевих постачальників та ступеня їх взаємодії. Коли компанії та постачальники з певного сектору взаємопов'язані в географічно близьких групах, що називаються кластерами, ефективність підвищується, створюються нові можливості для інновацій у процесах та продуктах, а також зменшуються бар'єри для розвитку нових фірм
Інновації	Інновації є особливо важливими для економіки, коли вони наближаються до сучасного світового рівня знань. Останнім часом змінюється можливість збільшення вартості шляхом інтеграції та адаптації зовнішніх технологій. У цих умовах фірми повинні розробляти та розвивати інноваційні продукти та послуги, щоб зберегти конкурентну перевагу та рухатися до ще більш високого рівня доданої вартості. Для цього прогресу потрібно середовище, яке сприяє інноваційній діяльності та підтримується як державним, так і приватним секторами. Зокрема це означає: – достатні інвестиції в дослідження та розробки (НДДКР), особливо приватним сектором; – наявність високоякісних науково-дослідних установ, які можуть генерувати базові знання, необхідні для впровадження нових технологій; – широкомасштабну співпрацю в науково-технічних розробках між науковцями та промисловістю; – захист інтелектуальної власності

Джерело: узагальнено за [13 – 15].

позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою "Ефективність ринку праці". Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, причому в торішньому ми погіршили за ним свої позиції на 17 пунктів.

Також Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу — ("мінус" 9 пунктів), інфраструктурної ("мінус" 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку ("мінус" 2 пункти).

Посилення захисту національних інвесторів (129 місце в 2017 році, а в 2016 році — 136) пов'язано з механізмом державної програми захисту інвестицій — згідно з Всесвітнім економічним форумом в Україні система прав власності і захист приватної власності не працює належним чином, але все ж таки за рік становище покращилося. Зниження рейтингу в діловій складності (90 місце в 2017 році, а в 2016 році — 98) пов'язане з антимонопольним законодавством і покращенням механізмів стимулювання розвитку малих і середніх підприємств — податковим тиском на малий і середній бізнес. З іншого боку, Україна погіршила свої позиції у вищій освіті (в 2017 році — 35 місце, в 2016 — 33).

Індекс глобальної конкурентоспроможності відображає конкурентні переваги країни. Це дорога для потенційних іноземних інвесторів і урядів інших країн. Відмова у формуванні міжнародної конкурентоспроможності, перш за все, обумовлена відсутністю як загальних, так і секторних стратегій розвитку країни на довгостроковий період. Розробка довгострокової стратегії з урахуванням сильних і слабких сторін, заснованих на глобальному індексі конкурентоспроможності, дозволить сформулювати тактичні і стратегічні завдання для уряду України і буде сприяти інвестиційній привабливості України та поліпшити становище країни.

Основними умовами залучення інвестицій є стабілізація макроекономічного середовища та вдосконалення законів і нормативних актів. Найзначнішою перешкодою для іноземних інвесторів в Україні є недосконале законодавство. Спроби поліпшити законодавство України з метою збільшення іноземних партнерів привели до частих змін в українському законодавстві. Не існує єдиного законодавчого акту, який був би повним і всеосяжним, щоб бути універсальним. Ситуація ускладнюється через коригування нормативних документів коли вони рухаються з верхніх рівнів управління на нижні. Це відбувається тому, що закони та резолюції частіше за все мають декларативний характер. Тому адміністративні одиниці всіх рівнів інтерпретують їх на свій розсуд.

Неузгоджені і, отже, непередбачувані правові важелі регулювання іноземних інвестицій викликають критику як у вчених, так і у прямих іноземних інвесторів. За роки незалежності Україна 6 разів змінила умови інвестиційної діяльності для нерезидентів. Європейська Бізнес Асоціація провела опитування серед керівників 142 найбільших українських та міжнародних компаній.

Таблиця 3. Індекс глобальної конкурентоспроможності України за складовими елементами в 2015–2018 рр.

	Ранг			Значення індексу*
	2015–2016 (140 країн)	2016–2017 (138 країн)	2017–2018 (137 країн)	2017–2018 (137 країн)
Індекс глобальної конкурентоспроможності України	79	85	81	4,1
ОСНОВНІ ВИМОГИ	101	102	96	4,2
Якість інститутів	130	129	118	3,2
Інфраструктура	69	75	78	3,9
Макроекономічне середовище	134	128	121	3,5
Охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	6,0
ПІДСИЛЮЮЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	65	74	70	4,1
Вища освіта і професійна підготовка	34	33	35	5,1
Ефективність ринку товарів	106	108	101	4,0
Ефективність ринку праці	56	73	86	4,0
Розвиток фінансового ринку	121	130	120	3,1
Технологічна готовність	86	85	81	3,8
Розмір ринку	45	47	47	4,5
ІННОВАЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	72	73	77	3,5
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	91	98	90	3,7
Інновації	54	52	61	3,4

Джерело: побудовано за даними [13–15].

Результати показали, що негативні настрої послабилися. Позитивною зміною є відкритість державних даних, мораторій на перевірки, поступова дерегуляція, розвиток електронних сервісів, спрощення процедури отримання документів на будівництво, послаблення валютного контролю, запровадження інституту приватних виконавців, прийняття закону про squeeze-out тощо [3].

Серед важливих проблем, на які повинна звернути увагу влада, бізнесмени назвали три незмінні позиції: боротьба з корупцією, судова реформа та земельна реформа. Також негативними факторами деякі учасники назвали повільний темп реформ, завищені ставки кредитування бізнесу, конфлікт на Сході, бюрократію, контрабанду та тіньову економіку.

Для створення умов, що сприяють прямим іноземним інвестиціям, Україні необхідно мати справу з відсутністю ринкового законодавства. Привабливе правове середовище має відповідати трьом умовам. По-перше, приватні інвестори, як іноземні, так і вітчизняні, повинні бути впевнені, що їх інвестиції захищені добре розвинутою системою законів. По-друге, інвестори повинні бути переконані в тому, що закони фактично реалізовані. Іноземні інвестори також зацікавлені в здійсненні законодавства — здатності судової системи і правових процедур. По-третє, інвесторам потрібна стабільність і передбачуваність системи юриспруденції. Часті зміни в законодавстві серйозно підривають довіру інвесторів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи, потрібно визнати, що загальний інвестиційний і діловий клімат в Україні складний. Залучаючи іноземний капітал в країну, ми не повинні забувати, що Україна вийде з кризи тільки своїми силами. Серед основних проблем, які повинні бути вирішені в Україні для поліпшення інвестиційного середовища, слід виділити необхідність професійного використання коштів та ефективного управління українськими інвес-

тиційними компаніями-реципієнтами, вдосконалення правової та інституційної бази для підвищення потенціалу механізмів для забезпечення сприятливого інвестиційного клімату та безпеки захисту прав інвесторів.

У подальших дослідженнях доцільно провести оцінювання взаємовпливу елементів індексу конкурентоспроможності на інвестиційну привабливість країн світу.

Література:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с.
2. Бланк И.А. Управление инвестициями предприятия / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. — 480 с.
3. Бутняров А. Сприятливий інвестиційний клімат країни — запорука залучення іноземних інвестицій / А. Бутняров // Ринок цінних паперів України. — 2008. — № 3—4. — С. 29—32.
4. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О.В. Гаврилюк // Фінанси України. — 2008. — № 3. — С. 79—93.
5. Гушко С.В. Оцінка інвестиційної діяльності та сучасної регіональної інвестиційної політики в Україні [Електронний ресурс] / Електронне наукове фахове видання Ефективна економіка. — 2013. — № 10. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2426>
6. Данилишин Б.М. Інвестиційна політика в Україні: [монографія] / Данилишин Б.М., Корецький М.Х., ДаційО.І. — Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2006. — 292 с.
7. Європейська Бізнес Асоціація / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eba.com.ua>
8. Корепанов Г.С. Статистична оцінка потенціалу інвестиційної привабливості муніципальних одиниць Харківської області [Електронний ресурс] / Г.С. Корепанов // Бізнес Інформ. — 2015. — № 4. — С. 137—143. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_4_24
9. Лук'яненко Д.Г. Рецензія на підручник "Міжнародна економіка" [Електронний ресурс] / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук // Економічний форум. — 2017. — № 1. — С. 243—244. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_1_38
10. Носова О.В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 1. — С. 59—65.
11. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. — Київ: Лібра, 2002. — 472 с.
12. Швець В. Я. Аналіз інвестиційного клімату в економіці України та шляхи його покращання / В.Я. Швець // Економічний нобелівський вісник. — 2014. — № 1 (7). — С. 502—508.
13. The Global Competitiveness Report 2015—2016 [Electronic resource]. — Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015—2016>
14. The Global Competitiveness Report 2016—2017 [Electronic resource] / World Economic Forum. — Way of access: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>
15. The Global Competitiveness Report 2017—2018 [Electronic resource]. [Electronic resource]. / World

Economic Forum. — Way of access : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

References:

1. Antoniuk, L. L. (2004), Mizhnarodna konkurentospromozhnist' krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii [International Competitiveness of Countries: Theory and Mechanism of Implementation], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Blank, Y. A. (2003), Upravlenye ynvestytsiyami predpriyatiya [Management of enterprise investments], Nyka-Tsentr, El'ha, Kyiv, Ukraine.
3. Butniarov, A. (2008), "Favorable investment climate in the country is the key to attracting foreign investment", Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, vol. 3—4, pp. 29—32.
4. Havryliuk, O. V. (2008), "Investment image and investment attractiveness of Ukraine", Finansy Ukrainy, vol. 3, pp. 79—93.
5. Hushko, S. V. (2013), "Estimation of investment activity and modern regional investment policy in Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2426> (Accessed 30 Sept 2018).
6. Danylyshyn, B. M. Korets'kyj, M. Kh. and Datsij, O. I. (2006), Investytsijna polityka v Ukraini [Investment Policy in Ukraine], Yuho-Vostok Ltd, Donetsk, Ukraine.
7. European Business Association (2018), available at: <https://eba.com.ua> (Accessed 30 Sept 2018).
8. Korepanov, H. S. (2015), "Statistical estimation of the potential of investment attractiveness of municipal units of the Kharkiv region", Biznes Inform, vol. 4, pp. 137-143, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_4_24 (Accessed 30 Sept 2018).
9. Luk'ianenko, D. H. Poruchnyk, A. M. and Stoliarchuk, Ya. M. (2017), "Review of the textbook "International Economics"", Ekonomichnyj forum, vol. 1, pp. 243-244, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_1_38 (Accessed 30 Sept 2018).
10. Nosova, O. V. (2008), "Investment climate in Ukraine: the main directions of improvement", Stratehichni priorytety, vol. 1, pp. 59—65.
11. Peresada, A. A. (2002), Upravlinnia investytsijnym protsesom [Investment process management], Libra, Kyiv, Ukraine.
12. Shvets', V. Ya. (2014), "Analysis of the investment climate in the economy of Ukraine and ways to improve it", Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk, vol. 1 (7), pp. 502—508.
13. World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2015—2016", available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/> (Accessed 30 Sept 2018).
14. World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2016-2017", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> (Accessed 30 Sept 2018).
15. World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2017-2018", available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (Accessed 30 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2018 р.

УДК 330.341.1

І. В. Мовчаненко,
аспірант, Дніпровський Національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.39

БІЗНЕС-МОДЕЛЬ: СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА

I. Movchanenko,
graduate student, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro

BUSINESS MODEL: ESSENCE AND INNOVATION COMPOSITION

У сучасному ринковому середовищі, характерними рисами якого є швидкі зміни і гіпер конкуренція, перед кожним підприємством постає складне завдання формування прибуткової та стійкої моделі бізнесу. В динамічних умовах зовнішнього ринку поточна бізнес-модель фірми постійно є об'єктом атак з боку нових бізнес-моделей конкурентів. Тому все більш очевидним стає факт, що тривалість життєвого циклу бізнес-моделі скорочується. Підприємство повинно безперервно контролювати стратегічні точки змін у галузі та оновлювати свою бізнес-модель для забезпечення стійкого та ефективного розвитку. Як показує досвід функціонування зарубіжних та деяких вітчизняних компаній, стабільне зростання та успіх у бізнесі залежать від уміння створювати і безперервно удосконалювати власну бізнес-модель. Підприємствам необхідно застосовувати венчурну ринкову технологію ведення бізнесу, що в літературі прийнято називати концепцією "інтелектуального лідерства". Таким чином, сучасна бізнес-модель є такою конструкцією, що трансформує інноваційні технології в економічні вигоди для підприємства та високу споживчу цінність для клієнтів.

In today's market environment, characterized by rapid changes and hyper competition, each company faces a difficult task of generating a profitable and sustainable business model. In the dynamic conditions of the external market, the current business model of the firm is constantly the object of attacks from new business models of competitors. Therefore, it becomes increasingly apparent that the life cycle of a business model is diminishing. An enterprise must continuously monitor strategic developments in the industry and update its business model to ensure sustainable and efficient development. As the experience of functioning of foreign and some domestic companies shows, stable growth and success in business depend on the ability to create and continuously improve their own business model. Enterprises need to apply the venture market technology of doing business, which in the literature is called the concept of "intellectual leadership". Thus, the modern business model is a design that transforms innovative technologies into economic benefits for the enterprise and high consumer value for customers. At the heart of business management is the development of a strategy, its adaptation to the specifics of the company and its implementation. The company's strategy is a comprehensive management plan that should strengthen the company's position in the market and ensure coordination of efforts, attraction and satisfaction of consumers, successful competition and achievement of global goals. The process of developing a strategy is based on a thorough study of all possible directions of development and activity and consists in choosing a general direction, developed markets, served needs, competition methods, attracted resources and business models. In other words, strategy means that a company chooses its development path, markets, methods of competition and business. The structure of the business model includes: financial model, organizational model, marketing model, production model, etc. The business model reflects complex relationships and interactions between these models and their internal components.

Ключові слова: бізнес-модель, галузева бізнес-система, стратегія компанії, шляхи реалізації інновацій в бізнес-моделях.

Key words: business model, industry business system, company strategy, ways to implement innovations in business models.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досить часто керівники з метою підвищення прибутковості та розширення частки ринку підприємства докладають чимало зусиль, спрямованих на покращення

пропонованих ними продуктів чи послуг. Однак, як показує досвід, інвестиції у вдосконалення продукту потребують значних витрат і не завжди приносять очікуваний ефект. У зв'язку з цим підприємці

починають звертатися до альтернативних способів досягнення конкурентних переваг. Нещодавне всевітнє опитування 4000 керівників впливових компаній світу виявило, що нині важливо не те, яким видом бізнесу займається підприємство, а те, яким чином цей бізнес ведеться [1]. Дослідження аналітиків також підтверджують той факт, що у компаній, які звертають увагу на оптимізацію бізнес-моделей, спостерігається вдвічі більше зростання операційного прибутку за досліджуваний період, ніж у тих, які спрямовують свою увагу на вдосконалення продуктів чи процесів [2, с. 36].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання еволюції та класифікації бізнес процесів на підприємствах досліджувалися такими українськими та зарубіжними вченими, як Б.С. Альошин, Б. Андерсен, О.В. Виноградова, О.П. Глудкін, В.В. Єфімов, К.А. Єсіпова, В. Івлєв, А.І. Кузнєцов, С.Е. Сардак, В.І. Тоцький, Т.М. Цугель, Т.В. Шталь та інші науковці. Проте у своїх роботах вчені пропонують різні класифікації бізнес-процесів за різними ознаками та видами або в узагальненому вигляді або в залежності від виду діяльності досліджуваних підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Здійснити теоретичне дослідження еволюції та класифікації бізнес-процесів підприємства за ознаками та видами в залежності від процесів діяльності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на популярність вживання терміна "бізнес-модель", на сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття. Дослідники підходять до визначення моделі бізнесу з різних позицій, розглядаючи її як: набір дій, за допомогою яких створюється цінність за умови використання сприятливих можливостей [3]; систему, яка відображає, які дії виконує компанія, як вона їх виконує і коли [4]; спосіб, за допомогою якого підприємство надає споживачам товари та послуги [5]; ланку ланцюга цінності між ресурсним забезпеченням та економічним результатом [6]; історії, які пояснюють, як працює підприємство [7]; опис того, як організація створює економічні, соціальні та інші цінності [8]. Хоча у всіх наведених визначеннях прослідковується єдність думок щодо застосування бізнес-моделей для кращого розуміння шляхів і способів нарощування підприємством цінності, підходи науковців різняться щодо цільового призначення моделювання. Деякі автори зосереджують увагу на процесі створення підприємствами цінності для споживачів та інших ключових зацікавлених сторін [9], інші пов'язують бізнес-модель із способами нарощування цінності самого підприємства, акцентуючи увагу на отриманні максимальної прибутковості [10]. Ряд авторів пропонує більш широкий погляд на бізнес-модель, який включає обидва аспекти — і створення, і нарощування цінності [2; 5; 6; 8; 11—13].

Отже, варто спочатку окремо розглянуто поняття "бізнес" та "модель". Бізнес — діяльність, справа, що приносить дохід або іншу матеріальну вигоду. Модель (фр. Modele, від лат. Modulus — міра, аналог, зразок) — відображення, копія, схема, макет, зображення, певний матеріальний чи подумки представлений об'єкт або явище, що заміщає спрощенням оригінальний об'єкт або явище, зберігаючи тільки деякі важливі його властивості. Моделлю може бути серійний повторюваний проект має набір певних, властивих тільки даній моделі параметрів і характеристик. Це робиться навіть в одному ряду виробів (проектів). На сьогодні при визначенні сутності поняття "бізнес-модель" виділяють 2 підходи: 1) орієнтований на бізнес-процеси/ролі (підхід, спрямований всередину підприємства) [2]; 2) орієнтований на цінність/клієнта (підхід, спрямований на зовнішнє оточення підприємства) [3]. Перший підхід пов'язаний з розглядом діяльності підприємства з точки зору бізнес-процесів і технологій (фокус уваги спрямований всередину підприємства). Другий підхід, навпаки, передбачає орієнтацію на цінність, яку підприємство створює для зовнішніх клієнтів, а також на результати діяльності. Бізнес-модель дозволяє отримати відповідь на питання: що і як необхідно робити, щоб досягти бажаного результату.

Ключовими елементами бізнес-моделі будь-якого підприємства, що визначають її зміст, є:

- цінність для зовнішніх клієнтів, яку пропонує підприємство на основі своїх продуктів і послуг;
- система створення цієї цінності, що включає постачальників і цільових клієнтів, а також ланцюжки створення цінності;
- активи, які підприємство використовує для створення цінності;
- фінансова модель підприємства, що визначає як структуру її витрат, так і способи отримання прибутку.

Отже, узагальнюючи існуючі наукові положення, пропонуємо розглядати бізнес-модель як спрощене відображення механізму ведення певної економічної діяльності, пов'язаної з виробництвом продукції (продажем товарів, наданням послуг, виконанням робіт), що є цінною для споживача, та забезпечує отримання прибутку. Бізнес-модель необхідна для формування цілісного уявлення про такі суттєві характеристики підприємства: яка цінність і в який спосіб створюється для споживача; кому і яким чином вона надається; як використовуються ресурси та можливості з метою створення стійкої конкурентної переваги та отримання прибутку [11, с. 96]. Визначаючи сутність поняття "бізнес-модель" слід відмітити, що даний термін часто плутають зі стратегією, підмінюючи одне поняття іншим, або включаючи стратегію як один з компонентів до складу бізнес-моделі. Даний факт обумовлений тим, що бізнес-модель тісно пов'язана зі стратегією, але не тотожна стратегії.

Хоча термін "бізнес-модель" широко використовується в літературі з менеджменту та інновацій, однак єдина загальноновизнане трактування цього терміна відсутня.

Найчастіше під бізнес-моделлю розуміється аналітична методика, яка дає реальну можливість зрозуміти-

ти в повній мірі ті процеси, завдяки яким компаніям вдається заробляти гроші. Бізнесмени і підприємці завжди користувалися цим підходом переважно на інтуїтивному рівні. Сучасні технології дозволяють створювати дуже складні моделі бізнесу, але їх ідея залишається незмінною — це системне з'єднання цілей компанії і її бізнес-процесів з реаліями зовнішнього середовища.

Американські фахівці в сфері інновацій Марк Джонсон, Клейтон Крістенсен і німецький дослідник Хен-Нинг Кагерманн вважають, що бізнес-модель формують пари взаємозалежних елементів: це споживча цінність продукту, формула прибутку, ключові ресурси і ключові процеси [1]. Найважливіший елемент — споживча цінність продукту, яка розглядається з позицій запропонованого К. Кристенсеном підходу [1]. Суть цього підходу полягає в тому, що компанія повинна зрозуміти, що потрібно людям, яку "роботу" виконує для них продукт компанії і як задовольнити цю потребу з вигодою для компанії (втягує модель інноваційного процесу). Наступна складова бізнес-моделі — це формула прибутку, або схема, що показує, як компанія отримує доходи, пропонуючи потрібні споживачам продукти / послуги. Складовими формулами прибутку є модель доходів, структура витрат, модель валового прибутку і швидкість обороту ресурсів. Решта складових бізнес-моделі — ключові ресурси і процеси — визначають, яким саме чином буде створено продукт, який виконує потрібну споживачам "роботу".

Дослідження, проведені Андріаном Слівотські, Деві-будинком Морісом і іншими фахівцями консалтингової когось пани Mercier Management Consulting, показали, що спостерігається тенденція старіння традиційних бізнес-моделей і прискорення трансформації цінностей від старих моделей бізнесу до нових, який спроектовано таким чином, щоб забезпечити максимальну користь (цінність) споживачам і прибуток компанії [1]. Модель бізнесу — це те, як компанія вибирає споживача, формулює і розмежовує свої пропозиції, розподіляє ресурси, визначає, які завдання вона зможе виконати своїми силами і для яких доведеться залучати фахівців з боку, виходить на ринок, створює цінність для споживача і отримує від цього прибуток. Іншими словами, на думку фахівців компанії, бізнес-модель компанії — це комплексна система дій і взаємин.

Про необхідність зміни моделей бізнесу пишуть чезрез відоме фахівці в галузі стратегічного менеджменту Г. Хемел, К. Прахалад, Д. Дей, К. Маркідес і інші [1]. На думку російського бізнес-консультанта В. Гусакова, бізнес-модель компанії — це те, як і за рахунок чого вона заробляє гроші [5]. Бізнес-модель характеризують п'ять основних показників: цілі та бачення компанією своїх перспектив; структура і система управління в компанії; ринки і продукти компанії; корпоративна культура; ланцюжок створення цінностей всередині компанії.

Інший російський автор В. Котельніков в найзагальніших словах визначає бізнес-модель як метод стійкого ведення бізнесу, який перетворює вихідні дані — ресурси, здатності компанії та інновації — в економічні

результати [5]. Він вважає, що бізнес-модель компанії будується з урахуванням різноманітних компонентів бізнесу — його стратегії, економіки і фінансів, маркетингу і конкуренції, підприємництва. Як і більшість зарубіжних авторів при описі бізнес-моделі В. Котельніков робить акцент на споживчій цінності, місце компанії в ланцюжку створення вартості і моделі створення прибутку, Проте додавали до них стратегічні компоненти (стратегію зростання і конкурентну стратегію) і компонент сегментації ринку. Хоча трохи раніше зазначає, що бізнес-модель відрізняється від стратегії компанії, яка дивиться далі і фокусується на інших завданнях.

По суті, всі наведені трактування поняття "бізнес-модель" досить близькі: бізнес-модель відображає логіку і методи ведення успішного бізнесу. Відмінності з'являються на наступному рівні деталізації, в кількості що виділяються компонентів бізнес-моделі (від чотирьох до шести), а головне — в змістовному контексті.

На наш погляд, адекватне сприйняття будь-якого поняття можливо лише в контексті пов'язаних з ним понять. Застосування до бізнес-моделі такими поняттями є галузева бізнес-система і стратегія компанії.

Галузева бізнес-система, ланцюжки створення добавленні вартості, ланцюжок створення цінності — це описова модель, яка використовується для відображення послідовності виробничих та інших дій (операцій) по створенню і просуванню товару на ринок. Це повний цикл діяльності від проектування продукту до його утилізації кінцевим споживачем, типовий для даної галузі.

Встановлено, що "власником" ринку стає той, хто добре розбирається в суті всієї галузевої ланцюга і старається перетворити свою компанію в найбільш важливу ланку всього ланцюга. Яскравим прикладом реалізації подібної стратегії є компанія Coca-Cola, що володіє рецептурою і торговою маркою, які вона перетворила на найбільш важливі ланки бізнес-системи з виробництва прохолодних напоїв.

Природно, що такі стратегії під силу великим учасникам ринку, або галузевим альянсів. Для опису галузевої бізнес-системи можна використати різні види ланцюжків. Пов'язано це з різним способом розподілення на окремі складові всіх стадій створення продукту і доведення його до споживачів і з різним рівнем агрегування зазначених стадій, а також з можливістю опису ланцюжка в термінах процесів або в термінах компонентів, що використовуються у виробництві продукту. У зв'язку з цим все дослідники відзначають складність аналізу ланцюги створення вартості будь-якого продукту, питання полягає в тому, який рівень складності і, відповідно, деталізації необхідний для вирішення поставлених завдань.

Розуміння процесу формування галузевих витрат по етапах бізнес-системи дозволяє ефективно управляти цими витратами (інтегрувати види діяльності або, наоборот, передавати їх виконання на аутсорсинг, посилювати одні види діяльності за рахунок інших і т.д.), відшукувати ланки, які можуть додати цінність у пропозицію компанії.

Таблиця 1. Складові бізнес-моделей

Параметри	Галузева бізнес-система	Бізнес-модель	Стратегія компанії
Сутність	Ланцюг видів діяльності в галузі	Спосіб організації бізнесу в галузі	Компас, напрямок розвитку компанії
Орієнтація	Розуміння процесу промисловості-витрати та доданої вартості	Створення цінності для споживача та перетворення її в прибуток для компанії	Створення стійкої конкурентної переваги
Акценти аналізу	Аналіз ступенів технологій продукту та доставки його кінцевим споживачам	Аналіз галузевої бізнес-системи, її тенденції та розвитку	Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища компанії
Ступінь унікальності	Типова для галузі	Може бути як для типової галузі так і для інноваційної	Унікальна для компанії

Найбільш важливим підсумком аналізу галузевої бізнес-системи є визначення ключових факторів успіху (КФУ) і можливих галузевих стратегій. Список типових галузевих стратегій включає: стратегії вертикальної інтеграції з стадіях бізнес-системи і горизонтальної інтеграції схожих бізнесів; диверсифікації; фокусування на ринковій ніші або стадії галузевої бізнес-системи; стратегії розширення кордонів компанії на основі організаційних інновацій (партнерство, мережеві структури, стратегічні альянси та ін.); стратегії тиражування бізнесу на основі франчайзингу; стратегії ліквідації бізнесу (продаж непрофільних активів), дроблення (створення дочірніх структур, передача частини функцій на аутсорсинг), переміщення виробництва в регіони (Країни) з дешевою робочою силою і т.д.

Відзначимо, що інноваційна бізнес-модель компанії може привести до змін структури галузі, галузевих правил і стандартів ведення бізнесу, проте спочатку сама бізнес-модель формується в рамках галузевої бізнес-системи, або ланцюжка створення доданої вартості.

Стратегія компанії спрямована на встановлення загальних орієнтирів і напрямів розвитку компанії при забезпеченні гнучкості у визначенні маршрутів руху до поставленим цілям. Іншими словами, в сучасному динамічному світі стратегія компанії — це не плановий документ, а дії компанії.

На практиці реальна стратегія компаній складається з двох частин: запланованої стратегії, яка задає загальні орієнтири, напрямки руху, і адаптивної реакції компанії на зміни зовнішнього середовища, забезпечує постійне коректування курсу (адаптивна система). Таким чином, у процесі стратегічного управління формуються дві взаємодоповнюючі системи: аналіз і вибір стратегії і стратегічне управління в реальному масштабі часу. Методичною основою сучасного стратегічного управління стають сценарне планування (погляд з майбутнього), аналіз трендів, ресурсова теорія фірми (ресурси і компетенції фірми) і теорія агентських відносин.

Бізнес-модель — це спосіб організації бізнесу, який відображає економічну логіку діяльності компанії. Найважливішими складовими бізнес-моделі є:

— позиціонування компанії в галузевій бізнес-сис-

темі, яке дає уявлення про те, як бізнес створює додану вартість, забезпечуючи свій розвиток;

— формула або модель прибутку, яка показує, як компанія отримує гроші (дістає прибуток), створюючи цінність для споживачів, яка перевищує витрати компанії;

— інноваційна складова бізнесу, яка пояснює як нові продукти, технології, організаційні інновації створюватимуть економічну цінність для споживачів, самої компанії, її акціонерів і партнерів (заінтересованих груп).

На думку автора, взаємозв'язок базових понять може бути відображено так (табл. 1).

Реалії сучасного бізнесу полягають у тому, що ефективно функціонування підприємства передбачає перехід до принципово нової бізнес-моделі — "від клієнта", коли товар виробляється за запитом споживача відповідно до його побажань. Такий підхід до організації діяльності підприємства дає цілий ряд переваг:

— відсутня проблема збуту товару: проводиться те, що затребуване клієнтом і ринком. Знижуються витрати, пов'язані з виробництвом, перевиробництвом і складуванням;

— більш точно задовольняються потреби клієнтів;

— відбувається поліпшення руху фінансових ресурсів. Використання бізнес-моделі "від клієнта" стає можливим тільки тоді, коли виробництво здатне гнучко реагувати на мінливі потреби споживачів, що пов'язане з появою нових тенденцій в індустрії і нових технологій.

Форма представлення бізнес-моделі і рівень її деталізації визначаються цілями моделювання і прийнятою точкою зору. При визначенні бізнес-моделі набір ознак, що визначають її зміст, може бути досить широким. Зазвичай бізнес-модель формується з метою удосконалення процесу управління, коли керівництво розуміє, що підприємство повинно перейти на новий щабель. Відомий вчений Н. Chesbrough при класифікації бізнес-моделей (Business model framework (BMF)) використовував два параметри, за якими, на його думку, розрізняються бізнес-моделі: масштаб інвестицій, відтворених для підтримки бізнес-моделі, і ступінь відкритості бізнес-моделі [9].

ВИСНОВКИ

Але слід зазначити, що в даний час, в умовах глобальної кризи, багато бізнес-моделей втратили свою ефективність і конкурентоспроможність. Українські підприємства, які використовували дані бізнес-моделі, розоряються, зазнають збитків, йдуть з ринку. І навпаки, ряд бізнес-моделей, які не актуальні в докризовий період, виявилися високоефективними в умовах кризи і забезпечили компаніям, які їх застосовують, нові можливості для зростання і розвитку бізнесу. Подальше застосування неефективних бізнес-моделей і неповороткість при визначенні нових бізнес-моделей, повільність при переході до них можуть привести багато підприємств до суттєвих фінансових втрат і втрати можливості залишитися в бізнесі в принципі. Криза — це шанс для багатьох компаній значно посилити свої позиції на ринку, використовуючи недоступні раніше стратегічні можливості.

Література:

1. Business. Embracing the Challenge of Change: white paper // Economist Intelligence Unit. — 2010, 33 p.
2. Pohle G. IBM's Global CEO Report (2006), "Business Model Innovation Matters", Strategy & Leadership. vol. 34 (5), P. 34—40.
3. Zott C., R. Amit Business Model Design: An Activity System Perspective. — 2010. — Vol. 43 (2/3). — P. 216—226.
4. Afuah A. Business Models: A Strategic Management Approach. — 2016. — 415 p.
5. Magretta J. Why Business Models Matter. — 2017. — Vol. 80 (5). — P. 86—92.
6. Osterwalder A., P. Yves. Business Model Generation. — 2010. — Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 282 p.
7. Pohle G. IBM's Global CEO Report 2006: Business Model Innovation Matters // Strategy & Leadership. — 2015. — Vol. 34 (5). — P. 34—40.
8. Котельников В.Ю. Новые бизнес-модели для новой эпохи быстрых перемен, движимых инновациями. — 2017. — С. 7.
9. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей: настольная книга стратега и новатора. — 2011. — 288 с.
10. Schweizer L. Concept and Evolution of Business Models // Journal of General Management. — 2005. — Vol. 2. — P. 37—56.
11. Debelak D. Business Models Made Easy, NY: Entrepreneur Press. — 2010. — P. 240.
12. Сардак С. Перспективы развития современного бизнеса // Менеджмент и менеджер. — 2008. — № 1. — С. 4—12.
13. Сардак С.Е. Управление развитием бизнеса в условиях глобализации экономики // Европейский вектор экономического развития. — 2009. — Вып. 2 (7). — С. 154—159.
14. Shtal T., Buriak M., Ukubassova G., Amirbekuly Y., Toiboldinova Z., Tlegen T. Methods of analysis of the external environment of business activities. — 2018. — Vol. 39 (12). — P. 22.

References:

1. Business (2010), "Embracing the Challenge of Change: white paper", Economist Intelligence Unit, 33 p.

2. Pohle G. IBM's Global CEO Report (2006), "Business Model Innovation Matters", Strategy & Leadership. vol. 34 (5), pp. 34—40.

3. Zott, C. Amit, R. (2010), "Business Model Design: An Activity System Perspective", Vol. 43(2/3), pp. 216—226.

4. Afuah, A. (2016), "Business Models: A Strategic Management Approach", 415 p.

5. Magretta, J. (2017), "Why Business Models Matter", Vol. 80 (5), pp. 86—92.

6. Osterwalder, A. Yves, P. (2010), "Business Model Generation", Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 282 p.

7. Pohle, G. (2015), "IBM's Global CEO Report 2006: Business Model Innovation Matters", Strategy & Leadership, Vol. 34 (5), pp. 34—40.

8. Kotelnikov, V. Yu. (2017), "New business models for a new era of rapid change driven by innovation", p. 7.

9. Osterwalder, A. (2011), "Building business models: a handbook of a strategist and innovator", 288 p.

10. Schweizer, L. (2005), "Concept and Evolution of Business Models", Journal of General Management, Vol. 2, pp. 37—56.

11. Debelak, D. (2010), "Business Models Made Easy", NY: Entrepreneur Press, pp. 240.

12. Sardak, S. (2008), "Prospects for the development of modern business," Management and Manager, No. 1, pp. 4—12.

13. Sardak, S.E. (2009), "Management of the business in the global economy economy", European vector of economical development, Vol. 2 (7), pp. 154—159.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

ИНОСТРАННЫЙ КАПИТАЛ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ АЗЕРБАЙДЖАНА: ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

E. Dilbazi,
candidate for a degree, Azerbaijan State University of Economics, Baku

FOREIGN CAPITAL IN THE BANKING SECTOR OF AZERBAIJAN: THE ECONOMIC AND LEGAL ASPECT

В статье рассматриваются экономико-правовые аспекты участия иностранного капитала в банковском секторе Азербайджана. Представлены практические подходы к организации данного процесса. Определены критерии оптимального регулирования границ деятельности иностранного капитала в работе местных банков. Отмечена важность совершенствования существующей законодательной базы, регулирующей участие иностранного капитала в банковском секторе страны. Исследованы процессы и процедуры подготовки и принятия нормативных актов по регулированию участия иностранного капитала в структуре национальных банков в контексте глобальных экономических вызовов. Обоснована важность разработки и оптимизации правовых основ и механизмов, регулирующих участие иностранного капитала в банковском секторе Азербайджана, для защиты интересов местных коммерческих банков. Акцентируется на необходимость гармонизации интересов иностранных инвесторов и отечественных кредитных учреждений в целях обеспечения финансовой стабильности банковского сектора страны и определения оптимальных законодательных границ. Проанализированы основные положения действующего законодательства Азербайджана, связанные с рассматриваемыми в статье проблемами. Выделены ключевые моменты для совершенствования действующих нормативно-правовых актов, регулирующих участие иностранного капитала в банковском секторе страны.

The article discusses the economic and legal aspects of foreign capital participation in the banking sector of Azerbaijan. Theoretical and methodological base of legal and economic regulation of ensuring participation of foreign capital in the banking sector is analyzed in this context. Practical approaches to the organization of the said process are presented. The essence and the importance of legal aspects of regulation of foreign capital in a banking system of the country is considered too. The criteria for optimal regulation of foreign capital limits in the activity of local banks are defined. The importance of improving the existing legislative framework governing the participation of foreign capital in the banking sector of the country was noted. The processes and procedures for the preparation and adoption of regulations on the regulation of the participation of foreign capital in the structure of national banks in the context of global economic challenges are investigated. It justifies the importance of developing and optimizing the legal framework and mechanisms governing the participation of foreign capital in the banking sector of Azerbaijan in order, to protect the interests of local commercial banks. The need to harmonize the interests of foreign investors and domestic credit institutions is emphasized in order to ensure the financial stability of the country's banking sector and determine the optimal legislative restrictions. The main provisions of the current legislation of Azerbaijan related to the problems addressed in the article have been analyzed. Key points to improve existing regulations governing the participation of foreign capital in the banking sector of the country are highlighted. Conclusions and offers on the considered problems are given at the end of article.

Ключевые слова: иностранный капитал, банковский сектор, международные финансовые институты, правовая база, коммерческие банки, Азербайджан, банковское законодательство, Центральный банк.
Key words: foreign capital, banking sector, international financial institutions, legal base, commercial banks, Azerbaijan, banking legislation, Central Bank.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В современных условиях иностранный капитал играет важную роль для развития экономики и банковской системы любого государства. Экспансия иностранного

банковского капитала — сложный и многогранный процесс, который на рубеже XX—XXI вв. стал существенным фактором трансформации банковской системы стран с переходной экономикой. Иностранные банки иг-

рают роль "проводников" финансовой глобализации и, по мнению большинства ученых, способствуют повышению межбанковской конкуренции на международном уровне, использованию новых финансовых инструментов, расширению спектра банковских услуг, интенсификации притока зарубежного капитала в различные сферы экономики. По мере повышения привлекательности азербайджанского рынка для международных финансовых институтов (МФИ) особое значение приобретает совершенствование нормативно-правовой базы, регулирующей участие иностранного капитала в отечественном банковском секторе. При определении подходов к механизмам регулирования данного процесса ключевым моментом представляется принятие оптимального свода правовых требований к иностранным участникам денежно-кредитного рынка Азербайджана. В утвержденной Указом Президента Азербайджанской Республики от 6 декабря 2016 года Стратегической дорожной карте по развитию финансовых услуг в Азербайджанской Республике сформулированы цели и приоритетные направления модернизации банковской системы, поставлена задача ее стабильного и безопасного развития, обеспечения сбалансированного роста основных сегментов финансовой сферы в долгосрочной перспективе [1]. В ней акцентировано внимание на необходимость усиления притока в страну иностранных инвестиций, в том числе в банковский сектор, испытывающий нехватку ресурсов для расширения спектра своих услуг и, особенно, финансирования нефтяного сектора экономики. В этой связи повышается актуальность научного осмысления практических действий, направленных на улучшение соответствующих законодательных механизмов.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Исследования по участию иностранного капитала в банковском секторе стали предметом научных изысканий как зарубежных, так и отечественных ученых. Теоретическим и практическим аспектам данной проблемы в современных условиях посвятили свои работы многие зарубежные ученые — А.А. Абалкина [2], Дж.П. Бонин [3], А.А. Верников [4], А. Демирчун-Кунт [5], Джиннетти М. [6], С. Клаессенс [7], Розинский И.А. [8], Н. ван Хорен [9], Р. де Хаас [10] и др. Деятельность иностранных инвесторов на рынке банковских услуг нашла отражение и в трудах украинских экономистов — В. Батрименко [11], У.В. Владычин [12], В. Гееца [13], М.И. Дибя [14], Р. Корнилюка [15], О.К. Примеровой [16] и др. В ходе изучения этих вопросов автор использовал труды азербайджанских исследователей и специалистов — Э.М. Исмаилова [17], А.Э. Керимова [18], З.Ф. Мамедова [19], Ф.Ф. Муршудли [20], Э.С. Рустамова [21] и др. Следует отметить, что данная проблематика продолжает привлекать внимание научного сообщества. Вместе с тем в условиях рыночной экономики Азербайджана отдельные ее аспекты, в частности, экономико-правовые, не получили должного освещения и остаются все еще нерешенными.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Целью написания статьи является освещение существующей правовой базы, регулирующей участие иностранного капитала в банковском секторе Азербайджана, и выработка авторской позиции по ее совершенствованию.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Прежде чем приступить к изложению предмета настоящего исследования, необходимо, на наш взгляд, вкратце охарактеризовать ситуацию, сложившуюся в банковской системе Азербайджана. Как следствие последнего мирового финансового кризиса, в условиях глобальной финансовой нестабильности в банковском секторе многих стран возникли серьезные проблемы, связанные с устойчивостью банковской сферы, оказанием банковских услуг и кредитованием реального сектора экономики. Так случилось, что и в Азербайджане, в период снижения на мировом рынке цен на энергоносители, являющихся основным источником валютных доходов страны, произошла двукратная девальвация национальной валюты — маната. Волна лихорадки охватила, в первую очередь, отечественный банковский сектор, в результате чего более десяти коммерческих банков (КБ) лишились лицензии на банковскую деятельность, а ряд КБ вынужденно слились. На фоне этих сложностей многие зарубежные акционеры азербайджанских КБ прекратили дальнейшее инвестирование, а отдельные из них даже отозвали обратно вложенный ими капитал. Безусловно, здесь не сработали определенные "рычаги", предусмотренные в банковском законодательстве и других юридических документах. В этой связи вопросы, связанные с привлечением иностранного банковского капитала, подходы к обеспечению его участия в социально-экономическом развитии республики должны рассматриваться в качестве ключевых аспектов антикризисных мер в условиях глобальной нестабильности.

В.К. Сенчагов и Б.В. Губин справедливо отмечают, что "именно банковская система, ее финансовая структура и развитие в зависимости от внешних условий (фактически — от вызовов мировых процессов глобализации экономики), отвечает за характер многих финансовых отношений как на наднациональном, так и на национальном уровнях [22, с. 33—34]. Поэтому одним из важных задач новой концепции финансового регулирования считается создание эффективной правовой базы для стабильного функционирования банковского сектора и его инвестирования со стороны МФИ.

В сложившихся условиях необходимо совершенствовать отдельные механизмы участия иностранного капитала в кредитных организациях страны. Так, его доля в совокупном уставном капитале, как показатель номинального присутствия нерезидентов, может искажать реальные масштабы деятельности зарубежных инвесторов. Об этом позволяет объективно судить не вышеназванный показатель, а величина собственных средств (капитала), т.к. именно к ней привязано большинство пруденциальных нормативов. Кроме того, показательна доля банков, контролируемых капиталом нерезидентов, в совокупных активах коммерческих банков [23, с. 64].

Методологические и практические подходы к регулированию нормативных актов, регулирующих участие иностранного капитала в банковском секторе страны, должны учитывать глобальные вызовы мировой финансовой системы. В данном случае национальным правительствам следует выступать с позиции экономических интересов страны, однако при этом не отталкивать зарубежных кредиторов. Для этого важно сбалансировать законодательные и нормативные акты по учету, ведению и использованию заимствованного капитала и, тем самым, обеспечить их продуктивное продвижение для

активизации банковской деятельности и расширения банковских услуг на взаимовыгодных условиях, а также на основе сохранения принципов прибыльности (как для кредиторов, так и для банков-заёмщиков). Такой подход предполагает оперативное и активное вмешательство государственных органов, которое должно иметь четкие границы с упором на законодательное регулирование, изменение существующих правовых актов и нормативов, применение фискальных механизмов и пруденциальных мероприятий. По нашему мнению, для эффективной деятельности банковского сектора и поощрения иностранного капитала целесообразно расширить сеть филиалов зарубежных банков в стране. Это позволит увеличить приток прямых и портфельных иностранных инвестиций, которые крайне необходимы для развития реального (и, прежде всего, нефтяного) сектора экономики страны.

Следует отметить, что разработка правовых аспектов экспансии иностранного капитала в банковский сектор страны направлено на пресечение негативных последствий внешних заимствований и в целом позитивно воздействует на его деятельность. Главная проблема заключается в том, что "сильный" иностранный в полном смысле этого слова капитал, подкреплённый новейшими технологиями, при определенных условиях может сделать национальные банки неконкурентоспособными. В качестве противодействия такому исходу необходима выработка правовых мер, способных обеспечить защиту интересов кредитных организаций, не конфликтуя с мировым сообществом [24, с. 214]. В этих целях требуется оптимизировать правовые основы и механизмы в направлении усиления защиты интересов местных КБ во взаимосвязи с обеспечением их эффективного партнерства с иностранными инвесторами и с учетом принципов и критериев экономической безопасности страны-реципиента. Наряду с этим, надо основательно изучить правовые нормы, меры и методы субъектов иностранного капитала, которые отражены в банковском законодательстве страны-кредитора.

В настоящее время применяются многочисленные меры по ограничению допуска иностранного капитала в национальную банковскую систему. При этом наиболее распространенным количественным ограничением выступает установление квоты на участие иностранного капитала. Законодательство каждой страны устанавливает квалификационные требования к банку как к юридическому лицу и его учредителям [2, с. 76]. Кроме того, усиливается система контролирующей банковской органов по соблюдению принятых правил и нормативов в банковской деятельности. Центральному Банку и КБ принимающей страны следует с особой осторожностью и внимательностью подойти к выбору зарубежного инвестора и, тем самым, максимально снизить возможность появления рисков по привлечению и использованию иностранного капитала. Местные банки должны быть заинтересованы в постоянном расширении перечня банковских услуг с применением передовых информационных технологий и увеличении собственной привлекательности для иностранных субъектов банковского капитала.

Важно отметить, что для активизации участия и сохранения иностранного капитала в экономике необходимо:

- осуществлять лицензирование банковских продуктов и услуг на исключительной основе;
- обеспечить развитие конкуренции в банковском секторе, что было бы возможно при стимулировании со

стороны государства создания конкурентоспособных банковских конгломератов на базе частного сектора при государственной поддержке;

— усовершенствовать банковское регулирование в части мониторинга и расчета квоты участия иностранного капитала в банковском секторе.

В результате этого будут разграничиваться отдельные области специализации в банковском секторе, которые в дальнейшем могут сформировать сообщество саморегулируемых организаций, либо, напротив, — лицензироваться по общим признакам и усилить господдержку для повышения конкурентоспособности банковских конгломератов [25, с. 25].

Как известно, главной мотивацией и основным стимулирующим фактором экспансии иностранного капитала на новый рынок, в частности, в банковский сектор, больше всего связано с получением прибыли и формированием источников дохода. Поэтому правовые аспекты должны учитывать интересы субъектов инвестирования и, безусловно, обеспечивать финансовую стабильность банковского сектора страны путем оптимизации требований законов по выходу на банковский рынок субъектов иностранного капитала.

Следует подчеркнуть, что за последние 25 лет многие крупнейшие банки мира активно участвуют в банковских системах постсоциалистических государств и постсоветских республик с целью диверсификации своих доходов и завоевания новых рынков услуг. Понятно, что если бы законодательные базы в сфере банковской деятельности и ведения работы, связанной с иностранным капиталом, не были на высоком уровне, то вряд ли субъекты иностранного капитала активно продвинулись бы в банковские сектора вышеуказанных стран. На самом деле, иностранный партнер волнует законодательные гарантии свободного изъятия своей доли собственности, вывоза прибылей, общепринятые способы решения споров и другие практические вопросы, а не соотношение долей собственности [26, с. 13].

При совершенствовании и активизации уровня правовой защиты участия иностранного банковского капитала акцент должен быть сделан в сторону развития финансовых основ банковской системы, расширения перечня и географии банковских услуг. Взаимодействие и совместная деятельность субъектов инвестирования (иначе говоря, иностранных банков) должны строиться на доверительных отношениях и в рамках законодательной базы с расчетом на долгосрочный период. Основные элементы правового регулирования взаимодействия субъектов инвестирования в банковском секторе должны учитывать международные стандарты по организации и ведению банковских дел, соблюдению критериев финансовой устойчивости банка, обеспечению диверсификации кредитного портфеля банков и эффективного использования заимствованного капитала.

Кроме того, процессы привлечения иностранного капитала прямо и косвенно воздействуют на моделирование деятельности финансово-кредитных организаций с учетом формирования необходимого уровня кредитных ресурсов в распоряжении КБ. Активное участие иностранного капитала в банковском секторе страны интенсифицирует деятельность по модернизации существующих банковских механизмов с повышением их эффективности, увеличением совокупного капитала КБ. Далее, участие иностранного капитала в национальной банковской системе позволяет применить современные банковские технологии, методы управления, менеджмента и

маркетинга, подходы к минимизации уровня банковских рисков. В этих процессах государственное регулирование и правовые аспекты должны соответствовать международной банковской практике и способствовать активной деятельности субъектов банковского сектора страны и собственников иностранного капитала с учетом соблюдения требований к нему со стороны национального законодательства¹.

В процессе формирования законодательной базы банковского сектора страны требуется учитывать последствия активного привлечения иностранного капитала и их влияние на национальный банковский сектор, четко определить важные принципы допуска субъектов иностранного капитала в банковский сектор страны и установить действенные эффективные механизмы банковского надзора за их деятельностью. В целом, законодательная база и юридические нормативы должны способствовать формированию здоровой конкурентной среды в банковском секторе. Развитие межбанковской конкуренции, которое, в свою очередь, является результатом притока иностранного капитала, служит важным фактором развития и укрепления данного сегмента финансового рынка.

Правовую базу банковского сектора страны составляют Конституция, Гражданский и Налоговый кодексы Азербайджанской Республики, законы "О Центральном банке", "О банках", "О кредитных союзах", "О небанковских организациях", а также указы и распоряжения Президента страны, постановления Кабинета Министров республики, нормативные документы (правила, инструкции и т.п.) регулирующих органов (прежде всего, Центрального банка и Палаты по надзору за финансовыми рынками). Помимо этого, при регулировании банковского сектора используется ряд признанных Азербайджаном международных конвенций, в частности, акты, связанные с отмыванием грязных денег и финансированием терроризма, нелегальной деятельностью, теневой экономикой и т.д.

В Законе "О банках" определены правовые аспекты участия иностранного капитала в банковской системе страны. В частности, в статье 5.1. предусмотрен лимит участия капитала иностранного банка, а в статье 5.2. — лимит участия иностранцев и иностранных юридических лиц в местных банках, которые определяются органами надзора за финансовыми рынками Азербайджанской Республики. Ранее все эти функции выполнял Центральный банк страны, однако в связи с созданием Указом Президента Азербайджанской Республики (3 февраля 2016 г.) Палаты по контролю за финансовыми рынками Азербайджанской Республики (далее — Палата), в данный момент финансовые рынки и процессы регулирования участия иностранного капитала в стране контролирует названная Палата. В качестве главной функции Палаты включена деятельность по надзору за финансовыми рынками, которую ранее осуществляли Государственный комитет по ценным бумагам, Государственная служба страхового контроля при Министерстве финансов и Служба финансового мониторинга при Центральном банке, а также ряд контрольных функций самого Центрального банка. В связи с формированием новой структуры по надзору существенно увеличился уровень контроля и регулирования различных направлений финансовой системы страны (рынок ценных бумаг, инвестиционные

фонды, страховые организации, банки, небанковские кредитные организации, операторы почтовой связи, предприятия, осуществляющие лицензирование деятельности платежных систем и др.).

Еще одно обстоятельство связано, как отмечалось выше, с функциями Центрального банка, касающихся участия иностранного капитала в финансовой системе страны: с созданием Палаты они также перешли в ее распоряжение. Однако анализ нынешнего законодательства и нормативных актов в банковском секторе страны указывают на отсутствие формального лимита участия иностранного капитала в данной сфере. Имеются только требования к ряду дополнительных документов иностранных юридических и физических лиц, участвующих в уставном капитале банков. Согласно существующему законодательству, у высших звеньев в структуре управления банками — будь то Общее собрание акционеров, Наблюдательный Совет, Аудиторский Комитет или Правление — отсутствуют дифференциальные подходы к этому участию на основе принадлежности к резидентству.

Кроме того, нерезиденты и юридические лица, которые имеют регистрацию в оффшорных зонах и вошли в список Палаты, не имеют права быть учредителями местных банков или участвовать в них в качестве акционеров, в том числе при учреждении дочерних банков, открытии филиалов и представительств. В целом в Законе "О банках" практически нет статьи, ограничивающей участие иностранного капитала в банковском секторе страны. Это ограничение было отменено 28 ноября 2003 г. решением Центрального банка Азербайджана [27]. Таким образом, с 1 января 2004 года банковский сектор Азербайджана был объявлен открытым для иностранных банков и были отменены все лимиты для их участия на финансовом рынке страны.

Так, оценка существующей законодательной базы по регулированию банковского сектора Азербайджана показывает, что в требованиях, предъявляемых к банковской деятельности, отсутствуют какие-либо ограничения участия иностранного капитала, однако присутствуют дифференциальные требования к участию в банковском секторе на основе статуса резидента. Например, в статье 8 Закона "О банках", которая называется "Правила рассмотрения обращений на получение банковской лицензии" зафиксировано, что, если владелец, приобретающий акции банка с правом голоса, является иностранным юридическим лицом, то помимо документов, которые требуются согласно этому Закону, необходим также легализованный в установленном законодательстве порядке документ, подтверждающий прохождение регистрации в стране его нахождения; устав, прошедший аудиторскую проверку; финансовый отчет за последние не менее чем три финансовых года и аудиторское заключение.

Кроме того, в статье 13 Закона "О банках" Азербайджана рассматриваются дополнительные требования для выдачи лицензии местным дочерним структурам иностранного банка и иностранной банковской холдинговой компании, местным филиалам иностранного банка и для получения разрешения на открытие местного представительства иностранного банка. В статье 14 данного Закона рассматриваются условия выдачи банковской лицензии или разрешения местным филиалам банков и иност-

¹ В мировой практике эти требования подразделяются на 3 группы: изъятия из национального режима; квалификационные требования к банку и его учредителям; требования надзорных органов к качеству банковского надзора в стране происхождения капитала.

ранним банкам. И, наконец, в Статье 16 Закона отражены процедуры аннулирования банковской лицензии банка или местного филиала иностранного банка в связи с нарушением банковского законодательства, невыполнения обязательств перед кредиторами вследствие неадекватности совокупного капитала и др. Прочие тонкости толкования данного Закона более подробно изложены в Инструкции по принудительной ликвидации банков и местных филиалов иностранных банков Центрального банка Азербайджана [28].

На основе действующего законодательства закреплено требование, в соответствии с которым банк должен постоянно хранить совокупный капитал, а местный филиал иностранного банка — средства, эквивалентные совокупному капиталу, на уровне не ниже минимального размера совокупного капитала, определяемого Центральным банком для кредитных учреждений. Кроме того, согласно требованиям статьи 21 Закона "О банках", ни один банк без предварительного письменного разрешения Центрального банка не может уменьшить совокупный капитал путем оплаты его стоимости во время покупки акций или уменьшения номинальной стоимости акций, а также без предварительного письменного разрешения не может уменьшить средства, приравненные к совокупному капиталу, путем отзыва средств, приравненных к уставному капиталу.

ВЫВОДЫ

Для совершенствования существующего законодательства и нормативных актов, регулирующих банковский сектор, необходимо учесть следующие моменты:

- правовая база и основные механизмы банковского сектора в контексте участия в нем иностранного капитала должны всесторонне учитывать глобальные экономические вызовы;
- отношение к инвестированию иностранного капитала должно строиться дифференцированно, с учетом стратегических целей, стоящих перед банковским сектором страны;
- требуется осуществление мероприятий по совершенствованию законодательной базы, регулирующей участие иностранного капитала в банковском секторе страны, рассмотрение требований стратегических целей к правовым аспектам данного процесса с учетом долгосрочной перспективы;
- необходимо обеспечить сбалансированное развитие банковского сектора страны с учетом иностранного фактора и исходя из воздействий глобальных факторов на устойчивость экономической системы страны;
- следует глубоко изучать международный опыт по формированию и развитию законодательной базы в сфере внешнего инвестирования в банковский сектор.

Литература:

1. Стратегическая Дорожная Карта по развитию финансовых услуг в Азербайджанской Республике. — Баку. — 2016. — 59 с.
2. Абалкина А.А. Правовые аспекты выхода банков за рубеж: российский опыт / А.А. Абалкина, Е.В. Рябова // Банковское дело. — 2014. — № 8. — С.74—79.
3. Bonin J.P. Bank Performance, Efficiency and Ownership in Transition Countries / J.P. Bonin, I. Hasan, P. Wachtel // Journal of Banking & Finance. — Vol. 29. — Issue 1. — January 2005. — P. 31—53.

4. Верников А.В. Иностраные банки в переходной экономике: сравнительный анализ / А.А. Верников. — М.: ИМЭПИ РАН. — 2005. — 304 с.

5. Demircuc-Kunt A. Foreign Banks and International Transmission of Monetary Policy: Evidence from the Syndicated Loan Market / A. Demircuc-Kunt, B.L. Horvath, H. Huizinga. — World Bank Group. Policy Research Working Paper 7937. — 2017. — 51 p.

6. Giannetti M., Ongena S. "Lending by Example": Direct and Indirect Effects of Foreign Banks in Emerging Markets / M. Giannetti, S. Ongena // Journal of International Economics. — 2012. — Vol. 86 (1). — P. 167—180.

7. Claessens S. Foreign Banks: Trends and Impact / S. Claessens, H. van Horen // Journal of Money, Credit and Banking. — 2014. — Vol. 46. — Iss. s1. — P. 295—326.

8. Розинский И.А. Иностраные банки и национальная экономика. — М.: Экономика, 2009. — 384 с.

9. Van Horen N. Foreign Banking in Developing Countries; origin matters / N. van Horen // Emerging Markets Review. — 2007. — Vol. 8. — Iss. 2. — P. 81—105.

10. De Haas R. Foreign Banks in Central and Eastern Europe: Asset or Risk Factor? / R. de Haas, I. van Lelyveld // Maandschrift Economie. — 2003. — Vol. 67. — No. 3. — P. 188—209.

11. Батриченко В.В. Експансія транснаціональних банків у нових ринкових економіках: монографія / В.В. Батриченко. — Київ: ВПЦ "Київський університет". — 2011. — 570 с.

12. Владичин У.В. Іноземне банківництво в Україні: монографія / У.В. Владичин. — Львів: ЛА "Піраміда". — 2011. — 280 с.

13. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України / В. Геєць // Дзеркало тижня. — 2006. — № 26 (205).

14. Діба М.І. Вплив іноземного капіталу на економічні процеси в Україні / М.І. Діба, Є.С. Осадчий // Фінанси України. — 2009. — № 11. — С. 35—46.

15. Корнилюк Р.В. Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання: монографія / Р.В. Корнилюк, І.Б. Івасів, О.М. Діба. — Київ: КНЕУ. — 2012. — 234 с.

16. Прімерова О.К. Особливості діяльності банків з іноземним капіталом / О.К. Прімерова // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. — Вип. 3 (70). — 2007. — С. 40—43.

17. Исмаилов Э.М. Валюты стран Центральной Евразии в условиях финансовой глобализации / Э.М. Исмаилов. — Стокгольм: SA&CC Press. — 2009. — 132 с.

18. Керимов А.Э. Рынок банковских услуг: теория и практика (на примере коммерческих банков Азербайджанской Республики) / А.Э. Керимов. — Баку: АГЭУ. — 2010. — 400 с.

19. Мамедов З.Ф. Експансія російського банківського капіталу в інших країнах СНГ і присутність їх банків на ринку РФ / З.Ф. Мамедов // Кавказ і глобалізація. — 2008. — Т. 2. — № 1. — С. 67—81.

20. Муршудли Ф.Ф. Банківське обслуговування внешнеэкономической деятельности Азербайджана в условиях финансовой глобализации. Монография / Ф.Ф. Муршудли. — Баку: Издательский Дом "Sarq-Qarb", — 2013. — XVI, 416 с.

21. Рустамов Э. Финансовая глобализация и качество институтов / Э.С. Рустамов // Вопросы экономики. — 2010. — № 2. — С. 39—52.

22. Сенчагов В.К. Современные системы развития финансовой системы в условиях глобализации / В.К. Сен-

чагов, Б.В. Губин // Современные технологии управления. — 2015. — № 9 (57). — С. 29—39.

23. Верников А.В. Доля иностранного капитала в банковском секторе: вопросы методологии / А.В. Верников // Деньги и кредит. — 2006. — № 6. — С. 63—71.

24. Князева Е.Ю. Правовые аспекты экспансии зарубежного капитала в банковской сфере России / Е.Ю. Князева, С.В. Тимофеев // Вестник РГГУ. Серия: Экономика. Управление. Право. — 2009. — № 11. — С. 209—216.

25. Гурич Н.В. Регулирование деятельности банков в условиях оттока иностранного капитала / Н.В. Гурич // Финансы и кредит. — 2016. — № 24 (696). — С. 25—34.

26. Чунаева О.К. Предприятия с участием иностранного капитала: правовой и экономический аспекты / О.К. Чунаева // Российское предпринимательство. — 2011. — Т. 12. — № 11. — С. 10—14.

27. Сборник нормативно-правовых актов о банках. — Баку: ЦБ АР. — 2009.

28. Инструкция Центрального банка Азербайджана по принудительной ликвидации местных филиалов банков и иностранных банков. — Баку: ЦБ АР. — 2010.

References:

1. President of the Republic of Azerbaijan (2016), Strategicheskaja Dorozhnaja Karta po razvitiju finansovyh uslug v Azerbajdzhanskoj Respublike [Strategic Roadmap for the development of financial services in the Republic of Azerbaijan], Baku, Azerbaijan.

2. Abalkina, A.A. and Rjabova, E.V. (2014), "Legal aspects of the exit of banks abroad: the Russian experience", Bankovskoe delo, vol. 8, pp. 74—79.

3. Bonin, J.P. Hasan, I. and Wachtel, P. (2005), "Bank Performance, Efficiency and Ownership in Transition Countries", Journal of Banking & Finance. Vol. 29 (1), pp. 31—53.

4. Vernikov, A.V. (2005), Inostrannye banki v perehodnoj jekonomike: sravnitel'nyj analiz [Foreign banks in a transition economy: a comparative analysis], IMJePI RAN, Moscow, Russia.

5. Demircug-Kunt, A. Horvath, B.L. and Huizinga, H. (2017), "Foreign Banks and International Transmission of Monetary Policy: Evidence from the Syndicated Loan Market", World Bank Group, Policy Research Working Paper, vol.7937.

6. Giannetti, M. and Ongena, S. (2012), "Lending by Example": Direct and Indirect Effects of Foreign Banks in Emerging Markets", Journal of International Economics, Vol. 86 (1), pp. 167—180.

7. Claessens, S. van Horen, H (2014), "Foreign Banks: Trends and Impact", Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 46 (s1), pp. 295—326.

8. Rozinskij, I.A. (2009), Inostrannye banki i nacional'naja jekonomika [Foreign banks and national economy], Jekonomika, Moscow, Russia.

9. Van Horen, N. (2007), "Foreign Banking in Developing Countries: origin matters", Emerging Markets Review, Vol. 8 (2), pp. 81—105.

10. De Haas, R. Van Lelyveld, I. (2003), "Foreign Banks in Central and Eastern Europe: Asset or Risk Factor?", Maandschrift Economie, Vol. 67 (3), pp. 188—209.

11. Batrymenko, V.V. (2011), Ekspansija transnatsional'nykh bankiv u novykh rynkovykh ekonomikakh: Monohrafiia [Expansion of transnational banks in new markets: Monograph], VPTs "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

12. Vladychyn, U.V. (2011), Inozemne bankivnytstvo v Ukraini: monohrafiia [Foreign banking in Ukraine: Monograph], LA "Piramida", L'viv, Ukraine.

13. Heiets', V. (2006), "Foreign capital in the banking system of Ukraine", Dzerkalo tyzhnia, Vol. 26 (205).

14. Dyba, M.I. (2009), "Influence of foreign capital on economic processes in Ukraine", Finansy Ukraini, vol. 11, pp. 35—46.

15. Kornyljuk, R.V. Ivasiv I.B. and Dyba O.M. (2012), Inozemni banky v Ukraini: vplyv ta rehuliuвання: monohrafiia [Foreign banks in Ukraine: influence and regulation: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

16. Primierova, O.K. (2007), "Features of activity of banks with foreign capital", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: Zbirnyk naukovykh prats', Vol. 3 (70), pp. 40—43.

17. Ismailov, Je.M. (2009), Valjuty stran Central'noj Evrazii v uslovijah finansovoj globalizacii [Currencies of Central Eurasia countries in the conditions of financial globalization], SA&SS Press, Stockholm, Sweden.

18. Kerimov, A.Je. (2010), Rynok bankovskih uslug: teorija i praktika (na primere kommercheskih bankov Azerbajdzhanskoj Respubliki) [Market of banking services: theory and practice (on the example of commercial banks of the Azerbaijan Republic)], AGJeU, Baku, Azerbaijan.

19. Mamedov, Z.F. (2008), "Expansion of Russian banking capital in other CIS countries and the presence of their banks in the Russian market", Kavkaz i globalizacija, Vol. 2 (1), pp. 67—81.

20. Murshudli, F.F. (2013), Bankovskoe obsluzhivanie vneshnejekonomicheskoy dejatel'nosti Azerbajdzhana v uslovijah finansovoj globalizacii [Banking services of foreign economic activities of Azerbaijan in the conditions of financial globalization], Izdatel'skij Dom "Sarq-Qarb", Baku, Azerbaijan.

21. Rustamov, Je. (2010), "Financial globalization and the quality of institutions", Voprosy jekonomiki, Vol. 2, pp. 39—52.

22. Senchagov, V.K. and Gubin B.V. (2015), "Modern systems of development of the financial system in the conditions of globalization", Sovremennye tehnologii upravlenija, Vol. 9 (57), pp. 29—39.

23. Vernikov, A.V. (2006), "The share of foreign capital in the banking sector: questions of methodology", Den'gi i kredit, Vol. 6, pp. 63—71.

24. Knjazeva, E.Ju. and Timofeev, S.V. (2009), "Legal aspects of the expansion of foreign capital in the banking sector of Russia", Vestnik RGGU. Serija: Jekonomika. Upravlenie. Pravo, Vol. 11, pp. 209—216.

25. Gurin, N.V. (2016), "Regulation of banks in the conditions of outflow of foreign capital", Finansy i kredit, Vol. 24 (696), pp. 25—34.

26. Chunaeva, O.K. (2011), "Enterprises with foreign capital: legal and economic aspects", Rossijskoe predprinimatel'stvo, Vol. 12 (11), pp. 10—14.

27. Central Bank of Azerbaijan (2009), Sbornik normativno-pravovyh aktov o bankah [Collection of normative legal acts on banks], CB AR, Baku, Azerbaijan.

28. Central Bank of Azerbaijan (2010), Instrukcija Central'nogo banka Azerbajdzhana po prinuditel'noj likvidacii mestnyh filialov bankov i inostrannyh bankov [Instruction of the Central Bank of Azerbaijan on the forced liquidation of local branches of banks and foreign banks], CB AR, Baku, Azerbaijan.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2018 р.

УДК 336.330

М. А. Андрєєв,

аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.50

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОЄМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

M. Andreev,

PhD student, Kyiv national university of trade and economics

FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CLUSTERS AS A TOOL FOR THE INTRODUCTION OF SCIENCE-INTENSIVE TECHNOLOGIES

Статтю присвячено можливості створення інтелектуальних кластерів та їх фінансовому забезпеченню. Розкрито сутність наукоємних технологій. Визначено, що наукоємні технології є найбільш новими та прогресивними технологіями сучасності. Доведено, що саме розробкою та впровадженням наукоємних технологій повинні займатися заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути та ін. Ця сфера не має достатнього рівня фінансування. Саме тому існує нагальна потреба створювати інтелектуальні кластери. В роботі проведений аналіз визначення "кластер", сформовано характерні його ознаки, угруповано найважливіші його показники. Розкрито сутність поняття "інтелектуального кластеру", "інтелектуальної компетентності", визначено їх характеристики. Встановлено, що впровадження кластерних технологій об'єднання підприємств сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур, поліпшенню інвестиційного клімату в країні, розвитку соціальних, економічних, інформаційних і інтеграційних систем, що, в свою чергу, дає імпульс для більш інтенсивного розвитку підприємництва, залучення інвестицій та економічного підйому територій. Запропоновано сучасні джерела фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів.

The article is devoted to the possibility of creating intellectual clusters and their financial support. The essence of hi-tech technologies is revealed. It is determined that high technology technologies are the newest and most progressive technologies of our time. It is known that the creation and development of such science-intensive technologies can today be engaged in highly intellectual people. However, it is known that the level of funding for such development and implementation by the state is extremely low. For the development and further life of institutions of higher education, research institutions, etc. It is necessary to unite, and one of such forms of unions can become the intellectual cluster. In the work the analysis of the definition of "cluster" was carried out, its characteristic features were formed, and its most important indicators were grouped. It has been established that the cluster as an integrated formation of enterprises, firms, organizations, institutions, whose activities are in the same sphere of business, is a global phenomenon. They exist both in developed and developing countries, as well as in transition economies. The essence of the concept of "intellectual cluster", "intellectual competence" is revealed, their characteristics are determined. It was also noted in the work that cluster development of the economy is a certain tool of business. It is determined that a market-oriented society forms the rules of the activities of its business entities through laws, relationships, banking sector, support institutes, etc. Therefore, the cluster existing within the framework of these rules is nothing more than a specially organized space that allows the development of large firms, small enterprises, suppliers (equipment, components, specialized services), infrastructure objects, research centers, universities and other organizations. At the same time, it is important that the cluster achieves first of all a synergistic effect, since the participation of competing enterprises becomes mutually beneficial. It was established that the introduction of cluster technologies of the enterprises' association contributes to the growth of business activity of business structures, improvement of the investment climate in the country, development of social, economic, information and integration systems, which, in turn, gives impetus to more intensive business development, attraction of investments and economic recovery of territories. The modern sources of financial support for the development of intellectual clusters are proposed.

Ключові слова: наукоємні технології, кластер, інтелектуальна компетентність, інтелектуальний кластер, фінансове забезпечення.

Key words: science-intensive technologies, cluster, intellectual competence, intellectual cluster, financial support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасної інформаційної економіки однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є інтелектуальна діяльність людини. Від обсягу накопи-

чених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації залежать ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес.

Світовий досвід показує необхідність та перспективність саме інтелектуальної моделі розвитку суспільства. Висококваліфіковані та високоінтелектуальні фахівці, зайняті у сфері високих технологій і є основним суспільним багатством розвинутих країн.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Вагомий вклад у розробку теоретичних засад поняття "інтелектуального кластеру" зробили як вітчизняні, так і закордонні вчені. До вітчизняних науковців, які досліджують проблеми розвитку кластерів в Україні, належать: Л.М. Бандоріна, І.В. Вишнякова, Л.М. Матросова, С. Мицюк, Л.В. Оболенцева, О.А. Чупайленко та ін. Серед закордонних ватро виділити М. Армстронга, Д. Белла, Е. Брукінга, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсона, Д. Клейна, Х. Макдональда, М. Мелоуна, Л. Пруска, П. Саллівана, К. Свейбі, Т. Стюарта.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз процесу створення інтелектуального кластеру та розгляд можливих джерел його фінансового забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальновідомо, що технологія (від грец. *τέχνη* — мистецтво, майстерність, уміння) — сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату; метод перетворення даного в необхідне; спосіб виробництва.

Наукоємність — це один із показників, що характеризують технологію, що відображає ступінь її зв'язків з науковими дослідженнями і розробками. Є підстави вважати, що наукоємною є технологія, яка включає в себе обсяги наукових досліджень і розробок, що перевищують середнє значення цього показника в певній галузі.

Згідно із Законом України "Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій" високі наукоємні технології — технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості [1].

Наукоємні технології є найбільш новими та прогресивними технологіями сучасності. Це нанотехнології, за допомогою яких можливо створювати штучні атоми, квантові дроти, квантові кристали, котрі можуть бути використані як деталі молекулярних процесорів. На базі останніх будуть створюватися дедалі могутніші системи штучного інтелекту, котрі згодом будуть управляти наноасемблерами, здатними збирати із атомів будь-які речовини. Це також технології виробництва нейрочипів для імплантування в тіла живих істот; технології, що впливають на геноми з метою конструювання трансгенних істот, котрих до цього не існувало в природі; наномедичні технології [2, с. 16].

Відомо, що створенням і розробкою таких наукоємних технологій на сьогодні можуть займатися високоінтелектуальні люди. Але відомо, що рівень фінан-

сування таких розробок та впроваджень з боку держави надзвичайно низький. Для розвитку і подальшого життя закладам вищої освіти, науково-дослідним установам і т.п. необхідно об'єднуватися, і однією з таких форм об'єднань може стати саме інтелектуальний кластер.

Кластер як інтегровані утворення підприємств, фірм, організацій, установ, діяльність яких знаходиться в одній сфері бізнесу, є глобальним явищем. Вони існують як у розвинутих, так країнах, що розвиваються, а також у країнах з перехідною економікою.

На сьогодні у фаховій літературі визначення поняття має часткові розбіжності, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів та компонентів в єдине ціле для виконання взаємодії певної функції або реалізації певної мети.

Необхідно відзначити, що кластерний розвиток економіки — це певний інструмент бізнесу. Ринково орієнтоване суспільство формує правила діяльності своїх господарюючих суб'єктів через закони, взаємини, банківський сектор, інститути підтримки і т.д. Тому кластер, існуючий в рамках цих правил, — це ні що інше, як особливим чином організований простір, який дозволяє успішно розвиватися великим фірмам, малим підприємствам, постачальникам (обладнання, комплектуючих, спеціалізованих послуг), об'єктів інфраструктури, науково-дослідним центрам, вузам і іншим організаціям. При цьому важливо, що в кластері досягається насамперед синергетичний ефект, оскільки участь конкуруючих підприємств стає взаємовигідною [3].

Кластери можна ідентифікувати як групу фірм учасників того чи іншого ринку, що об'єдналися на основі довгострокових контрактів з метою ефективного використання ресурсів і специфічних переваг для спільної реалізації підприємницьких проектів. Використовуючи переважно горизонтальні зв'язки, спеціалізацію і доповнюючи один одного, вони отримують можливість для досягнення більш високих результатів.

Відмітна риса кластера — цільова підприємницька діяльність. У рамках кластера об'єднуються не тільки виробничий, але і інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування. Об'єднання зусиль підприємців, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє раціоналізації виробничо-ринкових процесів, перерозподілу ризиків і проведення гнучкої політики, необхідної в умовах мінливої кон'юнктури. Таке об'єднання зусиль у розвинутих країнах виявилось досить ефективним.

Слід зазначити, що кластери створюють умови для залучення інвестицій, оскільки необхідні для їх освіти ініціатива, інновації, інтеграція, інформація, інтерес є необхідними складовими для залучення інвесторів.

Впровадження кластерних технологій об'єднання підприємств сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур, поліпшенню інвестиційного клімату в країні, розвитку соціальних, економічних, інформаційних і інтеграційних систем, що, в свою чергу, дає імпульс для більш інтенсивного розвитку підпри-

ництва, залучення інвестицій та економічного підйому територій.

Головним завданням впровадження кластерної моделі є зміна психології підприємців, розуміння ними можливості чесного, відкритого і взаємовигідного співробітництва всіх учасників кластерного об'єднання заради спільної економічної вигоди.

Кластер може включати велику або малу кількість підприємств, а також великі і малі підприємства в різному співвідношенні. Він є тією "ареною", на якій здійснюється реальна взаємодія між місцевими підприємницькими структурами, а також між підприємницькими структурами та іншими інститутами.

Характерні ознаки кластерів можна звести до 12 показників:

- можливості з дослідження і розвитку;
- кваліфікація робочої сили;
- розвиток трудового потенціалу;
- близькість постачальників;
- наявність капіталу;
- доступ до спеціалізованих послуг;
- відносини з постачальниками обладнання;
- асоціюються структури;
- інтенсивність формування мереж;
- підприємницька енергія;
- інновації і навчання;
- колективне бачення і керівництво [3].

Найбільш розвинені кластери мають п'ять важливих показників, перші три з яких можуть розглядатися в якості стартових передумов для формування кластерів.

1. Наявність конкурентоспроможних підприємств.

Ключовою умовою для розвитку кластера є наявність конкурентоспроможних на ринку підприємств в кластері. Концентрація зайнятості на депресивних підприємствах може бути передумовою для формування і розвитку кластера, але не є критерієм його наявності. В якості індикаторів конкурентоспроможності можуть розглядатися: відносно високий рівень продуктивності компаній і секторів, що входять в кластер; високий рівень експорту продукції і послуг; високі економічні показники діяльності компаній (такі як прибутковість, акціонерна вартість).

2. Наявність конкурентних переваг для розвитку кластера.

Наприклад, вигідне географічне положення; доступ до сировини; наявність спеціалізованих людських ресурсів, постачальників комплектуючих і пов'язаних послуг, спеціалізованих навчальних закладів та освітніх програм, спеціалізованих організацій, які проводять НДДКР, необхідної інфраструктури та інші фактори. В якості індикаторів конкурентних переваг території можуть розглядатися: порівняно високий рівень залучених іноземних інвестицій на рівні підприємств або секторів, що входять у кластер.

3. Географічна концентрація і близькість.

Ключові учасники кластерів знаходяться в географічній близькості один до одного і мають можливості для активної взаємодії. Географічний масштаб може варіюватися від типу і особливостей кластера і охоплювати один або кілька регіонів держави. В якості індикаторів географічної концентрації можуть розглядатися

різні показники, що характеризують високий рівень спеціалізації даного регіону.

4. Широкий набір учасників і наявність "критичної маси".

Кластер може складатися з компаній, що виробляють кінцеву продукцію і послуги, як правило, що експортуються за межі, системи постачальників комплектуючих, устаткування, спеціалізованих послуг, а також професійних освітніх установ, НДІ та інших підтримуючих організацій. В якості індикаторів можуть розглядатися показники, що характеризують високий рівень зайнятості на підприємствах і в секторах, що входять в кластер, кількість компаній і організацій відносяться до секторів, які входять в кластер.

5. Наявність зв'язків і взаємодії між учасниками кластерів.

Одним з ключових факторів успіху для розвитку кластерів є наявність робочих зв'язків і координації зусиль між учасниками кластеру. Ці зв'язки можуть мати різну природу, включаючи формалізовані взаємини між головною компанією і постачальниками, між самими постачальниками, партнерство з постачальниками обладнання і спеціалізованого сервісу; зв'язку між компаніями, ЗВО та НДІ в рамках співпраці під час реалізації спільних НДДКР і освітніх програм. Контакти між компаніями малого та середнього розміру можуть бути пов'язані також з координацією їх зусиль по колективному просуванню товарів і послуг на існуючі та нові ринки [4].

Слід зазначити, що в кластерах різної спрямованості спостерігається значна інноваційна активність, зацікавленість у розвитку та пошук нових форм взаємодії всіх суб'єктів діяльності. Тим самим кластери розглядаються як точки росту національних ринків і фактори росту конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

У рамках кластерного простору виникають специфічні виробничо-економічні відносини, що визначають ефективність функціонування учасників кластера і забезпечують умови для створення комплексного продукту, конкурентного на ринку, підвищення рівня капіталізації суб'єктів господарювання, що входять у кластер. Важливою характеристикою кластера виступає інноваційна сприйнятливість, що формує умови для зростання економіки, залучення інвестицій, посилення конкурентних позицій підприємств території. Використання кластерної політики при реалізації інноваційної стратегії дає можливість країнам, які застосовують таку модель управління, домагатися приросту ВВП на рівні від 75 % до 90 % [5]. Стратегії реалізації інноваційної політики можуть використовувати різні підходи до концентрації інтелектуальної компоненти і саме "кластерна концентрація" інтелектуального кластера стає все привабливішою.

Особливої уваги в цих умовах заслуговує розвиток інтелектуальної компетентності трудових ресурсів, без якого неможливе розширення виробництва наукоємних продуктів і високотехнологічних послуг.

Інтелектуальна компетентність — це здатність працівників володіти прийомами активних когнітивних процесів (осмислення, застосування, аналіз, узагальнення, оцінка та синтез інформації), що дозволяє ефективно вирішувати професійні завдання різного рівня склад-

Таблиця 1. Джерела фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів

Власні джерела	Позикові джерела	Залучені джерела
Власні кошти підприємств-учасників кластера	Банківські позики	Субвенції та державне інвестування
Прибутки від виробничо-господарської, фінансової діяльності кластера	Комерційні позики	Кошти регіональних і місцевих організацій сприяння економічному розвитку
Пайові внески учасників кластера	Лізингові угоди	Кошти міжнародних цільових фондів
Кошти статутного та амортизаційного фондів	Андеррайтинг	Інша безоплатна фінансова допомога
Кошти координаційного центру (Ради кластера) від основної діяльності		Кредиторська заборгованість
Внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел		Кошти венчурних фондів

ності, використовуючи свої особистісні якості на основі індивідуального досвіду з метою досягнення результату в певній предметній галузі. До основних характеристик інтелектуальної компетентності відносять: 1) сприйнятливість і відкритість до інновацій; 2) наявність інноваційного та креативного мислення в контексті конкретних завдань; 3) вміння доводити теоретичні розробки до техніко-технологічного втілення.

Отже, інтелектуальний кластер формується на основі мережевого принципу організації економічних відносин його структурних елементів, за яким передбачається координація діяльності незалежних учасників єдиного послугового процесу (науково-дослідного, консалтингового, освітнього тощо), об'єднаних горизонтальними взаємозв'язками та зобов'язаннями, діяльність яких направляється господарським суб'єктом — інтегратором мережі на досягнення спільної мети.

Створення інтелектуального кластеру, здатне за рахунок накопичення людського капіталу і досягнення синергетичного ефекту в результаті об'єднання знань у предметних і міжпредметних областях істотно підвищити як потенціал в сфері інноваційної, так і рівень його використання.

Оскільки сьогодні в багатьох високотехнологічних галузях життєвий цикл ідеї від її виникнення до реалізації досить короткий, одним з можливих інструментів підвищення віддачі від накопичених до певного моменту компетенцій і їх цілеспрямованого формування відповідно до майбутніх пріоритетів може стати створення інтелектуальних кластерів як бази для інноваційного розвитку. При цьому формування подібних кластерів має відбуватися як мінімум на рівні регіону або на більш високому рівні [6].

Інтелектуальні кластери є системою тісних взаємозв'язків не тільки між фірмами, їх постачальниками і клієнтами, але і між інститутами знань, серед яких великі дослідницькі центри і університети як генератори нових знань і інновацій забезпечують високий освітній рівень регіону, як наслідок — модернізація економіки окремого регіону і економіки загалом. З'являється можливість координування зусиль і фінансових засобів як передбачених у бюджетах різних рівнів, так і приватного капіталу для створення нового продукту і технологій і виходу з ними на ринок. У межах кластера стає можливим вибудовування замкнутого технологічного ланцюжка — від створення продукту до його виробництва

і виходу на ринок. Разом з тим, цей ланцюжок дозволяє значною мірою економити державні інвестиційні кошти з максимізацією економічного та соціального ефекту.

Інтелектуальний кластер характеризується:

— галузевими мережами організацій, що надають інтелектуальні послуги. Це внутрішньопослужові мережі надання конкретного виду послуг (освітні, консалтингові, культурні тощо мережі) та міжпослужові мережі надання різних видів інтелектуальних послуг;

— міжгалузевими мережами, що є організаційною формою економічних зв'язків організацій, що надають інтелектуальні послуги та, по-перше, постачальників ресурсів (ресурсні мережі); по-друге, споживачів інтелектуальних послуг (клієнтські мережі); по-третє, учасників різних стадій інноваційного процесу (інноваційні мережі);

— регіональні соціальні мережі, включення у які організацій, що надають інтелектуальні послуги сприяє реалізації їх ролі як чинника людського розвитку у регіоні.

Слід зазначити, що, по-перше, всі види інтелектуальних кластерів можуть бути створені як державними (комунальними), так і приватними комерційними та некомерційними організаціями, що діють у сферах освіти, охорони здоров'я, консалтингу, науково-технічного обслуговування, соціально-культурних послуг. Це державні та приватні школи, вищі навчальні заклади, лікарні, консультаційні та науково-технічні центри та ін. По-друге, головними регуляторами діяльності суб'єктів, що надають інтелектуальні послуги, є ринок інтелектуальних послуг, спеціальні акти державно-нормативної регламентації діяльності в сферах освіти, охорони здоров'я, консалтингу, науково-технічного обслуговування, закони та підзаконні акти, що регулюють підприємницьку діяльність, саморегульовані організації: різні асоціації, об'єднання, спілки медичних працівників, консультантів, працівників освіти, науки та ін.

Джерелами фінансового забезпечення розробки інтелектуальних кластерів на сьогодні можуть бути власні, позикові та залучені ресурси (табл. 1).

Власні джерела — це кошти, вкладені учасниками кластера, а також кошти, що формуються як результат фінансової та виробничо-господарської діяльності кластера загалом, що визначається результатами діяльності окремих його учасників. Позиковими дже-

релами є банківський кредит на поповнення обігових коштів, а також кредиторська заборгованість, яка останнім часом практично виступає головним джерелом короткотермінового фінансування суб'єктів господарювання.

Проте стосовно кластера цей поділ має певні особливості. Власними джерелами є: кошти статутного, амортизаційного фондів, нерозподілений прибуток підприємства-реалізатора, власні кошти одноосібних виробників і кошти некомерційної організації — координаційного центру від основної діяльності, ресурси кредитних спілок, створених суб'єктами кластера. До позикових та залучених джерел формування фінансового капіталу слід віднести кошти суб'єктів підприємницької діяльності, що не є безпосередніми членами, але можуть бути учасниками кластера, кошти населення, іноземні інвестиції, бюджетні асигнування під реалізацію регіональних програм у межах кластера, ресурси банків і небанківських фінансово-кредитних установ [7], залучені кошти за допомогою андеррайтингу, кошти венчурних фондів та "бізнес-ангелів".

Також в інтегрованих структурах поширеною є практика взаємного кредитування, що передбачає фінансування визначеної операції чи проекту одного з учасників об'єднання з кредитів, наданих іншими учасниками об'єднання. Таке джерело формування фінансового капіталу інтегрованої структури (внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел) — ефективний інструмент оперативного фінансування учасників групи, що дає змогу швидко перерозподілити фінансовий капітал для реалізації передбачених завдань [8].

ВИСНОВОК

Проведене нами дослідження свідчить про те, що на сьогодні інтелектуальна кластерна модель розвитку є надзвичайно актуальною та необхідною. Така модель дає змогу поєднувати інтереси різних структур, стає передумовою формування специфічних соціально-економічних відносин, забезпечує створення сприятливої інфраструктури та бізнес-клімату. Саме завдяки розвитку і впровадженню наукоємних технологій можливе певне економічне зростання. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань означеної проблеми, а відкриває перспективу для розробки фінансових механізмів забезпечення діяльності інтелектуальних кластерів.

Література:

1. Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>
2. Лукьянец В.С. Наука XXI века: прорыв в новую реальность / В.С. Лукьянец // Наука. Синергетика. Освіта: матеріали Міжнар. конф. — Суми: СумДПУ, 2005. — С. 3—20.
3. Ткачук І.Г., Кропельницька С.О., Петруняк А.Д. Організація виробництва за кластерною моделлю: навчальний посібник. — Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. — 280 с.

4. Портер Майкл. Конкуренция: Пер. с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005 — 608 с.

5. Латыпова Е.В. Инновации в системе экономических категорий: попытка систематизации подходов / Е.В. Латыпова, А.Н. Петров, А.В. // Вестник Самарского государственного экономического университета. — 2015. — № 11. — С. 85—94.

6. Шраер А.В. Инновационные кластеры и кластеры компетенций: взаимосвязь понятий / А.В. Шраер, Е.В. Латыпова // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2015. — № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3662

7. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І. Ткачук, С. Кропельницька. — Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. — 262 с.

8. Козенкова Т. Управление денежными потоками группы компаний [Електронний ресурс] / Т. Козенкова // Экономика и жизнь — Режим доступу: <http://www.eg-online.ru/article/51672>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On a nationwide comprehensive program for the development of high-tech science-intensive technologies", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15> (Accessed 5 October 2018).
2. Luk'janec, V. S. (2005), "The science of the XXI century: a breakthrough in a new reality", Materialy mizhnarodnoi konferentsii. Nauka. Synergetyka. Osvita [Proceedings of the international conference. Science Synergetics. Education], Sumy State Pedagogical University, Sumy, Ukraine, pp. 3—20.
3. Tkachuk, I. H. Kropel'nyts'ka, S. O. and Petruniak, A. D. (2009), Orhanizatsiia vyrobnytstva za klasternoiu modelliu [Organization of production according to the cluster model], Tipovit, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
4. Porter, M. (2005), Konkurencija [Competition], Viliams, Moskow, Russia.
5. Latypova, E. V and Petrov, A. V. (2015), "Innovations in the system of economic categories: an attempt to systematize approaches", Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta, vol. 11, pp. 85—94.
6. Shraer, A. V and Latypova, A. V. (2015), "Innovative clusters and competence clusters: the interconnection of notions", Upravlenie jekonomicheskimi sistemami [Online], vol. 8, available at: http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3662 (Accessed 5 October 2018).
7. Tkachuk, I. and Kropel'nyts'ka, S. (2009), Upravlinnia finansamy novykh vyrobnychkh system: teoriia, metodolohiia, praktyka [Financial management of new production systems: theory, methodology, practice], Tipovit, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
8. Kozenkova, T. (2009), "Cash flow management group of companies", Jekonomika i zhizn', [Online], available at: <http://www.eg-online.ru/article/51672> (Accessed 4 October 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

УДК 351:628.1](477)

Н. І. Олійник,
д. н. з держ. упр., доцент, професор кафедри економічної
політики та врядування Національної академії державного управління
при Президенті України, м. Київ, Україна

І. І. Кривола,
к. ю. н., докторант Національної академії
державного управління при Президенті України, м. Київ, Україна

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.55

ПИТАННЯ АТЕСТАЦІЇ І СЕРТИФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ

N. Olijnyk,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Economic Policy
and Governance of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine
I. Krylova,
Candidate of Law, Doctoral student of National Academy for Public Administration under the President
of Ukraine, Kyiv, Ukraine

QUESTIONS OF APPROVAL AND CERTIFICATION OF EMPLOYEES IN WATER SUPPLY AND WASTEWATER SECTOR

У статті розглянуто питання оцінки відповідності персоналу у сфері водопостачання та водовідведення. Проаналізовано нормативно-правові акти у сфері освіти, професійної підготовки персоналу, стандартизації та сертифікації, водопостачання та водовідведення та суміжних галузей та особливості сертифікації і атестації в них. Визначено різницю між процедурами "атестація" і "сертифікація" та їх характерні риси. Опрацьовано питання застосування понять "атестація" та "сертифікація" в нормативно-правових актах. Розглянуто міжнародні норми щодо навчання та професійної підготовки кадрів у водному секторі. Розглянуто міжнародну практику з підготовки фахівців водопровідно-каналізаційного комплексу. Охарактеризовано стан оцінки відповідності персоналу в Україні, наведено його характерні риси, систематизовано проблемні питання. Запропоновано впровадження оцінки відповідності персоналу у сфері водопостачання та водовідведення.

The article deals with issues of personnel compliance in the field of water supply and wastewater. The normative-legal acts in the sphere of education, personnel training, standardization and certification, water supply and wastewater and related industries, and the peculiarities of certification and attestation in them are analyzed. The difference between the attestation and certification procedures and their characteristics are determined. The international standards concerning training and vocational training of personnel in the water sector are considered. The status of staff assessment in Ukraine is described. The introduction of assessment of personnel compliance in the field of water supply and wastewater is proposed.

Ключові слова: водопостачання та водовідведення, оцінка відповідності, кваліфікація, атестація, сертифікація персоналу.

Key words: water supply and wastewater, conformity assessment, qualification, certification, certification of personnel.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З кожним роком інтенсивний розвиток промисловості та послуг пред'являє до фахівців будь-якої сфери діяльності нові, більш високі, вимоги до рівня знань техніки, програмного забезпечення, нормативних документів тощо. В таких умовах наявність освіченого, добре підготовленого працівника є ключовим фактором для збереження конкурентоспроможності у світовій економіці. Тим більше, коли мова йде про сферу життєзабезпечення населення, альтернативи якої немає. На забезпечення якості питної води, якості послуг з питного водопостачання та водовідведення, впливають у тому числі і кваліфікація і компетентність працівників підприємства водопровідно-каналізаційного господарства.

Для вирішення цих завдань необхідна підготовка фахівців на новому науково-технічному, методичному та інформаційному рівні, на міжнародно визнаній основі. Нинішнє законодавство про питну воду, питне водопостачання та водовідведення не містить вимог щодо кваліфікації та компетентності фахівців галузі, щодо оцінки якісних показників персоналу. Тому запровадження в Україні системи безперервного підвищення професійного рівня на навчальних програм з незалежною сертифікацією та періодичним підтвердженням кваліфікації спеціалістів є нагальною проблемою, вирішення якої дасть можливість запровадити ефективної державну політику у сфері водопостачання та водовідведення, забезпечити якість питної води та послуг з питного водопостачання та водовідведення. Саме ці питання визначили напрямок дослідження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями у галузі державного регулювання та житлово-комунального господарства, в тому числі сфери водопостачання та водовідведення, займалися такі науковці, як: П. Анпілогов, Є. Антонова, В. Венгер, А. Бабак, О. Білянський, Н. Гура, Н. Журба, І. Запатріна, Г. Семчук, Н. Олійник, Ю. Хіврич, О. Ігнатенко, О. Горбунова, О. Романюк, В. Тітяєв, В. Михайленко, О. Димченко, Є. Кайлюк, О. Кучеренко, Н. Матвеев, В. Николаєв, Г. Онішук, Л. Шаповал, Т. Юр'єв, Т. Качал, Ю. Лега, О. Тищенко, В. Полуянов, В. Торкатюк, Л. Шутенко, Т. Юр'єва, І. Осипенко, В. Дорофієнко, Г. Лубенець, М. Кондратьєва, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.Д. Бакуменко, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.Я. Малиновський, Н.Р. Нижник, О.Ф. Скакун, О.І. Ющик, Г.В. Атаманчук, І.Л. Бачило, Ю.М. Козлов, Б.М. Лазарєв, Г.Х. Попов, Ю. М. Старілов, Ю.О. Тихомиров, В.Є. Чиркин та інші.

Питанням формування системи сертифікації персоналу займалися такі дослідники, як Дж. Хейл, Дж. Маккілліп, М. Лінглік-Холл, А.М. Яшин, Г.В. Николаєва, Н.Д. Машукова, Н.Ю. Посталюк, М.Є. Курочкін, М.Я. Мухаровський, О.І. Глухова. Разом з тим питання оцінювання персоналу у сфері водопостачання та водовідведення, підтвердження їх відповідності сфери водопостачання та водовідведення, побудови системи незалежної сертифікації у сфері потребує окремого дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою написання даної статті є аналіз стану нормативно-правової бази у сфері водопостачання та водовідведення, з питань професійної підготовки, стандартизації для формування підходу щодо побудови системи оцінки в цій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблема забезпечення ринку праці кваліфікованими кадрами не є проблемою конкретної галузі народного господарства, це проблема системна, яка вирішується на державному рівні. Для забезпечення економічного розвитку країни постійно необхідні нові кадри, які б мали відповідний рівень кваліфікації, володіли інформаційними технологіями, могли б адаптуватись до практичної діяльності в ринкових умовах. Велику роль для розвитку кадрового потенціалу відіграють державна політика, моделі поведінки, які формуються в процесі навчання, життєві принципи, базові уявлення про світ та інноваційний розвиток, прагнення до удосконалення, здатності людини тощо.

В умовах ринкового середовища результативність діяльності підприємств вирішальною мірою залежить від якісних характеристик персоналу та вміння управлінського апарату ефективно використовувати цей найважливіший виробничий ресурс. Ефективне управління працівниками вимагає періодичного їх оцінювання й атестування для вирішення таких питань: планування потреб у залученні нових працівників; переміщення наявних всередині організації; звільнення працівників; підвищення їх кваліфікації і планування професійних кар'єр, створення резерву кадрів; визначення і диференціації винагород; підвищення ефективності мотивування праці та

її якості; оптимізація обміну інформацією між керівниками і підлеглими; проведення організаційних змін. Висновки оцінювання й атестування персоналу впливають на ефективність системи управління організацією і перебіг виробничо-господарських та управлінських процесів у ній [7, 6].

Атестація персоналу, на відміну від сертифікації (про яку країна дізналась у 1990-х роках), як метод оцінювання персоналу, прийшла в сучасні організації з радянського минулого. Найбільшої актуалізації на законодавчому рівні це питання набуло після прийняття Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2010 рік, яка визначила за необхідне врегулювати систему професійного навчання та підтвердження кваліфікації працівників, зайнятих у різних сферах економічної діяльності, спрямованої на забезпечення потреб сучасного виробництва у кваліфікованих робітниках та фахівцях, підвищення їх кваліфікаційного рівня шляхом професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, атестації та сертифікації [6].

Необхідність законодавчого врегулювання цього питання була викликана різким зменшенням обсягів навчання кадрів на виробництві. Так, у 2007 році підвищенням кваліфікації було охоплено 9,2 % штатної кількості працівників, в 2010 році — лише 8,6 % облікової кількості штатних працівників. Періодичність підвищення кваліфікації складала в середньому по Україні раз на 12 років проти нормативної — раз на 5 років. На багатьох підприємствах прийом на роботу здійснювався без попереднього професійного навчання працівників за професіями, яких вони не мали, що призводило до зниження ефективності їх виробничої діяльності та підвищення ризику травматизму. Проблема зниження якості робочої сили ускладнювалась також демографічними ризиками. Старіння та поступове вибуття висококваліфікованих працівників, третина яких на багатьох підприємствах мала передпенсійний вік, призводила до гострого дефіциту кваліфікованих кадрів з основних виробничих професій. Як наслідок, було прийнято Закон України "Про професійний розвиток працівників".

Про те, що персонал можна сертифікувати, що існує Міжнародна організація з питань стандартизації, країна дізналась за часів незалежності у зв'язку з активним впровадженням міжнародних стандартів. Внаслідок чого було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію", яким було унормовано систему стандартизації і сертифікації продукції (процесів, робіт і послуг) для життя, здоров'я та майна громадян, охорони навколишнього природного середовища [13]. Сертифікація, в основному, сприймалась як сертифікація продукції. Співробітництво в галузі оцінки стандартів та оцінки відповідності між Україною та Європейським співтовариством було закріплено в Угоді про партнерство та мало сприяти взаємному визнанню в питаннях оцінки відповідності та покращити якість української продукції [16].

Для забезпечення розуміння сутності процедури оцінювання персоналу необхідно проаналізувати поняття "атестація" і "сертифікація", які застосовуються в нашому законодавстві.

У науковій літературі під атестацією розуміють процедуру визначення рівня, кваліфікації знань, практич-

Таблиця 1. Різниця між атестацією і сертифікацією

Атестація	Сертифікація
Процедура оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня (ст. 1 Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI)	Підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу (ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 № 124-VIII)
Атестація персоналу охоплює, з певними винятками, всіх керівників і професіоналів та фахівців організації, має в основному масовий характер	Сертифікація працівників, хоч теж може стосуватися значної частини персоналу, включаючи робітників, але для неї здебільш властивий індивідуальний характер
Мета атестації - перевірка відповідності робітника займаній посаді (в т.ч. раціональне розміщення працівників, ефективне використання їх знань, навичок, умінь)	Мета сертифікації персоналу - підтвердження професійної спеціалізації персоналу, захист інших суб'єктів від отримання ними неякісних послуг (у т.ч. оцінка рівня підготовки, професійних знань, навичок і досвіду фахівця для підтвердження його відповідності встановленим вимогам і визначення його можливостей належним чином здійснювати конкретні дії в тій чи іншій сфері діяльності)
Атестація пов'язана з трудовими відносинами, здійснюється комісією, керівництвом роботодавця	Перевірка рівня кваліфікації спеціалістів здійснюється уповноваженим органом (а не безпосереднім керівництвом підприємства, де вони працюють)
Результат атестації: рішення про відповідність або невідповідність працівника займаній посаді або виконуваній роботі (класичний варіант). При кваліфікаційній атестації, яка проводиться після первинної професійної підготовки робітників, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (класу, категорії, групи) та видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації. Наприклад, у законі про адвокатуру та адвокатську діяльність, атестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом, є кваліфікаційний іспит. У результаті якого адвокату видається свідоцтво	Результат сертифікації: документ про відповідність - декларація (в тому числі декларація про відповідність), протокол (у тому числі протокол випробувань), звіт, висновок, свідоцтво, сертифікат (у тому числі сертифікат відповідності) або будь-який інший документ, що підтверджує виконання визначених вимог, які стосуються об'єкта оцінки відповідності
Інші варіанти, що зустрічаються в законодавстві. Зокрема в будівельному законодавстві, результат атестації - кваліфікаційний сертифікат. У законодавстві про енергоефективність будівель, результат атестації - кваліфікаційний атестат	У законі про аудиторську діяльність, сертифікація – це визначення кваліфікаційної придатності на зайняття аудиторською діяльністю. В результаті якої видається сертифікат

них навиків, ділових якостей працівників і встановлення їх відповідності (не відповідності) робочим місцям, посадам, які вони займають, виявлення їх потенціальних можливостей. Мета атестації — раціональне розміщення працівників, ефективне використання їх знань, навичок, умінь. Основне завдання атестації — не контроль виконання, а виявлення резервів підвищення рівня віддачі працівників. За результатами атестації керівник організації має право приймати рішення щодо: підвищення (пониження) працівника в кваліфікаційній категорії; підвищення (пониження) посадового окладу; визначення винагород; вирішення підвищення кваліфікації, набуття нової спеціальності. Атестація спрямована на пошук резервів підвищення продуктивності праці, зацікавленості працівників у результатах своєї праці та організації; на оптимальне використання економічних стимулів і соціальних гарантій, а також на створення умов для динамічного і всебічного розвитку особистості. Відповідно до існуючої практики атестація повинна проводитись періодично, тобто один раз в п'ять років; відносно керівників і спеціалістів виробничих галузей народного господарства — один раз в три роки; майстрів, начальників цехів — один раз в два роки. Виділяють три види атестації: підсумкову, проміжну і спеціальну [17].

Законодавчо поняття "атестація" визначено як процедуру оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня [12].

Під "сертифікацією персоналу" в науковій літературі розуміють процедуру підтвердження відповідності, за допомогою якої незалежний акредитований орган із

сертифікації персоналу в письмовій формі робить висновок про те, що працівники сертифікованої організації відповідають професійним стандартам (кваліфікаційним вимогам) [15].

Законодавчо поняття "сертифікація" визначено як підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті, як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу [14]. Законодавець передбачив обов'язкову, добровільну, міжнародну, національну сертифікації.

Аналіз чинних нормативно-правових актів різних сфер регулювання показав неоднозначність і неузгодженість застосування термінів "атестація" та "сертифікація". Що говорить про помилкове сприйняття цих термінів, як синонімів. Але вони мають принципову різницю. "Атестація персоналу" і "сертифікація персоналу" є різними процедурами, різними видами оцінювання працівників, що має бути чітко врегульовано законотворцем, так само як і оформлення результатів такої оцінки персоналу.

Таблиця 1 відображає основні моменти різниці між атестацією та сертифікацією персоналу.

Таким чином механізм оцінки відповідності персоналу було запроваджено на законодавчому рівні і підтримано на практиці. Сьогодні функціонують системи сертифікації/атестації аудиторів, адвокатів, бухгалтерів, енергоаудиторів, фахівців з обстеження інженерних систем, архітекторів, виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури тощо. Запроваджується професійна атестація управителів жит-

лового будинку. Очолюють цю діяльність, як правило, професійні співтовариства, та уповноважені саморегульованні організації. Зазначені системи сертифікації/атестації персоналу функціонують на своїх професійних стандартах, оскільки на державну рівні такі стандарти (вимоги) до цих спеціальностей відсутні.

Оновлений Закон про освіту від 05.09.2017 змінив структуру та рівні освіти, і запровадив рівні Національної рамки кваліфікацій [9]. Згідно із ст. 35 цього Закону, в Україні функціонують Національна рамка кваліфікацій та галузеві рамки кваліфікацій. Національну рамку кваліфікацій було розроблено як структурований опис кваліфікаційних рівнів, який: впроваджує результатний (оснований на результатах навчання) підхід до здобуття та присвоєння кваліфікацій; охоплює усі типи кваліфікацій — освітні та професійні; запроваджує 4 базові компетентності та інтегральну компетентність як основу для опису кваліфікацій; є базою для забезпечення прозорості та порівнянності вітчизняних кваліфікацій на національному та міжнародному рівнях. Галузевих рамок кваліфікацій, які б конкретизували опис їх рівнів у термінах компетентностей, що характерні для кваліфікацій певної галузі знань та/або виду економічної діяльності, затверджених в установленому порядку нині немає.

Сфера водопостачання і водовідведення є сферою життєзабезпечення населення, складовою національної безпеки країни, пріоритетною сферою економіки, природною монополією, яку складають всі суб'єкти господарювання, що виробляють питну воду, забезпечують населені пункти, окремо розташовані об'єкти питною водою шляхом централізованого і нецентралізованого питного водопостачання, надають послуги з водовідведення [11]. Діяльність цих суб'єктів господарювання безпосередньо пов'язана із життям та здоров'ям громадян, які є споживачами послуг з водопостачання та водовідведення, з екологічною безпекою джерел водопостачання та навколишнього середовища. Тому вона потребує особливого рівня персоналу та відповідальності, що має бути врегульовано законодавчо. Разом з тим, в Законі України "Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення", який визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання та водовідведення, нічого не сказано про підтвердження відповідності, про кваліфікаційні вимоги до персоналу, який керує та експлуатує об'єкти цієї сфери.

Загальні правові та організаційні засади проведення процедур оцінки відповідності визначені Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" [14]. Законодавець визначив законодавчо врегульовану і законодавчо не врегульовану сфери, де застосовується процедура оцінки відповідності. З 01.01.2018 року, в Україні, в законодавчо регульованій сфері застосовується єдина процедура оцінки відповідності продукції — згідно з Технічними регламентами, які розповсюджуються на конкретну продукцію.

Згідно із ч.3. ст.2 дія цього Закону не поширюється на обов'язкову оцінку відповідності послуг. Обов'язкова оцінка відповідності послуг здійснюється відповідно до законодавства (що є суто декларативною нормою). Таким чином, сфера водопостачання та водовідведення,

не підпадає під законодавчо врегульовану сферу застосування єдиної процедури оцінки відповідності (ані стосовно персоналу, ані стосовно послуг). У разі, якщо продукція, послуги, персонал не підпадають під дію Технічних регламентів, проте, і виробники (постачальники), і споживачі зацікавлені в наявності сертифіката відповідності на таку продукцію (виробники — для підвищення конкурентоспроможності, іміджу, впевненості в стабільній якості продукції, що виготовляється, споживачі — для впевненості того, що продукція, відповідає встановленим вимогам), діє процедура добровільної сертифікації. Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" не передбачено будь-яких вимог до здійснення добровільної оцінки відповідності. Добровільна оцінка відповідності здійснюється на добровільних засадах, в будь-яких формах, включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам. Документи про відповідність, видані за результатами добровільної оцінки відповідності, визнаються згідно з правилами, визначеними українським та іноземним органами з оцінки відповідності, які домовляються про таке визнання, або згідно з правилами міжнародних чи регіональних систем оцінки відповідності, членами яких є український та іноземний органи з оцінки відповідності. Тобто в законодавчо не врегульованій сфері визнаний орган сертифікації має право використовувати міжнародні стандарти, системи якості тощо. Наприклад, документи, що встановлюють вимоги до процедури сертифікації персоналу: ISO, SNT-TC-1A, EN, ГОСТ, ДСТУ та інші процедурні документи.

У глобальному світовому контексті, водний сектор є найбільшим після нафтового та енергетичного за рівнем надання послуг та функціонування, і потребує кваліфікованих кадрів. У більшості зарубіжних країн сформовано ринок послуг з питного водопостачання та водовідведення, який, в свою чергу, формує вимоги до операторів водопостачання та водовідведення, невиконання яких робить їх неконкурентоспроможними. А вимоги до професійної кваліфікації та сертифікації операторів водопостачання та водовідведення є частиною державного регулювання галузі, і унормовано на законодавчому рівні.

Наприклад, в Австрії освіта та навчання є важливими елементами австрійської системи водопостачання. Під час адаптації австрійського законодавства до Водної директиви ЄС, вимоги до кваліфікації та навчання персоналу цього сектору стали частиною державної політики. Питанням підвищення кваліфікації та навчанням спеціалістів "майстрів води" у водному секторі переймаються некомерційні асоціації: Австрійська асоціація газу і води (OVGW) та Австрійська асоціація з керівництва стічними водами та відходами (OWAV) [8]. В законодавстві Литви передбачені кваліфікаційні вимоги до операторів води та стічних вод [10]. Система, "подвійного навчання" в Німеччині забезпечується тісною співпрацею уряду Німеччини спільно з операторами та асоціаціями підприємств водного господарства, які готують навчальні програми. Зокрема активна діяльність у питанні навчання, підвищення кваліфікації, видання інструкцій та посібників для спеціалістів водного сектора проводиться Германським водним партнерством

(GWP), яке є розробником міжвідомчої стратегії розвитку кадрового потенціалу у водному секторі [4]. В Британії, Партнерство у сфері енергетики та комунальних послуг (The Energy & Utilities Skills Partnership), створене із 28 провідних організацій у сфері енергетики і комунального господарства затвердило Стратегію оновлення трудових ресурсів і професійних навичок в галузі до 2020 р., яка передбачає співробітництво з державними установами, регуляторами в питанні стимулювання збільшення інвестицій в професійну підготовку кадрів, перегляду та затвердження навчальних програм, методів навчання для підвищення компетенції професіоналів галузі [2]. За рік реалізації Стратегії було відмічено певний прогрес, до якого відносять створення незалежної оціночної служби з енергетики комунального господарства (EUIAS), яка дає учням галузі можливість продемонструвати компетентність працювати в критично важливих галузях промисловості; більше 2000 учнів пройшли стажування в енергетичних і комунальних організаціях. Ще 250 вже пройшли через службу оцінки кінцевих точок EUIAS і зайнялися роботою в цьому секторі з такими провідними компаніями, як E.ON, Electricity North West, Morrison Utility Services, Scottish & Southern Electricity Networks, Severn Trent Water і UK Power мереж тощо [1]. У Франції Міжнародне бюро по водним ресурсам (IOWater) є некомерційною асоціацією, утвореною Інститутом водних ресурсів, Міжнародним навчальним центром з управління водними ресурсами (CEFIGRE), Французькою асоціацією з вивчення водних ресурсів (AFEE), займається питанням підготовки фахівців та проектами інституційної підтримки у водному секторі [3]. Крім того, питанням технічної професійної освіти у водному секторі переймається Міжнародний центр ЮНЕСКО-ЮНЕВОК, діяльність якого направлена на скорочення дефіциту професійних навичок та задоволення потреб ринку праці водного сектору [5]. Міжнародний досвід створення систем сертифікації та підвищення кваліфікацій показує, що система сертифікації (оцінки відповідності персоналу) повинна мати галузевий напрямок на рівні незалежних організацій, об'єднаних за професійним галузевим напрямком, а також підтримку держави та відповідну державну політику.

У сфері водопостачання та водовідведення України, на нашу думку, необхідно передбачити створення системи оцінки та сертифікації кваліфікації випускників вищих навчальних закладів та професійно-технічних закладів, а також персоналу підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, за участі профільних міністерств, саморегулювальних організацій, підприємств-роботодавців, учбових закладів. Окрім оцінки відповідності та сертифікації кваліфікації система має передбачити утворення навчальних базових центрів, на базі навчальних закладів в тому числі. Слід зазначити, що об'єктами сертифікації у сфері водопостачання та водовідведення окрім кваліфікації спеціалістів мають стати і послуги з водопостачання та водовідведення, рівень якості яких в має відповідати встановленим стандартам. Це питання потребує більше глибокого дослідження.

Підсумовуючи викладене, стан оцінки відповідності персоналу, в тому числі і у сфері водопостачання та водовідведення, можна охарактеризувати наступними показниками: сертифікація і атестація персоналу, як

процедури оцінки відповідності, використовуються державою в якості інструменту державного регулювання, але не в усіх галузях господарства (зокрема, в сфері водопостачання та водовідведення таких процедур профільним законом не визначено); система сертифікації і атестації була позбавлена системного підходу в реалізації (впровадження здійснювалось на практиці без належного наукового дослідження); в нормативно-правових актах прослідковується нечіткість та неузгодженість термінології "атестація" та "сертифікація", що призводить до їх некоректного застосування та неоднозначного розуміння; в галузевих нормативно-правових актах у сфері освіти, професійної підготовки кадрів, галузевих напрямків відсутній чіткий механізм взаємодії всіх учасників процесу: освітніх установ, підприємств-роботодавців, профільних міністерств, регуляторів, профільних професійних асоціацій тощо.

ВИСНОВКИ

Функціонування і розвиток будь-якої галузі народного господарства без кваліфікованих працівників неможливий. Особливо це стосується сфери водопостачання та водовідведення, яка забезпечує життєво-необхідним ресурсом та послугами мільйони споживачів щодня, 24 години на добу. Жодна людина і жодна галузь виробництва не обійдеться без питної води і видалення стічних вод. Жодна програма розвитку населеного пункту, регіону, країни в цілому, не реалізується без розвитку інфраструктури, до складу якої входить сфера водопостачання та водовідведення. Робота водопровідно-каналізаційного господарства дуже складна і структурована і потребує кваліфікаційного персоналу. Підприємства водопровідно-каналізаційного господарства, як роботодавці, мають безпосередньо брати участь у формуванні вимог до навчання, до надання кваліфікації випускникам вищих навчальних закладів та професійно-технічних закладів, до організації практичної діяльності для випускників, до формування професійних стандартів та галузевих рамок кваліфікації. Стан сфери і об'єктів водопостачання та водовідведення, модернізація та запровадження новітніх технологій, професійна підготовка робочого персоналу галузі, приведення навчальних програм у відповідність до сучасних реалій — все це елементи пов'язаної системи, яка має регулюватись державою.

Література:

1. Brockett James. Utilities skills strategy marks progress after first year. 26.02.2018. URL: <https://wwtonline.co.uk/news/utilities-skills-strategy-marks-progress-after-first-year>
2. ENERGY AND UTILITIES WORKFORCE RENEWAL AND SKILLS STRATEGY: 2020. URL: <https://www.euskills.co.uk/wp-content/uploads/2017/11/-Workforce-Renewal-and-Skills-Strategy-2020.pdf>
3. International Office for Water (IOWater) URL: <https://www.iowater.org/who-are-we/presentation/our-activities>
4. Skill Development in the Water Sector. Guidelines. GWP. URL: https://www.germanwaterpartnership.de/fileadmin/pdfs/gwp_materialien/gwp-broschuere_skill_development_in_the_water_sector.pdf

5. Skills Challenges in the Water and Wastewater Industry. Contemporary Issues and Practical Approaches in Technical and Vocational Education and Training. URL: https://unevoc.unesco.org/fileadmin/user_upload/docs/-WaterBooklet.pdf

6. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2010 рік: Закон України від 20.05.2010 № 2278-VI. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17>

7. Підпала Т.В., Назаренко І.В. Сертифікація персоналу. Курс лекцій. — Миколаїв: 2016. — 62 с.

8. Помасль Анна. Ликвидные активы URL: <https://eureau.blogactiv.eu/-2017/09/14/liquid-assets/>

9. Про освіту: Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19>

10. Про питне водопостачання та управління водовідведенням: Закон Литовської Республіки від 13.07.2006 № X-764. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/-TAD/TAIS.280587>

11. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон від 10.01.2012 р. № 2918-III. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>

12. Про професійний розвиток працівників: Закон від 12.01.2012 № 4312-VI. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

13. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 46-93. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46-93/ed19930510>

14. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон від 15.01.2015 № 124-VIII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

15. Савченко В.А. Розвиток персоналу: підручник. База даних "Навчальні матеріали онлайн" <http://library.if.ua/>. URL: https://pidruchniki.com/82060/-menedzhment/sertifikatsiya_pratsivnikiv_organizatsiy

16. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. ратифікована Законом України від 10.11.1994. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/-ed19940614

17. Управління персоналом (2003). База даних "Бібліотека економіста". URL: <http://library.if.ua/book/45/3130.html>

References:

1. Brockett, J. (2018), "Utilities skills strategy marks progress after first year", available at: <https://wwtonline.co.uk/news/utilities-skills-strategy-marks-progress-after-first-year> (Accessed 20 Sept 2018).

2. Energy & Utility Skills Limited (2017), "ENERGY AND UTILITIES WORKFORCE RENEWAL AND SKILLS STRATEGY: 2020", available at: <https://www.euskills.co.uk/wp-content/uploads/2017/11/-Workforce-Renewal-and-Skills-Strategy-2020.pdf> (Accessed 20 Sept 2018).

3. International Office for Water (IOWater) (2018), "", available at: <https://www.iowater.org/who-are-we/presentation/our-activities> (Accessed 20 Sept 2018).

4. GWP (2018), "Skill Development in the Water Sector. Guidelines", available at: https://www.germanwaterpartnership.de/fileadmin/pdfs/gwp_materialien/gwp-broschuere_skill_development_in_the_water_sector.pdf (Accessed 20 Sept 2018)... URL: (data zvernennia: 04.09.2018).

5. UNEVOC (2018), "Skills Challenges in the Water and Wastewater Industry. Contemporary Issues and Practical Approaches in Technical and Vocational Education and Training", available at: https://unevoc.unesco.org/fileadmin/user_upload/docs/-WaterBooklet.pdf (Accessed 20 Sept 2018).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On the State Program for Economic and Social Development of Ukraine for the Year 2010", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (Accessed 20 Sept 2018).

7. Pidpala, T.V. and Nazarenko, I.V. (2016), Sertyfikatsiia personalu [Certification of personnel], Mykolaiv, Ukraine.

8. Pomassl', A. (2017), "Liquid assets", available at: <https://eureau.blogactiv.eu/-2017/09/14/liquid-assets/> (Accessed 20 Sept 2018).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Education", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19> (Accessed 20 Sept 2018).

10. Law of the Republic of Lithuania (2006), "On drinking water supply and drainage management", available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/-TAD/TAIS.280587> (Accessed 20 Sept 2018).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Drinking Water and Drinking Water Supply", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2918-14> (Accessed 20 Sept 2018).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Professional Development of Employees", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Accessed 20 Sept 2018).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), Decree "About standardization and certification", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46-93/ed19930510> (Accessed 20 Sept 2018).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "Technical regulations and conformity assessment", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Accessed 20 Sept 2018).

15. Savchenko, V.A. (2018), "Staff development", available at: https://pidruchniki.com/82060/-menedzhment/sertifikatsiya_pratsivnikiv_organizatsiy (Accessed 20 Sept 2018).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their member states", available at: http://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/998_012/-ed19940614 (Accessed 20 Sept 2018). (data zvernennia 06.09.2018).

17. Biblioteka ekonomista (2003), "Personnel management", available at: <http://library.if.ua/book/45/3130.html> (Accessed 20 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.

Н. В. Шамрай,
к. н. з держ. упр., директор департаменту (Центру)
надання адміністративних послуг виконавчого органу КМР (КМДА)

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.61

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

N. Shamray,
candidate of Sciences in Public Administration,
Director of the Department (Center) for the provision of administrative services of the KSCA

VOLUNTEER POTENTIAL FOR PUBLIC MONITORING IN THE PUBLIC SERVICES SYSTEM

У статті обгрунтовано доцільність залучення до процесу надання публічних послуг волонтерських ініціатив, у частині здійснення громадського моніторингу за якістю надання послуг населенню територіальної громади, шляхом активізації взаємодії органів місцевого самоврядування з представниками громадянського суспільства. Сьогодні розвиток громад, забезпечення високої конкурентоспроможності без інноваційних управлінських підходів неможливі, тому взаємодія органів публічного управління та волонтерських рухів є ефективним інструментом у процесі соціального розвитку територій. Визначено, що волонтерський рух є процесом самоорганізації місцевих громад, який дає змогу швидко та ефективно реагувати на виклики часу, залучаючи до підтримки найбільш уразливих верств населення. В статті обгрунтовано теоретичні засади взаємодії органів публічного управління та волонтерських рухів в умовах суспільних трансформацій. Визначено, що здійснення конструктивної співпраці зазначених суб'єктів на основі принципу емерджентності, в контексті надання послуг на місцевому рівні, сприятиме формуванню простору відкритості та довіри, створенню сприятливого середовища для оптимізації системи публічних послуг, підвищенню ефективності обслуговування населення та своєчасного задоволення потреб та запитів громадян. Запропоновано практичний алгоритм організації громадського моніторингу за якістю надання публічних послуг із залученням волонтерського потенціалу, який налічує чотири етапи: організаційний, дослідницький, аналітичний, звітно-інформаційний.

The article substantiates the expediency of involving volunteer initiatives in the process of providing public services, in the part of carrying out public monitoring of the quality of providing services to the territorial community population, by enhancing the interaction of local self-government with representatives of civil society. Today, the development of communities, ensuring high competitiveness without innovative management approaches are impossible, therefore, the interaction of public administration authorities and volunteer movements is an effective tool in the process of social development of the territories. It has been determined that volunteer movement is a process of self-organization of local communities, which allows them to respond quickly and effectively to the challenges of time, involving the support of the most vulnerable segments of the population. The article substantiates the theoretical principles of interaction between public administration and volunteer movements in the conditions of social transformations. It was determined that the constructive cooperation of the abovementioned subjects, based on emergence principle, in the context of the provision of services at the local level, will facilitate the formation of

openness and trust, creating a favorable environment for optimizing the public services system, improving the efficiency of public services and timely meeting the needs and requests of citizens. A practical algorithm was proposed for organizing public monitoring of the quality of public services provision with the involvement of volunteer potential has four stages: organizational, research, analytical, reporting and information.

Ключові слова: публічні послуги, волонтерський рух, громадянське суспільство, громадський моніторинг, децентралізація, взаємодія, органи місцевого самоврядування.

Key words: public services, volunteer movement, civil society, public monitoring, decentralization, interaction, bodies of local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес децентралізації влади, що ґрунтується на Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, передбачає проведення реформи управління в державі, основи якої полягають в перерозподілі завдань, повноважень, ресурсів між органами влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях, зокрема передачу повноважень, функцій та ресурсів від держави органам місцевого самоврядування з одночасним наданням їм фінансової самостійності, зміцнення основ місцевого самоврядування. В ході процесу децентралізації повноважень на міський рівень особливої актуальності набуває питання надання публічних послуг як "сервісу" для задоволення потреб громадян на певній території. Вітчизняний науковець В.С. Куйбіда [7] підкреслює: "Від органів місцевого самоврядування вимагається не тільки відкритість, прогнозування і врахування змін зовнішнього середовища, забезпечення зворотного зв'язку зі споживачами послуг, а й націленість на інновацію, пошук нових організаційно-функціональних принципів і методів діяльності". Безумовно, реалізація ідеї "сервісної держави", яка полягає в удосконаленні процесу надання публічних послуг, є ключовою умовою реформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, де децентралізація повноважень з надання публічних послуг є одним з фундаментальних принципів системи державного управління, що призводить до підвищення якості надання публічних послуг й покращення результатів роботи органів місцевої влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вкрай важливим у даному контексті вбачається якісне надання послуг. Покладені в основу визначення "якості послуги" критерії оцінки послуг споживачами, були сформульовані зарубіжними авторами А.Ф. Васильєвою, Ф. Котлером, А.Б. Майдировою, Л.А. Мицкевич, Е.В. Морозовою, С.С. Муксимовим, К.О. Усачовою.

Також, сучасними науковцями у сфері публічного управління сформовано комплекс теоретичних напрацювань, зокрема, заслуговують на увагу теоретичні праці В.М. Бабаєва, В.Д. Бакуменка, М.М. Білінської, В.М. Вакуленка, О.І. Васильєвої, Н.В. Васильєвої, К.О. Ващенко, О.С. Власюка, П.В. Ворони, В.В. Голубь, В.А. Гошовської, І.О. Дегтярьової, І.О. Драгана, І.О. Дробота, О.С. Ігнатенка, Д.В. Карамішева, В.М. Князєва, В.С. Колтун, Н.П. Кризини, В.С. Куйбіди, О.Ю. Лебединської, Т.О. Лукіної, В.В. Мамонової, А.В. Мерзляк, О.Ю. Оболенського, В.Д. Полтавець, А.А. Попка, І.В. Розпутенка, С.А. Романюка, С.Є. Саханенка, А.І. Семенченка, Ю.П. Сурміна, В.В. Тертички, В.П. Трощинського, В.П. Удовиченка, О.Ф. Фрицького, В.І. Шарого, Ю.П. Шарова та цілої плеяди інших відомих учених, зокрема таких, як О.В. Берданова, В.М. Гаращук, І.М. Голосніченко, О.І.Г. ригораш, В.М. Долечек, О.В. Карпенко, А.В. Кірмач, І.В. Ковбас, І.М. Коліушко, І.О. Кресіна, В.О. Михайлишин, К.В. Ніколаєнко, Г.М. Писаренко, О.В. Поляк, В.М. Сороко, В.І. Тимошук, В.В. Цветков.

Незважаючи на потужний теоретичний пласт напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців щодо організації публічних послуг та оцінки їх якості, особливої уваги в умовах децентралізації, зокрема, на фоні нестабільної соціально-економічної ситуації в країні, набувають актуальності вектори формування потенціалу цілісної системи надання публічних послуг, шляхом залучення ресурсів, які не передбачають суттєвих матеріальних витрат, що базуються на суттєвому посиленню засад громадянського суспільства та його істотного складника — волонтерського руху. Як зазначає І. Авуєва, волонтерство — це спосіб акумуляції соціального капіталу, потужний інструмент соціального, культурного та економічного розвитку суспільства, який в ринкових умовах сприяє збереженню балансу в суспільних відносинах та їх гармонізації; ефективний засіб об'єднання зусиль громадянського суспільства та органів державної влади щодо розв'язання низки соціальних проблем; базисна передумова і основа діяльності більшості громадських організацій [1].

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування підходів до використання потенціалу волонтерських ініціатив в процесі оптимізації надання публічних послуг в умовах децентралізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні динамічні трансформаційні процеси, які пронизують майже всі сфери життєдіяльності населення, вимагають від органів публічного управління своєчасного та адекватного реагування на запити та потреби громадян, що можливе за умов модернізації системи надання публічних послуг, шляхом активізації громадянського суспільства та органів місцевої влади у створенні сприятливого середовища і підвищення якості життя територіальних громад. Однією з властивостей складних систем, якою є система надання публічних послуг, є наявність принципу емерджентності. Н.В. Геселева, Н.М. Заріцька підкреслюють: "Складним системам притаманна емерджентність, як прояв у найяскравішій формі властивості цілісності системи, тобто наявність у системи таких властивостей, які не є притаманними жодному з її елементів, що розглядаються окремо. Поза системою, загалом, емерджентність (від англ. emergent — несподівано з'являється, раптово спливаючий) — це поява у цілому властивостей, неадитивних властивостям частин, що входять у нього, тобто властивостей, які не витікають з властивостей його частин" [3].

З точки зору Н.І. Шаталової, "Емерджентність — властивість складних систем, яка породжується взаємодією елементів і не спостерігається в жодному з них, якщо розглядати кожний з них окремо" [10].

Один із класиків теорії систем, О.М. Горбань, зазначає, зокрема, що "складна система має властивості, відсутні у кожній з її компонентів. Це називають інтегративністю (цілісністю) чи емерджентністю системи" [4].

На думку Н.В. Геселевої, Н.М. Заріцької, "емерджентність — це властивість системи, яка втілює уявлення про те, що ціле має властивості, які не можуть бути виведені як наслідок із властивостей окремих частин. З цим терміном пов'язане поняття емерджентних стратегій як таких, що виникають спонтанно в процесі здійснення управлінських зусиль та утворюють своєрідний план дій організації й притаманні майже всім підприємствам, які цілеспрямовано намагаються протистояти викликам зовнішнього середовища та прагнуть реалізувати певні цільові настанови" [3].

Повною мірою поділяючи погляди сучасних вітчизняних дослідників на феномен емерджентності, зазначимо, що принципово новою властивістю системи публічних послуг, є виникнення і використання додаткових ресурсів, зокрема, волонтерських ініціатив, що можуть бути задіяні у різних алгоритмах надання публічних послуг. Також, при залученні даного ресурсу, слід зважити на підвищення рівня соціальної задоволеності та рівня довіри населення до міської влади.

Підтримуючи нашу думку, вітчизняний науковець у сфері волонтерської діяльності Лях Т. підкреслює, що без участі добровольців бракує енергії для будівництва

суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем [8]. Також О.І. Васильєва у наукових роботах щодо реформування системи надання послуг, обґрунтовує необхідність залучення неприбуткових організацій до надання адміністративних послуг. На її думку, органи влади на місцевому рівні, реалізуючи державну політику з реформування системи надання послуг, повинні впроваджувати механізми партнерства державного, приватного та громадського секторів, ефективно використовуючи наявні ресурси неприбуткових організацій. Науковець приділяє окрему увагу наданню адміністративних послуг у розрізі об'єкта контролю. Важливим значенням для надання якісних адміністративних послуг населенню посідає громадський контроль. Перед владними структурами постають завдання наблизити державний апарат до громадян та їх організацій, зробити його роботу більш відкритою, зміцнити відносини з громадськістю [2].

Зрозуміло, що проблема забезпечення якості публічних послуг постійно знаходиться в центрі уваги науковців і практиків публічного управління. Прогресу на цьому шляху сприятиме активізація процесів громадського моніторингу надання послуг органами публічної влади, який пропонується розглядати, як діяльність громадянського суспільства з постійного, періодичного або разового спостереження за якістю надання публічних послуг з наступним реагуванням або накопиченням інформації для подальшого реагування з метою покращення якості надання зазначених послуг. На наше переконання, волонтерська діяльність якнайповніше відповідає інтересам органів публічного управління в контексті підвищення ефективності надання публічних послуг, адже дозволяє "поліпшити умови та якість життя людей без значних витрат з боку держави; доповнити послуги, надані державним та підприємницьким сектором...; залучати населення до задоволення потреб громади; створити умови для надання адресної та оперативної допомоги тим, хто її потребує; сформуванню активне громадянське суспільство" [5].

Як вже зазначалось нами вище, одним з необхідних елементів підвищення якості надання адміністративних послуг є громадський моніторинг, що визначається як інструмент підвищення соціальної та суспільної відповідальності та розвитку спроможності суб'єктів надання публічних послуг, що має низку переваг: встановлює механізми прямого та зворотного зв'язку між клієнтами та суб'єктами надання публічних послуг, підвищує впевненість суб'єкта надання публічних послуг, зокрема, коли оцінка є високою та / або рішення щодо вирішення проблеми втілено результативно. Застосування методу підсилює спроможність до забезпечення відповідальності публічного сектора та ефективної участі в громадських обговореннях щодо пріоритетних питань на місцевому рівні [11].

Безумовно, функціональна важливість громадського моніторингу ґрунтується в забезпеченні "зворотного зв'язку": можливості виявлення потреб об'єкта управління, оцінки результативності обраних методів і інструментів впливу на нього зі сторони суб'єкта управління. Так, застосування різних форм зворотного зв'язку доз-

воляє суб'єкту надання адміністративних послуг отримувати інформацію про інтереси і потреби громадян-споживачів послуг, виявляти недоліки обслуговування та визначати напрями для вдосконалення надання послуг відповідно до потреб споживачів [9]. З метою здійснення громадського моніторингу, пропонуємо такий алгоритм:

1. Організаційний етап. На першому етапі моніторингу визначаються: цілі моніторингу, модель здійснення моніторингу, суб'єкт проведення моніторингу (хто безпосередньо його буде здійснювати), набір параметрів (показників), за якими буде проводитися моніторинг, а також програма моніторингу. При цьому визначаються засоби зв'язку між суб'єктом (включаючи його окремих представників, наприклад, інтерв'юєрів) і об'єктами проведення дослідження.

2. Дослідницький етап. У рамках першої групи робіт даного етапу визначається інформаційне поле дослідження та здійснюється збір вторинної інформації (огляд відомчої статистики, даних державної статистики, а також нормативно-правових актів, які регулюють надання публічних послуг. У рамках другої групи робіт цього етапу проводиться збір первинної інформації про поточний стан процесу організації надання публічних послуг від таких суб'єктів:

1) споживачі результатів надання публічних послуг (включаючи потенційних одержувачів);

2) співробітники органів місцевої влади та його структурних підрозділів, які беруть участь у наданні публічних послуг;

3) експерти в галузі державного та муніципального управління, інститутів громадянського суспільства. При виконанні робіт на цьому етапі можуть бути використані наступні методи соціологічних досліджень: масове та експертне опитування, спостереження, експеримент, імітаційне моделювання. При використанні даних методів дослідження можуть застосовуватися такі інструменти: телефонне опитування, анкетування, інтерв'ювання, Інтернет-опитування тощо.

3. Аналітичний етап. Включає інтеграцію зібраної інформації в інформаційно-аналітичну систему моніторингу, обробку та систематизацію інформації, отриманої в результаті здійснення робіт на попередніх стадіях. При цьому для обробки та аналізу результатів соціологічних досліджень може використовуватися один зі стандартних пакетів обробки статистичної інформації.

4. Звітно-інформаційний етап. У рамках першої групи робіт забезпечується формування на основі попереднього аналізу зведеного підсумкового звіту за розробленою структурою та алгоритмом, визначаються методи наочного подання матеріалів звіту. Такий інтегральний звіт на основі виявлених у ході проведеного моніторингу проблем надання публічних послуг повинен включати рекомендації щодо забезпечення якості, комфортності та доступності послуг для споживачів. У рамках другої групи робіт визначаються методи інформування зацікавлених груп користувачів отриманих результатів робіт, а також проводиться саме інформування.

Таким чином, залучення волонтерських ініціатив до громадського моніторингу публічних послуг, сприятиме підвищенню якості, масштабів та глибини досліджен-

ня із одночасним отриманням корисних, актуальних та достовірних результатів та сприятиме підвищенню прозорості і створення атмосфери довіри з боку громадян (споживачів послуг/клієнтів) до суб'єктів надання публічних послуг, зміцнення підзвітності та відповідальності суб'єктів надання публічних послуг. Під час розробки звіту фіксуються різноспрямовані перспективи та інтереси як підґрунтя узагальнень для реалізації більш масштабних організаційних змін і вдосконалення процесів надання публічних послуг. Усе це сприятиме зміцненню відносин та формуванню культури співробітництва між органами публічного управління та жителями територіальних громад, оскільки світова практика довела, що громадський контроль є невід'ємною частиною громадянського суспільства, а його відсутність чи мінімальний вплив вказують на безправність основної маси населення перед свавіллям владних структур. Через здійснення контролю населення отримує впевненість щодо захисту власних інтересів, переконання у законності, ефективності та результативності використання державних ресурсів [6].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті обґрунтовано підходи до формування алгоритму залучення до процесу надання публічних послуг волонтерських ініціатив, в частині здійснення громадського моніторингу за якістю надання послуг населенню територіальної громади, шляхом активізації взаємодії органів місцевого самоврядування з представниками громадянського суспільства.

Визначено, що здійснення конструктивної співпраці зазначених суб'єктів на основі принципу емерджентності, в контексті надання послуг на місцевому рівні, сприятиме формуванню простору відкритості та довіри, створенню сприятливого середовища для оптимізації системи публічних послуг, підвищенню ефективності обслуговування населення та своєчасного задоволення потреб та запитів громадян.

Запропоновано практичний алгоритм організації громадського моніторингу за якістю надання публічних послуг із залученням волонтерського потенціалу, який налічує чотири етапи: організаційний, дослідницький, аналітичний, звітно-інформаційний.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з питанням подальшого вивчення чинних міжнародних та вітчизняних практик громадського моніторингу у сфері надання публічних послуг як основи для подальшого становлення системи комплексної контрольної діяльності у сфері надання адміністративних послуг в Україні.

Література:

1. Авуєва І. Соціальний портрет членів соціальних рухів, громадських організацій та політичних партій / І. Авуєва // Українське суспільство — 2003. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2003. — С. 283—291.
2. Васильєва О.І. Аналіз заходів реформування системи надання послуг у країнах пострадянського простору / О.І. Васильєва, Н.В. Васильєва // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2013. — № 3. — С. 59—63.

3. Геселева Н.В. Емерджентні властивості системи / Н.В. Геселева, Н.М. Заріцька. — Бізнесінформ. — № 7. — 2013. — С. 93—97.

4. Горбань О.М. Основи теорії систем і системного аналізу / О.М. Горбань, В.Є. Бахрушин. — Запоріжжя: ГУ "ЗІ-ДМУ", 2004. — 204 с.

5. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: метод. рек. // А.О. Красносільська, М.В. Лациба, А.В. Волошина, В.О. Купрій, Н.М. Чермошенцева, О.Л. Ващук; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К.: Агентство "Україна", 2013. — 180 с.

6. Іжа М. Громадський контроль в системі публічного управління як ефективний інструмент експертизи державно-управлінських рішень. Державна політика. 2012. Вип. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/2/02.pdf>

7. Куйбіда В.С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія / В.С. Куйбіда. — К.: МАУП, 2004. — 432 с.: іл.

8. Лях Т.Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т.Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій. — Луцьк, 2004. — № 3/4. — С. 139—144.

9. Михайлюк Я.Б. Адміністративні послуги у країнах європейського союзу та Україні (порівняльно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 "адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Я.Б. Михайлюк. — Запоріжжя, 2016. — 20 с.

10. Шаталова Н.И. Трудовой потенциал работника / И.И. Шаталова. — М.: Юнити-Дана, 2003. — 400 с.

11. CIVICUS — World Alliance for Citizen Participation. — Accesses mode: <http://www.pgexchange.org/>

References:

1. Avuieva, I. (2003), "Social portrait of members of social movements, public organizations and political parties", *Ukrains'ke suspil'stvo — 2003. Sotsiologichnyj monitorynh* [Ukrainian Society — 2003. Sociological Monitoring], *In-t sotsiologii NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, pp. 283—291.

2. Vasyli'eva, O.I. and Vasyli'eva, N.V. (2013), "Analysis of measures to reform the system of service provision in post-Soviet countries", *Visn. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukraini*, vol. 3, pp. 59—63.

3. Heseleva, N.V. and Zarits'ka, M. (2013), "Emergency properties of the system", *Biznesinform*, vol. 7, pp. 93—97.

4. Horban', O.M. and Bakhrushyn, V.Ye. (2004), *Osnovy teorii system i systemnoho analizu* [Fundamentals of system theory and system analysis], HU ZI-DMU, Zaporizhzhia, Ukraine.

5. Krasnosil's'ka, A.O. Latsyba, M.V. Voloshyna, A.V. Kuprij, V.O. Chermoshentseva, N.M. and Vaschuk, O.L. (2013), *Derzhavna polityka spryiannia rozvytku hromadians'koho suspil'stva* [State policy of promoting the development of civil society], *Ahentstvo Ukraina*, Kyiv, Ukraine.

6. Izha, M. (2012), "Public control in the system of public administration as an effective tool for the examination of state-management decisions", *Derzhavna poli-*

tyka, vol. 1, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/2/02.pdf> (Accessed 20 Sept 2018).

7. Kujbida, V.S. (2004), *Pryntsypy i metody diial'nosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia* [Principles and methods of activity of local self-government bodies], MAUP, Kyiv, Ukraine.

8. Liakh, T.L. (2004), "Volunteering as a social phenomenon", *Problemy pedahohichnykh tekhnolohij*, vol. 3/4, pp. 139—144.

9. Mykhajliuk, Ya.B. (2016), "Administrative services in the countries of the European Union and Ukraine (comparative legal aspect)", Ph.D. Thesis, Law, Zaporizhzhia, Ukraine.

10. Shatalova, N.Y. (2003), *Trudovoj potentsyal rabotnyka* [], Yunyty-Dana, Moscow, Russia.

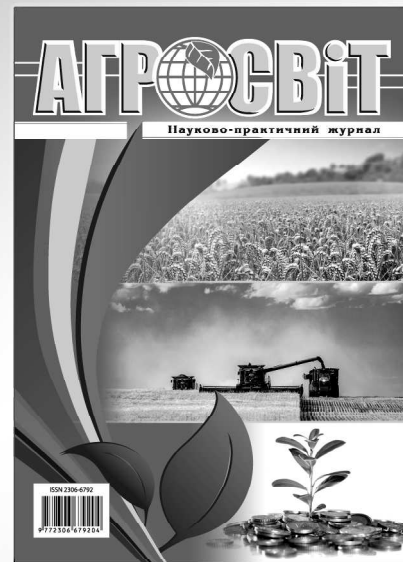
11. CIVICUS - World Alliance for Citizen Participation (2018), available at: <http://www.pgexchange.org/> (Accessed 20 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

Н. А. Новікова,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ*

О. М. Галицький,

*д. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса*

Р.В. Гришова,

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.66

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

N. Novikova,

Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Public Administration and Administration of Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

O. Galitsky,

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory and Economics of the Enterprise Odessa State Agrarian University, Odessa

R. Grishova,

postgraduate student of the Department of Public Administration and Administration of Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

STATE MECHANISMS OF REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES

На сучасному етапі розвитку національної економіки, особливої актуальності набуває загальносуспільна проблема формування та реалізації дієвих механізмів соціально-економічного забезпечення як населення в цілому, так і найбільш вразливих його верств, осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. У статті вказані орієнтири якими слід керуватись при розробці стратегій інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг. Визначено напрямки державної політики у сфері медичного забезпечення осіб з інвалідністю. Розкрито роль і місце громадських організації у соціально-економічному забезпеченні осіб з інвалідністю. Наведено основні етапи розробки індивідуальної програми реабілітації інваліда спрямованої на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей. Виділено основні критерії життєдіяльності, що визначають встановлення тої чи іншої групи інвалідності. Наведено механізм по визначенню ступеню стійкого обмеження життєдіяльності у хворих для направлення їх у стаціонарні установи соціального обслуговування та недержавні організації, що надають соціальні послуги інвалідам. Визначено, що регулювання ринку медичних послуг забезпечується не тільки завдяки нормотворчій діяльності та встановленню законодавчих засад функціонування медичних закладів, а і за рахунок реалізації організаційного механізму державного управління. Розроблено ієрархічну структуру інституційного забезпечення розвитку медичного обслуговуван-

ня інвалідів в Україні з урахуванням змін, внесених до Бюджетного кодексу. Визначено, що активна інтеграція осіб з інвалідністю в соціально-економічну систему, можлива, насамперед, через здійснення комплексу заходів щодо медичного та соціального страхування.

At the current stage of development of the national economy, special urgency has become a general social problem of the formation and implementation of effective mechanisms of socio-economic provision as a settlement in general, as well as the most vulnerable of its layers, persons with disabilities in the market of medical services in Ukraine. The article specifies the guidelines to be followed when developing the stages of institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities in the market of medical services. The directions of the state policy in the field of medical provision of persons with disabilities are determined. The role and place of public organizations in the socio-economic provision of persons with disabilities are revealed. The main stages of development of an individual program of rehabilitation of a disabled person aimed at restoration and compensation of excited or lost functions of an organism and abilities are given. The main criteria of life, which determine the establishment of this or that disability group, are identified. The mechanism for determination of the degree of stable limitation of vital functions in patients for sending them to stationary social service institutions and non-governmental organizations providing social services to the disabled are presented. It is determined that regulation of the market of medical services is ensured not only due to normative activity and the establishment of the legislative basis for the functioning of medical institutions, but also due to the implementation of the organizational mechanism of public administration. The hierarchical structure of institutional support for the development of medical care for the disabled in Ukraine has been developed, taking into account changes introduced into the Budget Code. It is determined that active integration of persons with disabilities into the socio-economic system is possible, first of all, through the implementation of a complex of medicines and medical and social insurance.

Ключові слова: державне регулювання, особи з обмеженими можливостями, соціально-економічне забезпечення, адаптація, інтеграція, реабілітація.

Key words: state regulation, persons with disabilities, socio-economic provision, adaptation, integration, rehabilitation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під час трансформації національної економіки особливої актуальності набуває загальносуспільна проблема формування та реалізації дієвих механізмів соціально-економічного забезпечення як населення в цілому, так і найбільш вразливих його верств, осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. Сучасне державне регулювання спрямовується на зростання добробуту нації на основі прискореного розвитку соціально-економічної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Вона є важливим аспектом регулювання національної економіки і відіграє подвійну роль: по-перше, економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення життя людей, а по-друге, соціальна політика стає фактором економічного зростання та інституційного регулювання економіки. Весь комплекс соціально-економічних заходів відбувається під контролем держави, в її соціальній та економічній політиці, спрямованих на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення особистих заощаджень, утримання непрацевдатних і не забезпечених громадян (це відбувається шляхом перерозподілу доходів), на підвищення рівня добробуту всіх громадян країни через зростання ефективності ринкової економіки. За умови проведення активної соціально-еконо-

мічної політики, відбуваються динамічні перетворення ринкової системи на соціальне ринкове господарство, що ґрунтується на ринкових економічних принципах і соціальному захисті населення [1—2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю визначають в своїх працях вітчизняні вчені: Міщак І.М., Новікова Н.Л., Шаульська Г.М., Гришова І.Ю., Шестаковська Т.Л., Ніколюк О.В., Казарян Г.Г., Гонта О.І., Маркіна І.А. [1—10] Проте соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю, що слід вважати результатом належного функціонування механізму державного регулювання у контексті реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг визначають своєчасним, актуальним та таким, що потребує додаткових досліджень.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи те, що при розробці стратегій інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг

Рис. 1. Інституційна структура розвитку медичного обслуговування в Україні

Джерело: запропоновано авторами.

виникає необхідність одразу відмовитися від старого директивно-маніпулятивного підходу, який практикувався багато років та виявився малоєфективним, та згідно з яким людину з інвалідністю розглядали як безпомічний, безпорадний об'єкт зовнішнього впливу, державну політику у сфері медичного забезпечення осіб з інвалідністю слід спрямувати на створення належних умов для індивідуального розвитку, актуалізації власних ресурсів, самореалізації, тобто, на самореабілітацію кожного індивіда.

На сучасному етапі розвитку важливе місце у інституційному регулюванні соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю посідають громадські організації [1]. У процесі становлення та розвитку державності головними функціями благодійництва стали такі:

- соціальна підтримка і захист громадян, включаючи поліпшення матеріального становища, соціалізацію окремих груп населення;
- надання допомоги потерпілим у результаті стихійних лих, екологічних, промислових або інших катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям і вимушеним переселенцям;
- діяльність у сфері профілактики й охорони здоров'я громадян, а також пропаганди здорового способу життя, поліпшення морально-психологічного стану громадян;
- сприяння діяльності у сфері освіти, мистецтва, фізичної культури і масового спорту;

— охорона і належне використання будинків, об'єктів і територій, що мають історичне, культурне або природоохоронне значення, та місць поховання [3].

У зв'язку з цим інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг вбачається у двох аспектах: законодавчі дії на рівні держави та регіону (розкривається переважно в політиці охорони здоров'я); визначення рівня фінансового забезпечення та якості медичних послуг особам з інвалідністю. З цієї точки зору проблему інституційного регулювання висвітлюють як урегульованість прав та можливостей щодо доступності соціально-економічних ресурсів [4].

Ступінь стійкого обмеження життєдіяльності у хворих для направлення їх у стаціонарні установи соціального обслуговування, недержавні організації, що надають соціальні послуги інвалідам, встановлюється згідно з висновками лікувально-профілактичних закладів та з урахуванням можливості перебування хворих у таких закладах. Рішення про необхідність виділення інвалідові автомобіля з ручним керуванням приймається комісією відповідно до висновку лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я згідно з переліком медичних показань і протипоказань, затвердженим в установленому порядку МОЗ за погодженням з Міністерством соціальної політики.

У разі встановлення інвалідності і ступеня втрати здоров'я комісія розробляє на підставі плану медичної та професійної реабілітації, що обов'язково надається лікарем, або за участю лікаря індивідуальну програму

реабілітації інваліда, в якій визначаються обсяги та види реабілітаційних заходів з конкретизацією трудових рекомендацій, методи та строки їх здійснення, засоби реабілітації та відповідальні за виконання. Комісія відповідає за якість розроблення індивідуальної програми реабілітації інваліда та здійснює у межах своїх повноважень контроль за її виконанням.

Положення про Індивідуальну програму реабілітації інваліда затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 757. Індивідуальна програма реабілітації інваліда визначається як комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку, місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей інваліда та дитини-інваліда. Вона розробляється на підставі Державної типової програми реабілітації інвалідів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006р., для повнолітніх інвалідів — медико-соціальною експертною комісією (далі — МСЕК), для дітей-інвалідів — лікарсько-консультативною комісією (далі — ЛКК) лікувально-профілактичних закладів за зареєстрованим місцем проживання або лікування інвалідів у день проведення медико-соціальної експертизи. При необхідності проведення додаткових консультацій індивідуальна програма може формуватися протягом тривалішого часу, але не більше одного місяця з дня звернення інваліда або його законного представника до МСЕК(ЛКК) щодо встановлення інвалідності [5].

Індивідуальна програма складається за формою, затвердженою в установленому порядку Міністерством охорони здоров'я за погодженням з Міністерством соціальної політики, Міністерством освіти і науки, Міністерством у справах молоді та спорту та на підставі відомостей з акта огляду МСЕК або медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років та рекомендацій лікуючого лікаря щодо реабілітації. Під час огляду повнолітніх осіб чи дітей віком до 18 років МСЕК(ЛКК) з урахуванням фактичних потреб, залежно від віку, статі, виду захворювання визначає оптимальні види, форми, обсяги, місце і строки проведення медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, потребу в технічних та інших засобах реабілітації, виробих медичного призначення. Індивідуальна програма розробляється за участю інваліда (законного представника недієздатного інваліда, дитини-інваліда) фахівцями МСЕК(ЛКК) із залученням у разі потреби спеціалістів закладів охорони здоров'я, органів соціального захисту, органів освіти та науки, державної служби зайнятості, органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонду соціального захисту інвалідів та інших органів, які провадять діяльність у сфері реабілітації інвалідів [6].

Основними критеріями життєдіяльності, що визначають встановлення тієї чи іншої групи інвалідності, є:

— здатність до самообслуговування — здатність самостійно задовольняти основні фізіологічні потреби,

здійснювати повсякденну побутову діяльність та навички особистої гігієни;

— здатність до пересування — здатність самостійно пересуватися в просторі, долати перешкоди, зберігати рівновагу тіла в межах виконуваної побутової, громадської, професійної діяльності;

— здатність до трудової діяльності — здатність здійснювати діяльність у відповідності до вимог щодо змісту, обсягу та умов виконання роботи;

— здатність до орієнтації — здатність визначитися в часі та просторі;

— здатність до спілкування — здатність до встановлення контактів між людьми шляхом сприйняття, переробки і передачі інформації;

— здатність контролю за своєю поведінкою — здатність до усвідомлення себе та до адекватної поведінки з урахуванням соціально-правових норм.

Також виділяють здатність до навчання — тобто здатність до сприйняття та відтворення знань (загальноосвітніх, професійних та інших), оволодіння навичками та вміннями (соціальними, культурними, побутовими) — обмеження якої може бути підставою для встановлення II групи інвалідності в разі поєднання з одною або кількома іншими категоріями життєдіяльності. [2]

Регулювання ринку медичних послуг забезпечується не тільки завдяки нормотворчій діяльності та встановленню законодавчих засад функціонування медичних закладів, а і за рахунок реалізації організаційного механізму державного управління. Такий механізм втілюється у формуванні інституційної структури фінансування розвитку медичного обслуговування в Україні. [6]

Ієрархічну структуру інституційного забезпечення розвитку медичного обслуговування інвалідів в Україні з урахуванням змін, внесених до Бюджетного кодексу, наведено на рисунку 1.

Соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю слід вважати процесом або результатом належного функціонування механізму інституційного регулювання у контексті реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг. У цілому ж рівень соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг в Україні, на жаль, є одним з найнижчих серед країн Європи. Його підвищення можливе лише за умови кардинального вдосконалення інституційного регулювання в досліджуваній сфері.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що активна інтеграція осіб з інвалідністю в соціально-економічну систему, можлива, насамперед, через здійснення комплексу заходів щодо медичного та соціального страхування. Відмічається неготовність вітчизняного ринку медичних послуг до розвитку інноваційних інституційних форм його регулювання. Державне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг вбачається у двох аспектах: законодавчі дії на рівні держави та регіону (розкривається переважно в політиці охорони здоров'я); визначення рівня фінансового забезпе-

чення та якості медичних послуг особам з інвалідністю. З цієї точки зору проблему формування та реалізації механізмів державного регулювання висвітлюють як урегульованість прав та можливостей щодо доступності соціально-економічних ресурсів.

Література:

1. Шаульська Г. Реформи та оновлення механізмів взаємодії громадськості з органами публічної влади [Електронний ресурс]. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 3. — с. 105-112. Режим доступу: http://instzak.rada.gov.ua/instzak/control/uk/publish/article?art_id=90139&cat_id=90092

2. Гришова І.Ю., Якайтис І.Б. Державна політика щодо реалізації механізмів управління інноваційним розвитком освіти та науки в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. (2). — 2018. — С. 87—93.

3. Казарян Г.Г., Гришова Р.В., Эффективность нормативно-правового регулирования социального обеспечения людей с инвалидностью в Украине. УКРАИНА — БЪЛГАРИЯ — ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ: СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ". Сборник с доклади от VI международна научна конференция. — Варна: Издателство "Наука и икономика", 2018. — С. 92—94.

4. Маркіна І.А., Аль Ширафі Мохаммед Авад. Застосування нейронних мереж для кластерного аналізу кризового стану системи охорони здоров'я. Економічний часопис-XXI. — № 162 (11—12). — 2016. — С. 56—61. (Scopus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost, C.E.E.O.L., PIHЦ, Gesis Knowledge Base Social Sciences Eastern Europe).

5. Мищак І. М. Реформування законодавчого забезпечення права на освіту людей з особливими потребами в Україні. Конституційна реформа в Україні: новий етап та сучасні виклики. — К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. — 2015. — С. 173—179.

6. Мищак І.М., Казарян Г.Г. Особливості інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. (4). — 2018. — С. 78—85.

7. Ніколюк О.В., Гнат'єва Т.М. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія "Економічні науки": науковий збірник / Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2014. — № 4 (76). — С. 151—157.

8. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development / Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. (4), — 2017. — С. 75—80.

9. Gryshova I., Strielkowski W., Kalyugina S. Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom. Administratie si Management Public, (28). — 2017. — С. 174—185.

10. Gryshova I., Nikoliuk E., Shestakovska T. Conceptualization of the Organizational Management Mechanism

of the Development of the National Education System in the Context of Its Quality. Science and education. — 2017. — № 10. — С. 118—125.

References:

1. Shaul's'ka, H. (2017), "Reforms and updating of mechanisms of interaction of the public with public authorities", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 3, pp. 105—112.

2. Hryshova, I.Yu. and Yakajtis, I.B. (2018), "State policy on the implementation of the mechanisms of management of the innovation education of education and science in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 2, pp. 87—93.

3. Kazarian, H.H. and Hryshova, R.V. (2018), "The effectiveness of the regulatory framework of social security of people with disabilities in Ukraine", *UKRAJNA — B'LHARYYa — EVROPEJSKY S'YuZ: S'VREMENNO S'STOYaNyE Y PERSPEKTYVY*". *Sbornyk s doklady ot VI mezhdunarodna nauchna konferentsyia [UKRAINE - BULGARIA — EUROPEAN COMMUNITY: AGAINST STRENGTH AND PROSPECTS. A collection of reports from the VI International Scientific Conference]*, *Nauka y ykonomyka*, Varna, Bulgaria, pp. 92—94.

4. Markina, I.A. and Al' Shyrafy Mokhammed Avad (2016), "Application of neural networks for cluster analysis of the crisis state of the health care system", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 162 (11—12), pp. 56—61.

5. Myschak, I.M. (2015), *Reformuvannia zakonodavchoho zabezpechennia prava na osvitu liudej z osoblyvymy potrebamy v Ukraini. Konstytutsijna reforma v Ukraini: novyj etap ta suchasni vyklyky [Reforming the legislative provision of the right to education of people with special needs in Ukraine]*, *Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, pp. 173—179.

6. Mischak, I.M. and Kazarian, H.H. (2018), "Features of institutional regulation of socio-economic provision of persons with disabilities", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 78—85.

7. Nikoliuk, O.V. and Hnat'ieva, T.M. (2014), "Influence of social responsibility of business on competitiveness of enterprises of agrarian sector", *Visnyk Chernihivsk'oho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia Ekonomichni nauky*, vol. 4 (76), pp. 151—157.

8. Gryshova, I. Yu. Shestakovska, T.L. and Glushko, O.V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 4, pp. 75—80.

9. Gryshova, I. Strielkowski, W. and Kalyugina, S. (2017), "Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom", *Administratie si Management Public*, vol. 28, pp. 174—185.

10. Gryshova I. Nikoliuk E. and Shestakovska T. (2017), "Conceptualization of the Organizational Management Mechanism of the Development of the National Education System in the Context of Its Quality", *Science and education*, vol. 10, pp. 118—125.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2018 р.

УДК 338.2:351.863

Л. М. Акімова¹,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і природокористування,
Національний університет водного господарства та природокористування

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.71

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

L. Akimova¹,
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department of Finance and Environmental Sciences,
National University of Water and Environmental Engineering

ANALYSIS OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE ECONOMY AND THEIR IMPACT ON UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуто підходи щодо визначення поняття "економічна безпека". Визначено рівень та динаміку ВВП України за 2014–2017 рр. Виявлено причини різкого зниження реального ВВП України за аналізований період. Проаналізовано макроекономічні показники, зокрема інфляцію та виявлено причини, які спричинили інфляційні процеси в Україні. Охарактеризовано та проаналізовано курс гривні та наведено рівень девальвації. Визначено основні тенденції, які переважають у банківському секторі України, такі як підготовка до валютної лібералізації, розвиток високотехнологічних напрямів та активізація кредитування аграрного сектора і малого бізнесу та наведено їх характеристику. Охарактеризовано важливість банківських технологій в сучасному конкурентному середовищі. Виявлено та проаналізовано тенденції, які притаманні соціальній та демографічній сферам економіки України. Визначено глобальні тенденції та внутрішні тенденції для української економіки, які безпосередньо впливають на економічну безпеку України.

The article considers approaches to the definition of the concept of "economic security". The level and dynamics of Ukraine GDP for 2014–2017 years have been determined. The reasons of sharp decrease in real GDP of Ukraine for the analyzed period are revealed. The macroeconomic indicators, in particular, inflation, were analyzed and the reasons that led to inflationary processes in Ukraine were identified. The rate of the hryvnia has been characterized and analyzed and the level of devaluation is given. The main trends that prevail in the banking sector of Ukraine such as preparation for currency liberalization, the development of high-tech areas and activation of lending to the agricultural sector and small businesses are determined and their characteristics are listed. The importance of banking technologies in a modern competitive environment is characterized. The trends that are also inherent in the demographic spheres of the Ukrainian economy have been identified and analyzed. Global tendencies and internal tendencies for the Ukrainian economy are determined, which directly affect the economic security of Ukraine.

In the modern world, the problem of constructing an effective system aimed at ensuring economic security is one of the important factors concerning the stable and efficient functioning of the country's economic system. To achieve this effect, it is necessary to take into account certain trends in the development of the state's economy, since they can have both a positive and negative impact on Ukraine's economic security. However, there are certain criteria that help determine the state of the national economy, especially if these criteria go beyond, this directly poses a threat to the economic security of the country.

As a result of our research, we can draw conclusions that today in Ukraine negative trends in economic development predominate, which directly affect the socioeconomic, demographic, foreign economic and other areas, which in turn has a negative impact on the country's economic security,

¹ORCID: 0000-0002-2747-2775

since they are its components. In order to reduce the negative effect and further stable development of the Ukrainian economy, the government of the country should create a clear legislative base, support all spheres of public life of citizens, attract investments and implement programs of state support for various segments of the population.

Ключові слова: державне управління, економічна безпека, інфляція, ВВП, національна економіка, банк, импорт, сальдо торгівлі, механізми державного управління.

Key words: public administration, economic security, inflation, GDP, national economy, bank, import, trade balance, mechanisms of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі проблема побудови ефективної системи, яка б мала на меті забезпечення економічної безпеки займає одне з важливих факторів щодо стійкого та ефективного функціонування економічної системи країни. Для досягнення даного ефекту варто враховувати певні тенденції розвитку економіки держави, оскільки вони можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на економічну безпеку України. При цьому існують певні критерії, котрі допомагають визначити стан, в якому перебуває національна економіка, якщо вони виходять за межі, то це безпосередньо створює загрозу для економічної безпеки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку країни знайшли своє відображення у працях таких науковців як: Л. Акімова, Б. Данилишин, С. Онишко, Т. Поснова, Г. Старостенко, М. Яковлева. Однак їх інтереси перебували більш у сфері визначення економічної безпеки держави з позиції теоретико-методологічних аспектів, тобто таке питання досконало не висвітлено, що й обумовило актуальність дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку країни, що дозволяє виявити вплив негативних чинників за основними складовими економічної безпеки, які призвели до зниження її рівня.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Економічна безпека країни є однією з важливих та ключових систем, у свою чергу вона є підсистемою національної безпеки, зважаючи на це вона має складну структуру, оскільки складається з певних складових. В працях багатьох дослідників ми можемо побачити такі структурні елементи з яких складається економічна безпека: сировинно-ресурсна безпека; воєнна; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інно-

ваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека; макроекономічна безпека.

Економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки [1, с. 19; 2]. Слід зазначити, що економічна безпека держави складається з різних видів безпеки в різних сферах господарювання: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Тому основними загрозами економічній безпеці Україні на сучасному етапі є: високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо [3; 4]. Крім того, політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки [5; 6].

Л. Акімова вважає, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки [1, с. 19].

Науковці Г. Старостенко, С. Онишко та Т. Поснова стверджують, що економічна безпека — це складна багатофакторна динамічна система, що виражається в її масштабах, структурі і технічному рівні [12].

Протягом 2014—2017 років на економіку України вплинув ряд негативних факторів, котрі пов'язані насамперед з війною на Сході України. Конфлікт на Донбасі призвів до зупинки та втрати потужного сировинного потенціалу. Виходячи з даних тенденцій варто визначити рівень ВВП (табл. 1).

З таблиці 1 ми бачимо, що реальний ВВП протягом 2014—2017 рр. мав тенденцію до зниження, у 2014 році цей показник скоротився на 201605 млн грн, у 2015 році знизився на 549168 млн грн, у 2016 році скоротився на 348752 млн грн, а в 2017 році знизився на 537333 млн грн, тобто спостерігається негативна тенденція. Причинами такого різкого зниження реального ВВП стали: переоцінка інвесторами геополітичних ризиків, відтік капіталу, посилення панічних настроїв населення і погіршення ділових очікувань, падіння цін на світових сировинних ринках, торговельні обмеження з боку Росії, стрі-

Таблиця 1. Рівень ВВП України за 2014–2017 рр.

№ з.п.	Роки	Номінальний ВВП, млн грн	Реальний ВВП, млн грн	Абсолютне відхилення, млн грн
1	2014	1566728	1365123	-201605
2	2015	1979458	1430290	-549168
3	2016	2383182	2034430	-348752
4	2017	2982920	2445587	-537333

Джерело: складено автором на основі [11].

мані фіскальна та монетарна політика, а також зниження купівельної спроможності населення. На нашу думку варто проаналізувати динаміку ВВП України за 2014–2017 рр. (рис. 1).

З рисунка 1 ми можемо побачити, що динаміка реального та номінального ВВП має тенденцію до зростання, але якщо проаналізувати відносне відхилення (%), то можна простежити наступну тенденцію: у 2014 році реальний ВВП порівняно з номінальним знизився на 12,9%, у 2015 році цей показник скоротився на 27,7%, у 2016 році реальний ВВП знизився на 14,6%, а в 2017 році скоротився на 18,0%.

Якщо проаналізувати макроекономічні показники, то варто відмітити те, що інфляція на споживчому ринку в цілому за 2017 рік хоча і перевищила рівень 2016 року та становила 13,7%, проте інфляційні процеси у 2017 році в основному були спричинені: специфічними обставинами у сільському господарстві (через нижчу врожайність окремих сільськогосподарських культур внаслідок несприятливих погодних умов у період вегетації, дозрівання та проведення збору; складну епізоотичну ситуацію у тваринництві); певною інерцією перенесення ефекту зростання витрат у виробництві на кінцеві споживчі ціни, який посилювався високою динамікою сировинних та продовольчих цін на світовому ринку [10].

Відносно стабільним був і курс гривні відносно долара США. В цілому за рік девальвація становила 4,9% (за 2016 рік знецінення склало 11,9%). Упродовж лютого–серпня 2017 року тривала ревальваційна динаміка обмінного курсу гривні (за цей період офіційний середньомісячний курс гривні до долара США ревальвував на 5,6%). Починаючи з вересня 2017 року відбувалося знецінення гривні до долара США (упродовж вересня–груд-

ня — на 7,3 %), обумовлене переважно дією тимчасових, у тому числі сезонних, чинників. Зокрема девальвація гривні була пов'язана зі зростанням попиту на неї в умовах підвищення цін на нафту на світовому ринку, активної купівлі українськими компаніями валюти для повернення та обслуговування кредитів перед нерезидентами. При цьому платіжний баланс країни був зведений з профіцитом у розмірі 2,6 млрд дол. США, міжнародні резерви НБУ зросли до 18,8 млрд дол. США, дефіцит державного бюджету не перевищив межі, визначені законом, і становив 47,9 млрд грн. (1,6% від ВВП) [10].

За даними НБУ у IV кварталі 2017 року індекс ділових очікувань на наступні 12 місяців склав 115,2% (у III кварталі 2017 року — 117,4%). Високі темпи зростання економічної активності підприємств зберігались завдяки очікуваному ними зростанню загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва та збереженню високих показників щодо інвестиційних видатків на машини, обладнання та інвентар. Тенденцію до поступового зміцнення конкурентних переваг України у міжнародному середовищі засвідчило покращення позицій України у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2017/2018 (на 4 пункти до 81 місця серед 137 країн світу) [10].

Водночас в умовах застосування положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, які регламентують питання вільної торгівлі, відбувалось збільшення вартісних обсягів експорту товарів до країн ЄС — за 2017 рік на 31,9% (питома вага в загальному обсязі експорту товарів — 35,4%).

Вартісні обсяги імпорту товарів та послуг збільшились на 18,1%, порівняно з 2016 роком. При цьому найбільшу питому вагу в імпорті товарів займають товари інвестиційного призначення (за групою "Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади" — 27,6%, обсяги імпорту зазначених товарів збільшились на 30,9%). Тобто йде модернізація економіки та закладається основа для економічного розвитку в майбутньому. Це позитивна тенденція. Вартісні обсяги імпорту товарів з країн ЄС зросли на 22,7% (питома вага в загальному обсязі імпорту товарів — 37,4% за 2017 рік). Загалом негативне сальдо торгівлі товарами та послугами за 2017 рік становило "мінус" 6848 млн дол. США [7].

На нашу думку, варто також проаналізувати банківський сектор країни. Головними тенденціями в якому є: підготовка до валютної лібералізації, розвиток високотехнологічних напрямків та активізація кредитування аграрного сектора і малого бізнесу. Лібералізація дозволяє банкам та їх клієнтам пришвидшити проведення операцій та зробити дану процедуру ефективнішою. Наприклад, з 1 травня змінився розмір валютної позиції банків, що дає їм можливість торгувати іноземною валютою у великих обсягах. Це дозволяє міжбанківському ринку ефективніше згладжувати коливання, що виникають, завдяки різниці в обсягах валюти, яка купується і продається [14].

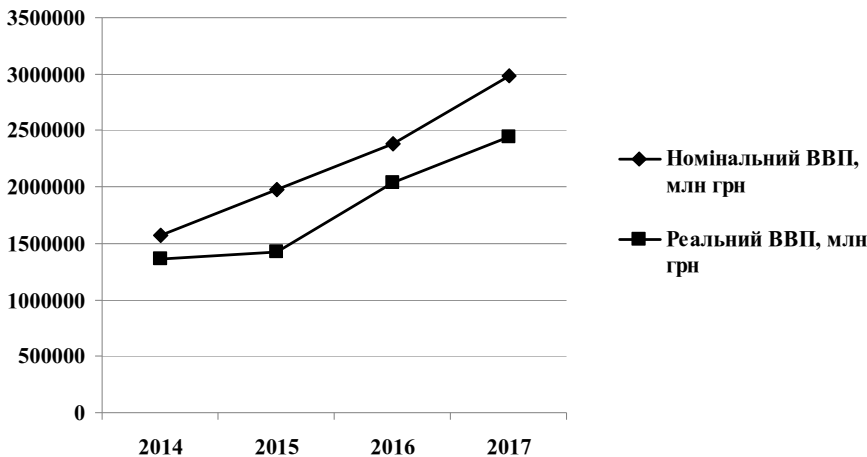

Рис. 1. Динаміка ВВП України за 2014–2017 рр.

Джерело: складено автором на основі [11].

Напередодні лібералізації Національний банк посилив контроль за операціями. Відповідні угоди з Євросоюзом передбачають, що країна залишається під контролем з боку більшості солідних світових організацій через війну і високий рівень корупції.

На сьогодні українські банки вже перебувають у конкурентному середовищі між собою, зокрема, це пояснюється тим, що банк хоче примножити свої прибутки. Окрім цього, банки в Україні конкурують також, з електронними гаманцями різноманітних платіжних систем та мобільних операторів. На вітчизняному ринку доступні платіжні технології Google Pay та Android Pay. У 2018 році в Україні з'явився Apple Pay, тому саме через це банкам доводиться все більше інвестувати в технології. Банки також зацікавлені малим та середнім бізнесом на аграрному ринку. Для країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки саме невеликі підприємці становлять основу добробуту, через це підтримка цього сектору важливе стратегічне завдання.

Зокрема Кабінет Міністрів України схвалив програми підтримки аграрного сектору за ключовими напрямками у рамках Державного бюджету на 2018 рік. Загальна сума підтримки складе 6,3 млрд грн проти 5,5 млрд грн у минулому році. Саме за допомогою банків здійснюватиметься компенсація частини тіла кредиту, залученого на будівництво тваринницьких комплексів, що формує ефективну ставку на рівні 3%, відшкодування вартості введених в експлуатацію тваринницьких комплексів, збудованих за власний кошт інвестора, а також здешевлення до 3% позик для проектів, що реалізуються в сфері аквакультури, вівчарства, козівництва тощо [9].

Якщо аналізувати соціальну сферу, то для неї характерні такі тенденції: заклади, які функціонують у такій сфері зумовлюють соціальний ефект, який досягається за рахунок наданих послуг. Звісно, з одного боку, це є позитивною тенденцією, але з іншого їхні інтереси не перебувають знаходять свого відображення у прагненні примножити свої прибутки. Але варто пам'ятати, що для ефективного та стабільного функціонування потрібні вагомні капіталовкладення. В цій сфері більшого розповсюдження та становлення займають приватні заклади охорони здоров'я та освіти, телерадіокомпанії, кінотеатри, шоу-бізнес, видавництва та інші. Оскільки вони є комерційними суб'єктами ринку, то їх діяльність спрямована на максимізацію прибутку, що є позитивною тенденцією, за допомогою цього вони можуть вдосконалювати якість наданих послуг, але, з іншого боку, вони можуть звести значення соціального ефекту нанівець.

Однією з головних складових, які впливають на економічну безпеку є демографічний чинник. Від розвитку демографічного сектору залежить чисельність населення, що в свою чергу впливає на розвиток трудового потенціалу, що в результаті безпосередньо впливає на величину сукупного національного доходу. За даними Держстату, в Україні в січні 2018 року народилось 302 тис. дітей, у той час як у січні 2017 року цей показник становив 305 тис. За січень поточного року було зафіксовано природне зменшення населення — 236 тис. осіб, тоді як за аналогічний період минулого року природне зменшен-

ня становило 276 тис. осіб. При цьому кількість осіб, які приїхали до країни, перевищила кількість тих, хто виїхав із країни на 2175 осіб, за січень 2017 року цей показник становив 1421 особа [8]. Дані показники свідчать про негативну тенденцію розвитку та подальшого забезпечення економічної безпеки країни. Важливою проблемою в цьому секторі економіки є також трансформація вікової структури населення, зокрема зростання питомої ваги осіб старших вікових груп, тобто можна говорити про старіння нації, яке в свою чергу здійснює тиск на ринок, тобто товаровиробники будуть повинні змінити асортимент продукції та рівень цін.

Виходячи з вищенаведеного аналізу тенденцій розвитку економіки держави, варто визначити глобальні та внутрішні тенденції для української економіки, які безпосередньо впливають на економічну безпеку України. До глобальних негативних тенденцій відносять:

- збільшення ставки Федерального резервного банку від 2,2% до 2,5% [13];
- зростання зовнішнього боргу України;
- девальвація гривні;
- не вчасна реструктуризація боргу.

До внутрішніх негативних тенденцій для української економіки належать:

- високий рівень інфляції;
- девальвація гривні;
- дефіцит держбюджету;
- війна на Сході України;
- корупція;
- старіння нації;
- збільшення витрат для комерційних закладів соціальної сфери;
- зменшення витрат на впровадження технологій в банківській сфері;
- зниження реального ВВП.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, з вищепроведеного аналізу ми можемо зробити висновки про те, що на сьогодні в Україні переважають негативні тенденції розвитку, які безпосередньо стосуються соціально-економічної, демографічної, зовнішньоекономічної та інших напрямів, що в свою чергу здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни, оскільки саме вони є її складовими. Для зниження негативного ефекту та подальшого стабільного розвитку економіки України, уряд країни повинен створити чітку законодавчу базу, здійснювати підтримку всіх сфер суспільного життя громадян, залучати інвестиції та впроваджувати програми державної підтримки різних верств населення.

Література:

1. Akimova L. M. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L.M. Akimova // Public management: collection. — № (12). — February 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — Р. 15—27.
2. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання /Л. Акі-

мова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" № 5 (10). — 2017. — С. 16—28.

3. Акімова Л.М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2015. — № 5. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210>

4. Акімова Л.М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 8. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>

5. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 10. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>

6. Akimova L.M. State regulation of the financial services market in Ukraine / L.M. Akimova, A. V. Lysachok // Public management: collection. — № 1 (11). — January 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — P. 29—45.

7. Данилишин Б. Узагальнюючі тенденції розвитку України за 2017 рік — які маємо позитиви? [Електронний ресурс] / Б. Данилишин / Укрінформ. — 2018. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2396644-uzagalnuuci-tendencii-rozvitku-ukraini-za-2017-rik-aki-maemo-pozitivi.html>

8. Демографічна ситуація в Україні: дітей народжується дедалі менше [Електронний ресурс]. — УНІАН — 2018. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditey-narodzhuyetsya-dedali-menshe.html>

9. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>

10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minfin.com.ua>

12. Старостенко, Г. Національна економіка: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г. Старостенко, С. Онишко, Т. Поснова. — К.: Ліра, 2011. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1344061444697/ekonomika/natsionalna_ekonomika_ekonomichna_bezpeka

13. Українська економіка-2018: ризики, виклики та можливості [Електронний ресурс]. — Сьогодні. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/ukrainskaya-ekonomika-2018-riski-vyzovy-i-vozmozhnosti-1103384.html>

14. Яковлеєва М. Чого чекати від банків: основні тренди 2018 [Електронний ресурс] / М. Яковлева // Економічна правда. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/05/8/636624/>

References:

1. Akimova, L.M. (2018), "Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine", Public management: collection, vol. 12, pp. 15—27.

2. Akimova, L.M. (2017), "State regulation of financial and economic safety of subjects of economic activity", DP Publishing House Personnel, vol. 5, pp. 16—28.

3. Akimova, L.M. (2015), "Theoretical Foundations of Public Administration for the Development of National Security", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 5, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210> (Accessed 2 July 2018).

4. Akimova, L.M. (2016), "Stages of formation of economic security of the state: foreign and domestic experience", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246> (Accessed 5 July 2018).

5. Akimova, L.M. (2016), "Essential characteristics of the main threats to the economic security of the state", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247> (Accessed 10 July 2018).

6. Akimova, L.M. and Lysachok, A. V. (2018), "State regulation of the financial services market in Ukraine", Public management: collection, vol. 1(11), pp. 29—45.

7. Danylyshyn, B. (2018), "Generalizing trends of Ukraine's development in 2017 — what are we positive?", Ukrinform, [Online], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2396644-uzagalnuuci-tendencii-rozvitku-ukraini-za-2017-rik-aki-maemo-pozitivi.html> (Accessed 24 July 2018).

8. Information agency (2018), "Demographic situation in Ukraine: children are born less and less", available at: <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditey-narodzhuyetsya-dedali-menshe.html> (Accessed 22 July 2018).

9. Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2018), available at: <http://minagro.gov.ua> (Accessed 20 July 2018).

10. Official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 24 July 2018).

11. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2018), available at: <http://minfin.com.ua> (Accessed 22 July 2018).

12. Starostenko, G. National Economy: Teaching Methods. [Electronic Resource], G. Starostenko, S. Onyshko, T. Podsnov, K.: Lira: 2011, Access mode: http://pidruchniki.com/1344061444697/ekonomika/natsionalna_ekonomika_ekonomichna_bezpeka

13. The official website of the newspaper today (2018), "Ukrainian Economy-2018: Risks, Challenges and Opportunities", available at: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/ukrainskaya-ekonomika-2018-riski-vyzovy-i-vozmozhnosti-1103384.html> (Accessed 24 July 2018).

14. Yakovleeva M. (2018), "What to expect from banks: main trends 2018", Ekonomichna pravda, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/05/8/636624/> (Accessed 23 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 24.07.2018 р.

АНАЛІЗ СТАНУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

S. Kruk,
PhD in Pedagogical Sciences, Head of the Main Department of the State Emergency Service of Ukraine in the Rivne region

ANALYSIS OF THE STATUS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Визначено, що розвиток державного управління у сфері національної безпеки можливий у межах використання інструментів інституційного підходу в цій сфері. Воно можливе за умови прийняття відповідного закону. Установлено, що такий закон було прийнято Верховною Радою України 21 червня 2018 року. Визначено, що Президент України, Верховна Рада України, Державна надзвичайна служба України, Міністерство внутрішніх справ України та інші інституції формують сили національної безпеки, які мають право визначати глибину участі у забезпеченні цієї безпеки. З огляду на зазначене, обстоюється позиція, що національна безпека відзначається процесами інституціоналізації організаційно-правових механізмів. Вони, у свою чергу, забезпечуються такими прийнятими законами, як Декларація про державний суверенітет України, Конституція України тощо.

It is determined that the development of public administration in the sphere of national security is possible within the framework of using the instruments of the institutional approach in this sphere. The use of these tools within an institutional approach in this field is possible under the condition of entering into adoption of the relevant law. It was established that such a law was passed by the Verkhovna Rada of Ukraine on June 21, 2018. It was determined that the President of Ukraine, Parliament of Ukraine, State Emergency Service of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, etc. shall forces of national security, which are entitled to determine the depth of participation in ensuring this security. Taking into account the indicated above, the viewpoint that the national security is determined by the processes of institutionalization of organizational and legal mechanisms is defended. They, in turn, are ensured by such relevant laws as The Declaration on the State Sovereignty of Ukraine, the Constitution of Ukraine, etc.

Ключові слова: державне управління, система, інституційна діяльність, національна безпека, організаційно-правові механізми.

Key words: public administration, system, institutional activity, national security, organizational and legal mechanisms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У вітчизняному законодавстві нещодавно відбулися суттєві зміни — прийнято Закон України "Про національну безпеку України" і Стратегію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року [2;

3]. Їх прийняттю передували ряд причин. Зважаючи на це, потребують аналізу ці причини, а, відтак, організаційно-правове підґрунтя й інституційні напрямки функціонування системи державного управління у сфері забезпечення національної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організаційні, правові, економічні та інші аспекти здійснення внутрішньо-і зовнішньополітичної, а також безпекової діяльності України певною мірою розглядаються у дослідженнях С. Войцеховської, І. Домбровського, С. Домбровської, І. Грицяка, О. Євсюкова, А. Зленко, Д. Карамішева, В. Кравченко, С. Полторака, В. Садкового, Є. Тихонова та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Разом із тим, необхідно провести комплексне дослідження організаційно-правових механізмів реалізації державного управління у сфері забезпечення національної безпеки. Усе це й становить мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система державного управління у сфері національної безпеки становить комплекс теоретико-методологічних, нормативно-правових, політико-дипломатичних, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, науково-технічних та інших заходів, які вживаються органами виконавчої влади у внутрішньо- і зовнішньополітичній сфері, спрямованих на забезпечення провадження безпекової діяльності в умовах нестабільності, що передбачає зміцнення обороноздатності та забезпечення національної безпеки України, з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та неперушності державних кордонів України, реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, а також відновлення територіальної цілісності Української держави.

Основними правовими актами, що визначають засади безпеки, зовнішньої політики та повноваження державних органів України у цій сфері, є такі:

1. "Декларація про державний суверенітет України", яка прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. № 55-XII [1]. Із Декларація випливає, що Україна як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення, здійснює захист й охорону національної державності українського народу.

2. Постанова Верховної Ради Української РСР "Про проголошення незалежності України" 24 серпня 1991 року № 1427-XII [1]. Із цієї постанови випливає, що Україна оголосила про свою незалежність, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

3. Конституція України [1], визначальне значення в якій для нашого дослідження має ст. 18.

4. "Заява про без'ядерний статус України", яка прийнята Верховною Радою України 24 жовтня 1991 р. № 1697-XII [1], де зазначено, що наявність на території України ядерної зброї колишнього союзу РСР є тимчасовою.

5. Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. [1]. У цьому документі зазначено, Україн буде демократичну правову державу, першочерговою метою якої є забезпечення прав та свобод людини.

6. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. № 964-IV [1]. Цей За-

кон визначав засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Важливо, що в цьому Законі визначено основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України, стабільності в суспільстві:

1) у зовнішньополітичній сфері це посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав, а також воєнно-політичну нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед, поблизу кордонів України;

2) у сфері державної безпеки це розвідувально-підривна діяльність іноземних спеціальних служб; поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань тощо;

3) у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України.

Слід зазначити, що у війнах нового покоління (гібридних війнах) значно зростає роль правової, економічної, гуманітарної, інформаційної і психологічної складових боротьби. У законодавчо визначеному переліку мають бути конкретизовані інформаційні, інформаційно-інструментальні загрози та загрози психологічні дії з території інших країн, спрямовані на порушення нормального функціонування систем державного і військового управління. Некоректним є визначення в якості загроз воєнній безпеці прорахунків та бездіяльності органів влади, зокрема таких, як "небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для Збройних Сил України військової техніки, озброєння, вибухових речовин". Відпрацьовування цих питань є безпосередніми функціями самих органів державної влади.

7. Варто відзначити, що у червні 2018 року був прийнятий Закон України "Про національну безпеку України" [1]. Як і нова Воєнна доктрина України, він визначає сили безпеки й оборони. До них входять такі інституції:

- Міноборони;
- ЗСУ;
- МВС;
- Нацгвардія;
- Нацполіція;
- Держприкордонслужба;
- Державна міграційна служба;
- Державна служба з надзвичайних ситуацій;
- СБУ;
- Управління держохорони;
- Держслужба спецв'язку та захисту інформації;
- Державна спеціальна служба транспорту;
- Апарат РНБО;

- розвідувальні органи;
- центральний орган виконавчої влади щодо військово-промислової політики та інші органи.

Серед усіх цих інституцій одне з визначальних місць займає Президент України [там само]. Оскільки згідно із Конституцією України він є верховним головнокомандувачем, керує всіма силами безпеки й оборони, що охоплює таке:

- оголошує війну та вводить воєнний стан / надзвичайний стан;
- приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію;
- видає накази, директиви з питань оборони;
- очолює Раду національної безпеки та оборони;
- призначає та звільняє секретаря РНБО та його заступників;
- призначає / звільняє вище командування ЗСУ (за рекомендаціями головнокомандувача);
- затверджує пропозицію про утворення Ставки верховного головнокомандувача, яку подає РНБО та ін.

Щодо Міністерства оборони України, то відповідно до нового Закону України "Про національну безпеку України" [1] новації торкнуться його (міністерства) у перспективі. Як і раніше, це міністерство повинне займатися підготовкою держави до оборони, воєнною та військово-технічною політикою, оборонним плануванням, дбати про розподіл ресурсів, свою кадрову політику, ресурсним забезпеченням ЗСУ тощо. Разом із тим, міністр оборони має бути цивільною особою (не військовою), а також його заступники. У законі [там само], зокрема міститься норма, за якою міністр оборони України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням президента України з числа цивільних осіб. Перший заступник міністра оборони України та заступники міністра оборони України також призначаються з числа цивільних осіб [там само, ст. 15]. У прикінцевих положеннях [там само] зазначено, що цей закон набирає чинності з наступного дня його опублікування, окрім статті 15 про призначення цивільного міністра оборони та його заступників, останні положення набирають чинності з 1 січня 2019 року.

Щодо Міністерства внутрішніх справ України, то останні зміни у законодавство про нацбезпеку й оборону не суперечать прямим законам, які стосуються правоохоронних органів, а також документам щодо розвитку системи МВС України. Разом із тим, потребують узгодження положення Закону України "Про національну безпеку України" із Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, зокрема в частині пріоритетів такого розвитку (забезпечення охорони прав людини і основних свобод, інтересів суспільства і держави; підтримання публічної безпеки і порядку; організація цивільного захисту, запобігання виникненню НС і ліквідація їх наслідків тощо) [1].

Вітчизняне законодавство про безпеку має чітко розмежовувати повноваження державних органів, насамперед, органів сектору безпеки, забезпечувати міжвідомчу координацію, зокрема за умов тривалої агресії проти України, яка частково здійснюється у, так званих, "гібридних" проявах. При цьому слід конкретизувати аспекти "цивільного контролю". Новий Закон

України "Про національну безпеку України" [1] має усунути невиправдане розділення Законів України "Про основи національної безпеки України" і "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", оскільки забезпечення цивільного демократичного контролю є невід'ємною складовою реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

У продовження відзначимо, що Закон України "Про національну безпеку України" [там само] передбачає комплексне стратегічне управління в означеній сфері, що включає й планування. Свого часу планування у сфері оборони відбувалося з урахуванням положень, зокрема Закону України "Про організацію оборонного планування". Водночас існує необхідність комплексного законодавчого врегулювання планування у сфері цивільної безпеки та його узгодження з процесами планування у сфері оборони. Потребують правового закріплення зв'язок між рішеннями вищих органів державної влади у сфері національної безпеки, діяльністю органів сектору безпеки, спрямованих на їх реалізацію, виділенням відповідних ресурсів для забезпечення такої діяльності, спеціальні процедури парламентського контролю за процесами планування у сфері національної безпеки тощо. Крім того, важливим є уточнення ролі та місця органів державної влади, які здійснюють державну політику у сфері зовнішньополітичної діяльності з метою підтримки необхідного рівня безпеки України й її позитивного іміджу на міжнародній арені. Усе це покликаний врегулювати новий Закон України "Про національну безпеку України" [там само], аналізу положень якого й присвячена дана наукова праця.

ВИСНОВКИ

Актуальною проблемою, що має важливе суспільно-політичне значення для стабільного функціонування демократичної правової державності, є формування компетентних, адекватних механізмів державного управління у сфері зовнішньополітичної діяльності держави, а також підвищення їх ефективності. Від цього багато в чому залежить успішна реалізація зовнішньополітичного курсу України на міжнародній арені. Тому детальний аналіз нормативно-правової бази з питань організації державного управління у сфері зовнішньополітичної діяльності України щодо забезпечення національної безпеки держави та правова регламентація діяльності кожного державного органу, які беруть участь у зовнішньополітичному процесі на основі покладених на них законом повноважень, об'єктивно необхідні й обґрунтовані з правових позицій в цілях узгодження діяльності державних органів України у сфері міжнародних відносин.

Література:

1. Законодавство [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

References:

1. Verhovna Rada of Ukraine. The Law of Ukraine. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (Accessed 15 September 2018).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

УДК 351.82

Муц Луай Файсал,
к. соц. н., Директор центру освітніх послуг для іноземних громадян,
Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.79

РЕГУЛЯТОРНИЙ ВПЛИВ НА ІНТЕГРАЦІЮ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, Director of the Center for Educational Services
for Foreign Citizens, Zaporizhzhya State Engineering Academy

REGULATORY INFLUENCE ON INTEGRATING INTRODUCERS IN UKRAINIAN SOCIETY

Зазначено проблематику відносно міграційного процесу як одного з ключових елементів у зростанні потенціалу соціуму та конкурентоспроможності країни. Звернуто увагу на підходи державної міграційної політики, що має бути спрямована на підвищення рівня освіти до потреб ринку праці, зусилля держави в напрямі обмежень низько кваліфікованих іммігрантів до ринку країни-реципієнта. Підкреслено основні стадії адаптації мігрантів як один з інструментів зниження негативного впливу міграційного процесу на розвиток країн-реципієнтів. Висвітлено досвід інтеграції іммігрантів до різноманітних підходів у політиці країн світу щодо. Представлено інструменти впливу — набуття громадянства мігрантами як одна з альтернатив долучення мігрантів в українське суспільство. Зазначено компоненту інтеграції мігранта до середовища країни реципієнта — набуття нового соціального статусу як одного з дієвих підходів взаємодії українського суспільства та іноземців. Запропоновано механізм забезпечення інтеграції іноземців в українське суспільство. На основі проведеного дослідження зроблено підсумки відносно особливостей долучення мігрантів до українського суспільства.

Problems with regard to migration process as one of the key elements, increase in the potential of society and competitiveness of the country are pointed out. The attention is drawn to the approaches of the state migration policy, which should be aimed at raising the level of education to the needs of the labor market, the state's efforts to limit the low skilled immigrants to the market of the recipient country. The main stages of the adaptation of migrants as one of the tools for reducing the negative impact of the migration process on the development of the recipient countries are emphasized. The experience of integration of immigrants in a variety of approaches in the politics of countries of the world is covered. The tools of influence — acquisition of citizenship by migrants as one of the alternatives for the inclusion of migrants in Ukrainian society are presented. The component of integration of the migrant into the recipient country's environment is mentioned — the acquisition of a new social status, as one of the effective approaches of the interaction of Ukrainian society and foreigners. The mechanism of integration of foreigners into Ukrainian society is proposed. On the basis of the conducted research, the results were made regarding the peculiarities of the integration of migrants into Ukrainian society.

*Ключові слова: українське суспільство, мігранти, кваліфікація, основні заходи, ринок праці.
Key words: Ukrainian society, migrants, qualification, main measures, labor market.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Внаслідок суспільних перетворень та розвитку комунікацій між всіма регіонами світу постало питання у контексті міграційного переміщення населення та їх

інтеграції в суспільство іншої країни. Основну проблематику в процесі міграції-переміщення становить адаптація та ідентифікація людей як трудових, так і стаціонарних мігрантів. Важливого значення набуває дослі-

дження етносоціальних та етнополітичних характерних рис мігрантів, що трансформують життя соціуму країни-реципієнта (країна, що прийняла до себе мігрантів), а також впливають на політичні та економічні перетворення. Імігранти стають одним з ключових елементів, у зростанні потенціалу соціуму та конкурентоспроможності країни. Водночас активною повинна бути взаємодія державних органів влади з емігрантами з метою їх повної асиміляції до навколишнього середовища країни — економічних, соціальних, культурних та політичних процесів країни. Тому вирішення міграційної складової в державному розвитку виступає одним з напрямів країни, збільшуючи цінність інноваційних ресурсів та зростання на глобальному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань інтенсифікації міграційного процесу, в яких зазначалося формування теоретико-методичних підходів, є в працях таких вчених: теорія демографічного переходу (Т. Акімова, В. Хаскін); теорія чинників міграції (Е. Лі); екологічна теорія міграції (О. Старк); теорія сегментованого ринку праці (М. Піора); теорія соціальних мереж (Д. Массей); теорія історичного структуралізму (С. Каслз); теорія міграційних систем (М. Крітц, Л. Лім, Х. Злотник); теорія "притягування — виштовхування (pull-push)" (Дж.-Ф. Мут); теорія етногрупування та відокремлення (С. Ердоган); концепція транснаціональної міграції (Л. Прис, Т. Файст). Питанням інтеграції іноземців та осіб без громадянства в українське суспільство було окреслено в наукових дослідженнях — С. Бенхабіб, М. Гібернау, У. Кимліка, Ч. Кукатаса, Н. Преображенської, Т. Саррацина, Ч. Тейлора, М. Уолцера. Визначення моральних чинників та мотивів міграційного процесу було визначено дослідження українськими вченими — В. Воронковою, С. Мочерним, А. Семеновим, Б. Лановик, Н. Совинським. Але разом з тим аналіз наукових публікацій дає підстави стверджувати, що досліджуванні питання інтеграції іноземців та осіб без громадянства в українське суспільство є ще недостатньо дослідженими.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити питання забезпечення інтеграції іноземців в українське суспільство та сформулювати механізм даної інтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з середини ХХ—ХХІ ст. позжвавились міграційні потоки з бідних країн до країн Західної Європи. Об'єктивними причинами стали більші можливості самореалізації, соціальний статус та доходи. Але виникає необхідність інтеграції в нове суспільство, розуміння культурних особливостей, історичних особливостей, економічних, політичних та демографічних. Окрім того, сам процес міграція істотно впливає на такі чинники в країнах-реципієнтах, як розширення і етнічних груп мігрантів, зростання долі висококваліфікованих мігрантів та інших категорій мігрантів, активізація внутрішніх міграційних настроїв серед місцевого населення [1]. Мігра-

ційний процес на сьогодні відрізняється своєю масовістю та динамічністю. Тільки за 2015 рік внаслідок міграційних потоків населення Європи зросло майже до 1,5 млн [1—4]. У 2013 році поза межами своєї країни проживало близько 175 млн осіб, для порівняння у 1990 році — 154 млн [5]. Також внаслідок такого феномену як міграція до Європейського Союзу були визначені підходи щодо обмеження на європейські ринки праці населення з третіх країн світу. На нашу думку, також варто підкреслити основні стадії адаптації мігрантів, як один з інструментів зниження негативного впливу міграційного процесу на розвиток країн-реципієнтів:

1. Цілеспрямований конформізм — перший крок адаптації мігранта до нових умов існування, людей, культури, способу життя. В процесі відбувається прийняття культурних цінностей місцевого населення та мігрантів. Одному з основних ролей відіграють місцеві ЗМІ, що поширюють інформацію про етнічні групи мігрантів в Україні, впливаючи на відношення до них місцевого населення. Державні органи влади завдяки ЗМІ можуть впливати на упередженість місцевих жителів по відношенню до мігрантів. Негативною стороною засобів масової інформації може виступати політика залякування та упередження корінних жителів відносно мігрантів, тим самим створюючи безпідставні страхи місцевого населення, такі як: мігрантофобія, етнофобія, ксенофобія тощо. Основними причинами даних страхів може бути перенесення провини з основних винуватців на "чужих", тобто мігрантів, а саме: підвищення конкуренції на ринку праці внаслідок зниження її ціни з боку мігрантів. Проблемним питанням щодо інтеграції мігрантів в культурне середовище іншої країни є підсвідоме звертання до попередньої культури, традицій, звичок, підкоряючись при цьому зовнішнім "правилам гри". Місцеве населення вивчає мігрантів, їх особливості культурні звичаї, історичне минуле, політичні погляди взаємовідносинами з оточуючими, терпимістю до культурних відмінностей, готовністю разом долати труднощі.

2. Взаємодія культур — комунікація між місцевим населенням та мігрантами, прояви взаємної терпимості (толерантності) сторін. Основними чинниками етносів, резидентів чи мігрантів є: національний склад населення; тип поселення; віковий діапазон як мігрантів, так і резидентів; соціальний статус; рівень освіти; політичні погляди. Внаслідок певних умов етнічність може стати чинником соціальні стратифікації.

3. Акомодація — характеризується або проявами взаємної терпимості сторін, але на користь культури і способу життя однієї зі сторін. Але внаслідок збільшення потоків мігрантів в країнах-реципієнтах може трансформуватися саме суспільство, якщо мігрантів стане більше ніж місцевого населення. Ці обставини можуть вплинути на формування політики як на місцевому так і на національному рівні визначення культурних цінностей та ін. Процес перегрупування відбувається поступово з проникненням більшості (іноетнічного чи інорелігійного) у внутрішнє середовище країни-реципієнта.

4. Культурна самоідентифікація — дана стадія характеризується асиміляцією та культурним поглинан-

ням, а також можливим виникненням нової культури, чому посприяла інтеграція нового етносу. Збільшення потоків мігрантів може вплинути на культурне розмаїття та спровокувати нові культурні інновації з метою їх загального поширення [5].

Регулюючи питання демографії в своїй країні за рахунок іммігрантів, можливо вирішити проблеми старіння та скорочення населення. Завдяки інтеграції мігрантів у суспільство підвищується інтелектуальний та трудовий потенціал населення країни. Важливою умовою інтеграції мігранта в суспільстві є його самоідентифікація до населення країни, що прийняла його.

Прикладом інтеграції іммігрантів слугує різноманітний досвід у політиці країн світу. Наприклад, у Франції міграційна політика відносно іммігрантів спрямована на повну асиміляцію. Всі мешканці Франції повноправними французькими громадянами та мають право брати участь в економічному, соціальному та політичному житті країни. Для Німеччини інтеграція мігрантів визначається у відкритому ринку праці, освіти, професійному навчанні. Інтеграція мігрантів у Фінляндії передбачає створення індивідуальних планів інтеграції для кожного іммігранта, а також розробляється система оцінки кваліфікації мігранта на ринку праці. Швеція спрямовує зусилля на вдосконалення освіти, професійної орієнтації, навчання та політики підприємства. Бельгія та Великобританія розробляють спеціальні заходи в професійній освіті. Нідерландами створено система, що зобов'язує приватні підприємства обов'язково надавати певний процент іммігрантської молоді на наявні вакансії [3]. Для нелегальних мігрантів у Португалії передбачена наступна інтеграційна складова як у випадку народження дитини та закінчення нею школи.

На основі вищевикладеного слід зазначити основні заходи щодо соціальної, економічної інтеграції мігрантів у суспільстві — активне залучення іммігрантів до економічного життя в країні — внаслідок обмежень відносно мігрантів відбуваються такі негативні наслідки, як бідність, ізоляція, відсутність доступу до роботи та доступу до інформації, злочинність, погіршення здоров'я, нові шкідливі звички. Тому соціально-економічна залученість іммігрантів стає фактором підвищення людського потенціалу, залучення мігрантів має бути гарантованим на законодавчому рівні. Держава має контролювати розподіл мігрантів по різних сферах діяльності, для того щоб уникнути утворення галузі, що буде тільки призначена для мігрантів.

Основними компонентами залучення до економічної діяльності в країні-реципієнта: впровадження системи залучення мігрантів у форматі співпраці служби зайнятості і соціального захисту для інтеграції мігрантів на ринку праці, для того щоб мати можливість вивчити мову та мати права отримати пенсійне та соціальне забезпечення; перекваліфікація мігрантів для заповнення ринку праці спеціалістами, яких бракує. Дослідження, проведене науковцями в США, показало, що перекваліфікація та підвищення професійного рівня мігрантів впливають на економічний стан країни — за рахунок цих дій на ринку праці

відбуваються кардинальні зміни у відтворенні освіченого покоління, зменшення навантаження на фонд соціального захисту та підвищення надходжень до бюджету країни [5].

Державна міграційна політика має бути спрямована на підвищення рівня освіти до потреб ринку праці, зусилля держави в напрямку обмежень низько кваліфікованих іммігрантів до ринку країни-реципієнта. Перекваліфікація низькокваліфікованих трудових мігрантів, що уповільнює процес зберігачі технології, виступає одним з головних напрямів зниження тиску на економіку країни. В цьому напрямі також актуальними буде впровадження програм щодо перекваліфікації між галузями, атестацію мігрантів, для уникнення "вимивання мізків". Наступним чинником щодо інтеграції мігрантів є надання вивчення курсів мов. Одним з яскравих прикладів є такі країни — у Данії мовні курси займають 2000 годин, у Австралії — 1300, а Бельгії — 200 годин. Також з боку держави має бути наявний контроль вивчення мовних курсів, наприклад, як у Німеччині іммігранти, що ухиляються від відвідування мовних курсів, можуть бути позбавлені права на постійне місце проживання і отримання соціальних виплат [7]. Важливим інструментом набуття громадянства іммігрантами є створення альтернатив — правил набуття громадянства. Наступним кроком є стимуляція сімейної імміграції, вона представлена щонайменше чотирма видами: возз'єднання сімей, створення сім'ї (шлюбна міграція), міграція всієї сім'ї та міграція за спонсорством членів сім'ї.

Починаючи з 2009 року інтеграція іноземців в Україні набула значних заходів. Варто підкреслити, що надання статусу біженця є значно незначною порівняно з кількістю іммігрантів в Україні. починаючи 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив план щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011—2015 рр. До основних заходів Кабінету Міністрів України щодо інтеграції було впроваджено такі елементи інтеграції іммігрантів — мова, вивчення історії, розуміння державного устрою України та офіційні вимоги до іммігрантів [8—9].

Але також є певні проблеми питання щодо вступу та навчання у навчальних закладах та вищих навчальних закладів іммігрантів, потрібно визначити спрощення визнання дипломів, возз'єднання сімей отримання освіти і соціального захисту та інтеграції у культурне середовище країни.

Основними заходами інтеграції в культурне, економічне, політичне середовище є:

- визначення основних засад щодо доступу мігрантів до ринку праці, освіти, охорони здоров'я в Україні;
- впровадження алгоритму дій визнання кваліфікації мігранта, його досвіду роботи, кваліфікації, диплому;
- надання безкоштовних консультаційних послуг в питаннях введення економічної діяльності мігрантами;
- запровадження обов'язкового курсів мови, долучаючи до програми короткої екскурсії соціально-економічних та культурних особливостей українського середовища.

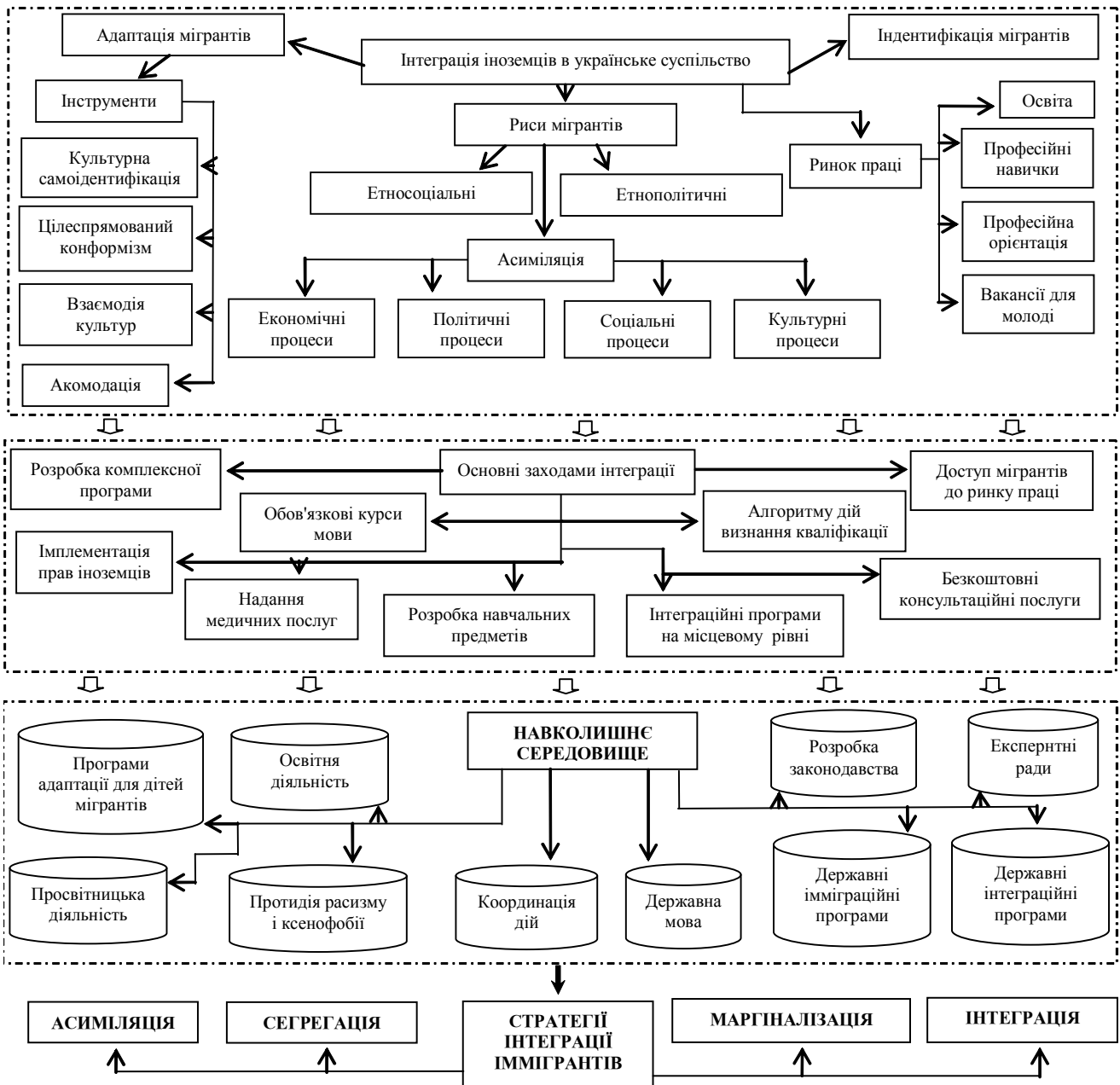

Рис. 1. Механізм забезпечення інтеграції іноземців в українське суспільство

Джерело: запропоновано автором.

— розробка навчальних предметів у школах щодо мирного співіснування різних націй в Україні, доведення до думки дітей "українських цінностей";

— надання медичних послуг іммігрантами на рівні з корінними жителями країни;

— вирішення питань іммігрантів на місцевому рівні, тобто надання коштів на фінансування інтеграційних програм місцевому рівні;

— імплементация прав іноземців у питаннях, щодо участі громадські об'єднання, місцевих виборах;

— розробка комплексної програми щодо виселення мігрантів, для того щоб уникнути скупчення.

Питання інтеграції мігрантів в українське суспільство на сьогодні визначається Стратегією державної міграційної політики України на період до 2025 року, що була ухвалена Розпорядженням Кабінету

Міністрів України 12 липня 2017 року. Згідно з положеннями цієї стратегії основною метою є спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідала міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України. Для забезпечення успішної інтеграції мігрантів в українське суспільство необхідно забезпечити: підвищення рівня співпраці із середовищем іммігрантів у процесі інтеграції, в тому числі шляхом створення консультативних / експертних рад за їх участю, залучення до

розроблення законодавства, державних програм з питань інтеграції та імміграції тощо; продовження інтеграційної підтримки вразливих груп іммігрантів (наприклад, жертв торгівлі людьми, неповнолітніх без супроводу, людей похилого віку); організацію вивчення мігрантами державної мови; розроблення програм адаптації для дітей мігрантів до освітньої системи в Україні; провадження освітньої та просвітницької діяльності з формування в суспільстві атмосфери терпимості та культури міжнародних стосунків, протидії расизму і ксенофобії; чітке розмежування повноважень та водночас координацію дій ДМС, Мінсоцполітики, інших органів державної влади щодо питань інтеграції [10].

Адаптація мігрантів є комплексним питанням щодо інтеграції до нового середовища, нових умов існування. Інтеграція іммігрантів до середовища країни ділиться на дві форми — зовнішню (соціокультурну, економічну) форму та внутрішню (психологічну) форму. Показником інтеграції мігранта до середовища країни реципієнта є набуття нового соціального статусу. Також активний пошук роботи в отриманні нової освіти виступають одним із важливих факторів адаптації мігранта до поточного середовища. Внутрішня адаптованість мігранта характеризується психологічним станом мігранта до задоволеності культурним, економічним, політичним та історичним середовищем в країні. Процес адаптації іммігранта до середовища країн та реципієнта залежить від моделі державної політики та індивідуальних соціально-психологічних властивостей мігранта.

Зокрема соціологи визначають шість моделей інтеграції, що утворюють дві групи позитивну та негативну, до позитивних моделей слід віднести — асиміляція, діаспора, транзит, до негативних моделей — маятник, гетто, повернення. Інший погляд на адаптацію мігрантів у новому суспільстві є наукові дослідження Беррі, вчений припускає такі стратегії інтеграції іммігрантів: інтеграція, асиміляція, сегрегація, маргіналізація. На нашу думку, адаптованість мігранта до зовнішніх факторів залежить від соціально-економічних політичних ситуаційних у приймаючій країні, міжетнічної терпимості, толерантності з боку усіх членів суспільства. А також час адаптації є релевантними від низки цілої низки внутрішніх, суб'єктивних факторів: соціально-демографічних характеристик мігранта (вік, стать, освіта), його психологічних властивостей (адаптаційні установки, рівень індивідуальної мобільності, ціннісні орієнтації, норми), етнічної, релігійної приналежності [11].

Згідно сформованого механізму забезпечення інтеграції іноземців в українське суспільство (рис. 1), перш за все, ідентифікація мігрантів відбувається на ринку праці країни-реципієнта, яка полягає у визначенні рівня освіти мігранта, професійних навичок мігранта, професійної орієнтації мігранта, віковий ценз мігрантів, тобто в залежності від того, якого віку досяг мігрант на ринку праці він може мати як переваги, так і перешкоди. Суспільство ідентифікує мігрантів за їх етносоціальними та етнополітичними рисами, однак асиміляція мігрантів відбувається в усіх процесах суспільства — економічні, політичні,

соціальні та культурні. Адаптація мігрантів до нових умов навколишнього середовища відбувається за рахунок таких інструментів, як культурної ідентифікації, цілеспрямованого конформізму, взаємодії культур, акомодатії. До основних заходів інтеграції іноземців українського суспільства слід віднести: розробку комплексних державних програм із залучення іноземців в українське суспільство, визначення та закріплення в законодавчому полі прав та свобод іноземців, надання медичних послуг, розробку навчальних предметів, розробку інтеграційних програм на місцевому рівні, надання безкоштовних консультаційних послуг, доступ мігрантів до ринку праці на рівні з корінним населенням, прозорий алгоритм дій визнання кваліфікації мігранта відносно його професії.

Також адаптації мігрантів до українського суспільства можуть посприяти наявність таких елементів у культурному середовищі — просвітницька діяльність, протидії расизму та ксенофобії, координація дій в культурному середовищі для новоприбулих мігрантів, наскільки гнучко можливо переходити від мови мігранта до державної мови в усіх установах країни, рівень фінансування національних міграційних та інтеграційних програм, запровадження змін до законодавства відносно нових запитів міграційного процесу в Україні, розробка нових заходів державними органами влади на основі експертних рад, до яких входять представники громадських організацій, приватних підприємств, державних органів влади. Визначаючи основні стратегічні напрями залучення у суспільство іноземців є сегрегація, маргіналізація, інтеграція, асиміляція, однак найбільш оптимальним є інтеграція чи асиміляція іноземців.

ВИСНОВОК

Тому посилення міграційних процесів в Україні фрагментує суспільство та впливає на напруженість серед корінного населення відносно новоприбулих мігрантів, якщо їх культурна, історична спадщина є відмінною від корінного населення. Для України виховання цього фактору є важливим аспектом у сучасному становленні української громади, що розмежує свої відносини, спираючись на політичні основи, коли логіка ідентифікації є несумісною до логіки плюралізму і мультикультуралізму. Внаслідок наявності високого рівня психологічної відокремленості від інших культур в Україні, а також внаслідок широких масштабів міграцій до України можуть виникати напружені ситуації корінного населення до мігрантів. Але Україна також є сприятливим місцем для залучення іноземців до українського суспільства внаслідок позитивних рис у соціальних, культурних, демографічних особливостях українців на противагу політичним переконанням.

Література:

1. Кривенко Ю.І. Глобалізаційний контекст міграційних процесів в Україні: дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / Ю.І. Кривенко. — К., 2012. — 185 с.
2. Сірук М. Що означають для України кельнські події / М. Сірук // День. — 2016. — 13 січня. — 3 с.

3. Фішер Й. Перевірка європейської реальності / Йошка Фішер // День. — 6 жовтня 2015. — 8 с.

4. Саррацин Т. Германия: самоликвидация / Пер. с нем. / Т. Саррацин. — М.: Рид Групп, 2012. — 400 с. — (Political animal. "Политическое животное").

5. 232 Million International Migrants Living Abroad Worldwide — New UN Global Migration Statistics Reveal [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm> (s.a.)

6. Преображенская Н. Миграция в условиях глобализации (социально — философские аспекты): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Преображенская Н.М. — М., 2007. — 190 с.

7. Хабермас Ю. Ах, Европа. Небольшие политические сочинения, XI / Юрген Хабермас / Пер. с нем. Б.М. Скуратова. — М.: Издательство "Весь мир", 2012. — 160 с.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2009 р. № 853-р "Про затвердження плану заходів щодо інтеграції осіб, яким надано статус біженця, в українське суспільство на період до 2012 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=853-2009-%F0>

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011—2015 роки від 15 червня 2011 р. № 653-р [Електронний ресурс]. Спосіб доступу: <http://zakon.nau.ua/print/?ff=5&fs=10&uid=1095.8863.1&type=0>

10. Розпорядження КМУ "Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року" [Електронний ресурс]. — 2017. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

11. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів / НАН України, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього"; наук.-ред. У.Я. Садова. — Львів, 2015. — 252 с. (Сер. "Проблеми регіонального розвитку").

References:

1. Kryvenko, Yu.I. (2012), "The Globalization Context of Migration Processes in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Philosophy, Kyiv, Ukraine.

2. Siruk, M. (2016), "What does Cologne events mean for Ukraine?", Den', vol. 13.01, p. 3.

3. Fisher, J. (2015), "Checking European reality", Den', vol. 06.10, p. 8.

4. Sarratsyn, T. (2012), Hermanyia: samolykvydatsiya [Germany: self-destruction], Ryd Hrapp, Moscow, Russia.

5. UN (2018), "232 Million International Migrants Living Abroad Worldwide - New UN Global Migration Statistics Reveal", available at: esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm (Accessed 15 Sept 2018).

6. Preobrazhenskaia, N. (2007), "Migration in the context of globalization (social and philosophical aspects)", Abstract of Ph.D. dissertation, Philosophy, Moscow, Russia.

7. Khaberamas, Yu. (2012), Akh, Evropa. Nebol'shye polytycheskye sochyneniya, XI [Ah, Europe. Small political writings, XI], Ves' myr, Moscow, Russia.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On approval of a plan of measures for the integration of persons granted refugee status in Ukrainian society for the period up to 2012", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=853-2009-%F0> (Accessed 15 Sept 2018).

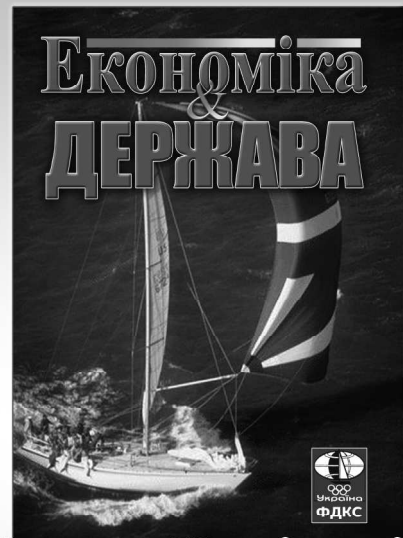
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "On Approval of the Action Plan on Integration of Migrants in Ukrainian Society for 2011—2015", available at: <http://zakon.nau.ua/print/?ff=5&fs=10&uid=1095.8863.1&type=0> (Accessed 15 Sept 2018).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "Approval of the Strategy of the State Migration Policy of Ukraine for the period up to 2025", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80> (Accessed 15 Sept 2018).

11. Sadova, U.Ya. (2015), Naslidky mihratsijnykh protsesiv: novi vyklyky ta mozhlyvosti dla rehioniv [Implications of migration processes: new challenges and opportunities for the regions], NAN Ukrainy DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I.Dolishn'oho", L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. П. Євсюков,
к. псих. н., докторант Навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.85

ПІДТРИМКА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

O. Yevsyukov,
PhD in psychology, doctoral candidate of the Educational-scientific-production Centre,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

SUPPORT OF THE STATE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN GLOBALIZATION CONDITIONS

У статті досліджено особливості формування державної соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації. Виділено головні завдання посилення соціальної безпеки на середньо-строкову перспективу: підвищення матеріального добробуту громадян на основі реформ оплати праці, забезпечення соціальної захищеності та дотримання соціальних гарантій. Охарактеризовано механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації. Зазначено, що механізми забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації – це система організаційно-економічних та правових заходів щодо запобігання соціально-економічним загрозам. Підкреслено, що механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації повинен містити такі складові: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки та суспільства; встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних показників; діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці. Виокремлено напрями забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки. Підкреслено, що одним з напрямів забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки є створення системи гнучкого регулювання ринкової економіки. Звернено увагу на те, що розвиток державних механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки України повинні базуватися на вдосконаленні демографічної політики як однієї з ключових складових соціальної безпеки, а також на вдосконаленні інвестиційної політики як однієї провідних складових економічної безпеки.

Social security is the fundamental category of the world community, more important nowadays than traditional military, political, economic and other types of security. The property social distribution, rise in unemployment, sharp reduction of birth rate and average life expectancy in the country, deformation of demographic and social society composition, decrease in moral and creative potential, social conflicts, lack of the national idea create real threat for the social and economic security of Ukraine.

Economic security is defined by stable functioning of national economy, efficiency of development and functioning of industry, construction and agriculture, the largest economic complexes, their ability to resist to various threats, such as low efficiency of national economic activity, low rates of economic growth. Accordingly, support of necessary level of state social and economic security in is very urgent problem nowadays.

Recent research and publication analysis. The questions of the state ensuring of the social and economic security were investigated nowadays in works of many scientists.

However the features of maintenance of appropriate level of state social and economic security in globalization conditions still remain insufficiently researched.

Paper objective. The purpose of article is investigation of the support of the state social and economic security in globalization conditions.

Paper main body. The support of the state social and economic security in globalization conditions is investigated in the article.

In particular, the features of support of the state social and economic security in the globalization conditions are investigated. The mechanism of ensuring of the social and economic security of the country in globalization conditions is characterized. The directions of ensuring of the strategic interests of social and economic security are allocated.

Conclusions of the research.

The features of support of the state social and economic security in the globalization conditions are investigated in the article. The following main tasks of strengthening of the social security for the medium term are allocated: increase in well-being of citizens on the basis of labour payment reforms, ensuring of the social security and observance of the social guarantees. The mechanism of ensuring of the social and economic security of the country in globalization conditions is characterized. It is noted that the mechanism of ensuring of the social and economic security of the country in globalization conditions is the system of organizational and economic and legal measures for the social and economic threats' prevention. It is emphasized that the mechanism of ensuring of the social and economic security of the country in globalization conditions has to contain the following components: objective and comprehensive monitoring of economy and society; establishment of maximum permissible values of social and economic indexes; state activities for identification and prevention of internal and external social and economic security threats. The directions of ensuring of the strategic interests of social and economic security are allocated. It is emphasized that formation of the system of flexible regulation of market economy is one of the directions of ensuring of strategic interests of the social and economic security. The attention is paid to those fact that development of state mechanisms of ensuring of the social and economic security of Ukraine has to be based on improvement of population policy as one of the key components of social security and also on improvement of investment policy as one of the leading components of economic security.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, держава, глобалізація, механізм, стратегія, соціальна політика.

Key words: social and economic security, state, globalization, mechanism, strategy, policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальна безпека у теперішній час є фундаментальною категорією світової спільноти, більш важливою, ніж традиційні військові, політичні, економічні й інші види безпеки. Майнове розмежування суспільства, збільшення питомої ваги населення, що живе за межею бідності, зростання безробіття, різке скорочення народжуваності та середньої тривалості життя в країні, деформація демографічного та соціального складу суспільства, криза сім'ї, зниження

духовно-морального та творчого потенціалу, соціальні конфлікти, відсутність національної ідеї створюють реальну загрозу соціально-економічній безпеці України.

Економічна безпека визначається стабільним функціонуванням національної економіки, ефективністю розвитку та функціонування промисловості, будівництва і сільського господарства, найбільших народногосподарських комплексів, їх здатністю протистояти різним загрозам, таким, як низька ефективність господарської

діяльності на масштабі країни, низькі темпи економічного зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного забезпечення соціально-економічної безпеки висвітлювалися в нинішніх умовах у працях таких вчених: В. Артеменко [1], В. Воротін [2], Г. Пасемко [4] та ін.

Проте особливості підтримки належного рівня соціально-економічної безпеки в державі в умовах глобалізації все ще залишаються недостатньо дослідженими.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження особливостей підтримки державної соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації.

Для досягнення поставленої мети в роботі є доцільними постановка та вирішення таких завдань:

- виділити головні завдання посилення соціальної безпеки на середньострокову перспективу;
- охарактеризувати механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації;
- виокремити напрями забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головними завданнями посилення соціальної безпеки на середньострокову перспективу є: підвищення матеріального добробуту громадян на основі реформ оплати праці, забезпечення соціальної захищеності та дотримання соціальних гарантій.

Соціальна безпека забезпечується ефективною трудовою діяльністю всього суспільства, його економікою як важливою передумовою соціальних загроз [1; 4].

Виходячи з цього, найбільш важливим напрямом підвищення економічної безпеки країни є забезпечення її фінансової безпеки. Саме фінансовий стан реального сектора економіки, банківської системи та держави визначає, наскільки успішно будуть вирішені проблеми за іншими напрямками економічної безпеки.

Для забезпечення соціально-економічної безпеки України потрібно вдосконалення відповідних державних механізмів.

Механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації — це система організаційно-економічних та правових заходів щодо запобігання соціально-економічним загрозам [21, с. 34]. Він містить такі елементи:

- об'єктивний і всебічний моніторинг економіки та суспільства з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці;
- встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності та соціальних конфліктів;

— діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці [2; 3].

Державні механізми забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобалізації реалізуються за допомогою державної стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки, яка повинна бути ідеологією розвитку та має враховувати стратегічні пріоритети та національні інтереси. Тому головною метою державної стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки полягає у формуванні структури економіки та створенні промислово-фінансових і банківських структур, здатних створювати умови для впровадження капіталу в нові напрями розвитку економіки.

Одним з напрямів забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки є створення системи гнучкого регулювання ринкової економіки. До системи подібного державного регулювання доцільно включити такі основні підсистеми:

- макроекономічне регулювання, що встановлює загальні правила та параметри господарської діяльності для всіх типів організацій;
- індикативне планування, на основі якого здійснюється орієнтація інвестиційних процесів на обрані пріоритети структурної політики, а також інші варіанти налаштування механізму господарської діяльності за допомогою економічних методів для всіх типів організацій;
- більш жорстке планування державних закупівель (перш за все оборонних), а також розробка та впровадження методів управління державним майном [1; 3].

Другий важливий аспект державної стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки — стійкість національної валюти. Проблема стійкості національної валюти набуває найважливішого значення у всій системі ринкових індикаторів.

Державна стратегія забезпечення соціально-економічної безпеки повинна розроблятися та реалізовуватися в рамках проведеної державної політики щодо забезпечення соціально-економічної безпеки, основними пріоритетами якої є досягнення стабільності соціально-економічного становища особистості, соціально-економічної стабільності суспільства, держави, додержання конституційних прав і свобод громадян та законності, усіма суб'єктами соціально-економічних відносин, зокрема, органами державної влади.

З урахуванням зазначених цілей має бути створена та відпрацьована надійна система державного впливу на економіку, що дозволяє здійснювати з найменшими втратами регулювання найважливіших економічних перетворень, а також має бути здатна взяти на себе функції управління та підтримки економіки країни на безпечному рівні. При цьому необхідно чітко визначити межі та критерії або умови державного втручання в економіку, зокрема, межі державного сектора, а також забезпечити розвиток ефективних методів державного регулювання.

Держава має впровадити комплекс заходів, перш за все, щодо забезпечення економічного зростання в якості гарантії соціально-економічної безпеки країни. Ці міри повинні охопити всі сфери економіки. До числа цих заходів повинні входити:

- здійснення активної структурної та соціальної політики;
- активізація державної діяльності в інвестиційній, фінансовій, кредитно-грошовій та зовнішньоекономічній сферах;
- продовження інституційних перетворень [3; 4].

При цьому соціальна політика повинна сприяти зміцненню суспільства на умовах стійкого економічного становища громадян, підвищення їх рівня життя. Значні позитивні зрушення, що спостерігалися у зростанні середньомісячних грошових доходів населення за останні часи, мали місце на тлі суттєвих затримок грошових виплат, посилення диференціації в доходах різних соціально-демографічних груп. Проте процес розподілу суспільства на багатих і бідних продовжується, що виявляється дестабілізуючим фактором, та створює потенційну небезпеку виникнення соціальних конфліктів.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що розвиток державних механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки України повинні базуватися на вдосконаленні демографічної політики, як однієї з ключових складових соціальної безпеки, а також на вдосконаленні інвестиційної політики як однієї провідних складових економічної безпеки.

Відповідно, ключовим напрямом інвестиційної політики повинно стати формування середовища, що сприяє підвищенню інвестиційної активності, залученню приватних вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції української економіки. При проведенні ефективної інвестиційної політики слід дотримуватися таких основних принципів:

- послідовна децентралізація інвестиційного процесу;
- підвищення ролі неінфляційних джерел накопичення (внутрішніх джерел накопичення підприємств та економії населення);
- значне розширення практики спільного державного-комерційного фінансування інвестиційних проєктів;
- використання частин централізованих (кредитних) інвестиційних коштів на реалізацію особливо ефективних і швидко окупних інвестиційних проєктів та об'єктів малого бізнесу незалежно від їх галузевої приналежності та форм власності для прискорення структурно-технологічної перебудови виробництва;
- стимулювання залучення іноземних інвестицій [1; 2].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у результаті проведення даного дослідження було отримано такі результати.

1. Виділено головні завдання посилення соціальної безпеки на середньострокову перспективу: підвищення

матеріального добробуту громадян на основі реформ оплати праці, забезпечення соціальної захищеності та дотримання соціальних гарантій.

2. Охарактеризовано механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації. Зазначено, що механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації — це система організаційно-економічних та правових заходів щодо запобігання соціально-економічним загрозам. Підкреслено, що механізм забезпечення соціально-економічної безпеки країни в умовах глобалізації повинен містити такі складові: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки та суспільства; встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних показників; діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз соціально-економічній безпеці.

3. Виокремлено напрями забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки. Підкреслено, що одним з напрямків забезпечення стратегічних інтересів соціально-економічної безпеки є створення системи гнучкого регулювання ринкової економіки. Звернено увагу на те, що розвиток державних механізмів забезпечення соціально-економічної безпеки України повинні базуватися на вдосконаленні демографічної політики, як однієї з ключових складових соціальної безпеки, а також на вдосконаленні інвестиційної політики як однієї провідних складових економічної безпеки.

Література:

1. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Артеменко // Регіональна економіка. — 2006. — № 2. — С. 90—97.
2. Воротін В. Є. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / В. Є. Воротін, Я. А. Жаліл; за заг. ред. В. Є. Воротіна. — К.: Вид-во НІСД, 2010. — 288 с.
3. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. — Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2011. — 656 с.
4. Пасемко Г. П. Державне регулювання економічних відносин в умовах глобалізації: монографія. — Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2011. — 276 с.

References:

1. Artemenko, V. (2006), "Indicators of the stable social and economic development of regions", *Regional`na ekonomika*, vol. 2, pp.90—97.
2. Vorotin, V. Ye. (2010), *Derzhavne upravlinnya rehional'nym rozvytkom Ukrayiny* [State regulation by regional development of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Kucenko, V. I. (2011), *Social`na bezpeka v konteksti stalogo rozvy`tku* [Social security in the context of sustainable development], *Vy`davec` Lozovy`j*, Chernigiv, Ukraine.
4. Pasemko, G. P. (2011), *Derzhavne reguluvannya ekonomichny`x vidnosy`n v umovax globalizaciyi* [State regulation of the economic relations in globalization conditions], *Vy`d-vo HarPI NADU "Magistr"*, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018 р.

УДК 316.42:35

О. П. Дяченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет
Г. Г. Казарян,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту освіти,
ДНЗ "Інституту менеджменту освіти" Національної академії педагогічних наук України

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.89

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

O. Diachenko,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University
G. Kazarian,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of education management,
DNZ "Institute of Management of Education" National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

SOCIAL ORDER AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE

У статті проаналізовано один з основних інструментів державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю — соціального замовлення. Визначено сутність цієї економічної категорії, нормативно-правову базу, що регулює дану систему договірних відносин між органами державної влади (органи місцевого самоврядування) та приватним сектором щодо реалізації послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю за рахунок повного або часткового фінансування з державного чи місцевого бюджетів, а також базові складові системи соціального замовлення соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: мета, суб'єкти, принципи, види, передумови та етапи впровадження, оцінка результатів та моніторинг. Відображено основні переваги такого інструменту моделі державно-приватного партнерства як соціальне замовлення, серед яких: підвищення адресності послуг, конкуренція на ринку, відкритість та прозорість процедур, зростання соціальної захищеності інвалідів та можливі ризики, зокрема: можливість застосування корупційних схем та розвиток тіньового ринку, зростання цін та ускладнення доступу особам з інвалідністю до соціальних послуг, неадекватний вибір приватного партнера. Проаналізовано доцільність та дієвість соціального замовлення у таких випадках: підвищення ефективності використання бюджетних коштів та доступності осіб з інвалідністю до повного соціально-економічного забезпечення, існування обмеженої конкуренції, некомпетентності осіб з інвалідністю до вибору суб'єкта — надавача послуг. Також визначено основні проблеми застосування соціального партнерства у контексті забезпечення осіб з інвалідністю необхідними соціальними послугами, серед яких головними є: слабкий рівень нормативно-правового забезпечення використання даного інструменту, неналежний рівень досвіду в органів державної влади, зацікавленість органів державної влади у збереженні монополії та діючого механізму фінансування, відсутність традицій та прагнення органів державної влади до співпраці з приватним сектором.

The article analyzes one of the main instruments of public-private partnership in the system of social and economic provision of persons with disabilities — social order. The essence of this economic category, the legal and regulatory framework regulating this system of contractual relations between state authorities (local self-government bodies) and the private sector regarding the implementation of services for the social and economic provision of persons with disabilities at the expense of full or partial financing from the state or local budgets is determined. , as well as the basic components of the social order system for socio-economic provision of persons with disabilities: purpose, subjects, principles, types, preconditions and stages of implementation, evaluation and monitoring. The main advantages of such a model of public-private partnership model as a social order are shown. Among them are: increased targeting of services, market competition, openness and transparency of procedures, increase of social protection of the disabled and possible risks, in particular: the possibility of applying corrupt schemes

and the development of the shadow market, growth prices and complications of access for persons with disabilities to social services, inadequate selection of a private partner. The expediency and validity of a social order in the following cases are analyzed: increase of efficiency of use of budget funds and accessibility of persons with disabilities to full social and economic provision, existence of limited competition, incompetence of persons with disability before the choice of the subject — the provider of services. The main problems of using social partnership in the context of ensuring the provision of persons with disabilities are determined by the necessary social services, among which the main ones are: weak level of normative legal support of the use of this instrument, inadequate level of experience in state authorities, interest of state authorities in preserving the monopoly and the operating mechanism lack of traditions and the desire of public authorities to cooperate with the private sector.

Ключові слова: соціальне замовлення, державно-приватне партнерство, особа з інвалідністю, соціальні послуги, соціально-економічне забезпечення.

Key words: social order, public-private partnership, person with disabilities, social services, socio-economic provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За роки реформ у вітчизняній економіці істотно скоротився державний сектор, а функції управління стратегічними об'єктами життєзабезпечення поступово передаються приватному бізнесу. В цих умовах українсько важливо перейти до стратегічного партнерства з приватним сектором, сформувати таку систему відносин, що забезпечуватиме раціональне поєднання вільної конкуренції із заходами державного регулювання з метою обслуговування соціально-економічних інтересів суспільства та інвалідів зокрема.

Такі кроки, як розроблення нових обґрунтованих управлінських рішень, упровадження якісно нового інструменту їх функціонування, зокрема державно-приватного партнерства у сфері забезпечення осіб з інвалідністю, дадуть змогу розв'язати пріоритетні завдання довгострокового розвитку країни, створити необхідні умови для прискорення зростання національної економіки. Зокрема важливого значення набуває такий інструмент державно-приватного партнерства як соціальне замовлення, що покликане забезпечувати функції держави у системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Інструменти державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю розглядаються багатьма вченими, зокрема, темі соціального замовлення присвятили свої наукові доробки такі вітчизняні вчені як: І. Гришова, Е. Лібанова, О. Палій, П. Ситнік, О. Наумов, Г. Коваль, І. Рудкевич, О. Галицький, О. Дяченко, О. Митяй, М. Кравченко, Я. Бєлевцова, та інші [7 — 10].

Соціальне замовлення послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю є ефективним інструментом реалізації моделі державно-приватного партнерства на місцевому рівні та розвитку реального партнерства між різними секторами національної економіки. Зауважимо, що на сьогоднішній день відсутній уніфікований механізм соціального замовлення, який би міг стати загальноприйнятим для його впровадження по всій території країни. Дослідження цього економічного механізму відбувається без визначення конкретних переваг та недоліків та необхідним є визначення сутності даної "економічної категорії".

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою нашої статті є визначення сутності, переваг та недоліків соціального замовлення як інструменту державно-приватного партнерства в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогоднішній день функції держави у системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю все в більшій мірі передаються недержавним організаціям — "третьому сектору" (громадським, благодійним організаціям, приватним підприємствам). Це призводить до зниження бюджетних витрат (адміністративних та інших), дає змогу заощаджувати наявні ресурси.

Перед органами виконавчої влади України (Міністерством соціальної політики) було поставлено завдання щодо суттєвого підвищення якості та ефективності соціальних послуг незахищеним верствам населення (у тому числі особам з інвалідністю). З метою реалізації цього завдання система соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю реформується шляхом формування конкурентного ринку таких послуг і модернізації існуючої інфраструктури. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 324 [1] затверджено Порядок здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів.

Згідно із ст. 1 Закону України "Про соціальні послуги" [2] соціальне замовлення — це інструмент регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі суб'єктів господарювання для задоволення потреб у соціальних послугах, визначених місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Визначення такого терміну стало важливим доповненням, яке було внесено до вказаного закону у 2012 р. На сьогодні нормативно-правова база інструменту соціального замовлення базується на положеннях статей Конституції України [3], Бюджетного і Цивільного кодексів України [4; 5], та низки законів (які регулюють здійснення державної соціальної політики та взаємодію з суб'єктами в сфері розроблення та реалізації соціальних програм) і підзаконних нормативно-правових актів.

Варто відмітити, що на розгляд Верховної Ради України було внесено законопроект про соціальне замов-

лення у системі послуг соціально-економічного забезпечення [6], в якому пропонувалося визначати окремим законом порядок формування, конкурсного розміщення та виконання на контрактній основі замовлень на надання соціальних послуг. Однак його було знято з розгляду: на думку експертів, даний законопроект дублює норми інших законодавчих актів, зокрема Закону України "Про соціальні послуги" [2], а запровадження окремих змін до законодавства про соціальні послуги можливе і без прийняття такого закону.

Прийнятий у 2000 р. Закон України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" забезпечив формування правової бази для взаємодії на договірній основі органів державної влади та місцевого самоврядування з підприємствами та організаціями усіх форм власності у сфері забезпечення товарами, роботами і послугами соціального призначення. Законом України "Про соціальні послуги" [2] передбачено: суб'єкти, що надають соціальні послуги, на договірних засадах можуть залучати для виконання цієї роботи інші підприємства, установи, організації, фізичних осіб, зокрема волонтерів (ст. 7); співробітництво під час організації надання соціальних послуг між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також із суб'єктами, які надають соціальні послуги, іншими юридичними та фізичними особами (ст. 13).

Тому під соціальним замовленням соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю розуміємо налагоджену систему договірних відносин між органами державної влади (органи місцевого самоврядування) та приватним сектором щодо реалізації послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю за рахунок повного або часткового фінансування з державного чи місцевого бюджетів. В основу такого інструменту покладено проведення державою (або за її дорученням) конкурсного відбору (тендеру) суб'єкта надання відповідних послуг, які оплачуються переважно за рахунок бюджетних коштів.

Визначимо і проаналізуємо базові складові системи соціального замовлення соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, які представлено на рис. 1. Метою соціального замовлення є ефективна взаємодія між державним і недержавним секторами щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, використання соціальних видатків, вирішення проблем,

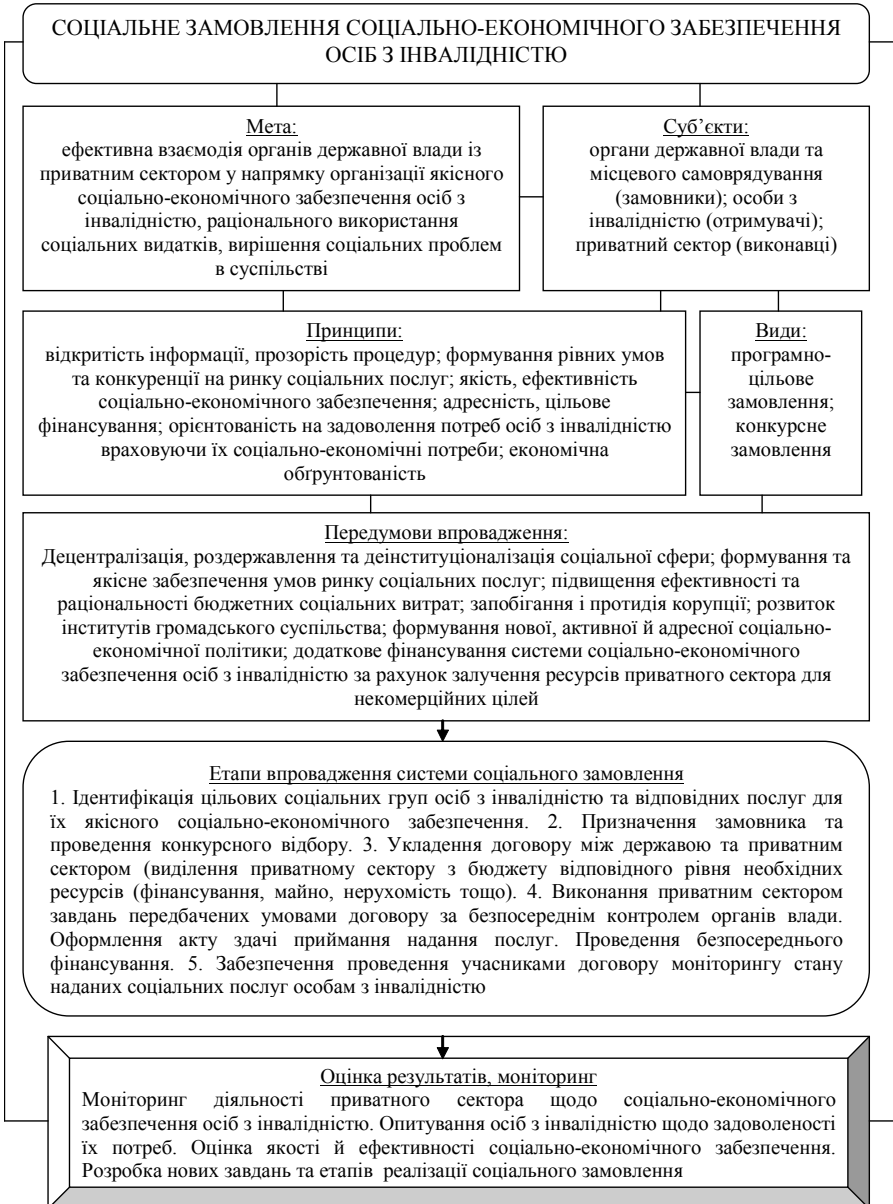

Рис. 1. Концептуальні складові системи соціального замовлення соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю

Джерело: побудовано автором на основі [2; 8–10].

віднесених до пріоритетів державної соціальної політики. Порядком [1] визначено, що соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю, яке здійснюється через соціальне замовлення фінансується за рахунок бюджетних коштів різних рівнів.

Соціальне замовлення, на відміну від звичайного кошторисного фінансування бюджетних установ системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, здійснюється на договірних засадах. Предметом замовлення є соціальні послуги, що сформульовані органами державної влади у вигляді певного технічного завдання, яке включає в себе конкретні параметри, очікувані результати (позитивні зміни в цільовій групі осіб з інвалідністю), максимальну вартість наданих послуг, яка розраховується відповідно до чинного законодавства.

Соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю шляхом соціального замовлення здійснюєть-

ся в обсягах, визначених державними стандартами соціальних послуг або ж відповідним договором. Фінансування соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю за рахунок бюджетних коштів здійснюється після їх фактичного надання в обсязі, передбаченому договором. У разі коли замовником послуг щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю виявлено факт їх надання в обсязі, що не відповідає обсягам, визначеним договором, виконавець замовлення повертає кошти за такі послуги.

На підставі узагальнення результатів аналізу поглядів науковців у цій сфері [7—10] можна виокремити такі переваги та недоліки впровадження інструменту соціального замовлення в систему соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

До переваг використання такого інструменту моделі державно-приватного партнерства як соціальне замовлення доцільно віднести:

- підвищення адресності та доступності послуг щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

- конкурсний відбір суб'єктів приватного сектора (які надають відповідні соціальні послуги), конкуренція на ринку є потужним стимулом до постійного підвищення якості й ефективності наданих послуг;

- оптимізація бюджетних витрат на соціально-економічне забезпечення осіб з інвалідністю, заощадження та залучення в систему соціально-економічного забезпечення додаткових ресурсів;

- забезпечення відкритості процедур розроблення та прозорості реалізації цільових соціальних програм;

- протидія розвитку тіньового сектора економіки, бюрократизму та протекціонізму;

- підвищення рівня ініціативності, активності, контролю з боку громадськості в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

- підвищення соціальної захищеності осіб з інвалідністю;

- розвиток громадянського суспільства шляхом його участі в процесі соціального замовлення та взяття на себе частини соціальної відповідальності.

У свою чергу, до можливих ризиків належать:

- викривлення конкурентних умов на ринку соціальних послуг з боку представників органів державної влади;

- виникнення корупційних схем в ході проведення конкурсного відбору суб'єкта приватного сектора, який надає соціальні послуги;

- неефективне державне регулювання може призвести до зростання цін на ринку та ускладнити доступ осіб з інвалідністю до соціальних послуг;

- нечітко розроблені критерії конкурсного відбору можуть призвести до неадекватного вибору приватного партнера;

- виникнення труднощів у визначенні оптимального співвідношення ціни та якості, а також здійснення контролю за якістю послуг та їх відповідністю встановленим соціальним стандартам.

Виходячи із вищевикладеного можна констатувати, що соціальне замовлення в системі соціально-еконо-

мічного забезпечення осіб з інвалідністю є доцільним та дієвим у випадках:

- потреби в підвищенні ефективності використання бюджетних коштів;

- необхідності удосконалення мережі установ та закладів комунальної власності, які надають послуги щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

- підвищення доступності та задоволення потреб осіб з інвалідністю у повному та своєчасному соціально-економічному забезпеченні;

- у тому випадку коли відповідний орган влади чітко визначився: з переліком соціальних послуг і суб'єктами їх надання, обсягами та якістю таких послуг;

- наявність соціальних проблем у осіб з інвалідністю, які потрібно розв'язати;

- нездатності або недостатньої компетентності осіб з інвалідністю самостійно вибирати суб'єкта, який буде забезпечувати його потреби;

- тоді коли на місцевому ринку існує досить обмежена конкуренція серед суб'єктів надання необхідних соціальних послуг.

Вивчення соціального замовлення, як впровадженої у вітчизняну практику інновації системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю, обґрунтовується, передусім, тим, що використання даного інституційного інструменту моделі державно-приватного партнерства є ознакою сучасної соціальної держави, розвиненого громадянського суспільства, та рівня налагодження співпраці держави з приватним сектором. На жаль, в Україні соціальне замовлення, яке започатковано в 1996 р., на сьогодні залишається нововведенням, яке необхідно інтегрувати у практичну діяльність системи соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

У результаті проведеного дослідження було ідентифіковано ключові проблеми застосування соціального замовлення як інструменту моделі державно-приватного партнерства у контексті забезпечення осіб з інвалідністю необхідними соціальними послугами:

- недосконале нормативно-правове забезпечення використання інструменту соціального замовлення в системі соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю (відсутність чітких стандартів на значну кількість соціальних послуг, їх ліцензування тощо);

- відсутність досвіду в органах державної влади щодо формування відповідних технічних завдань, вибору необхідних послуг соціально-економічного забезпечення та цільових груп осіб з інвалідністю;

- протидія (пряма, прихована) з боку державних суб'єктів, що надають послуги, які зацікавлені в збереженні монополії та діючого механізму фінансування, небажання розподіляти бюджетні кошти на користь приватного сектора, переважання внутрішньовідомчих інтересів;

- відсутність прагнення органів державної влади до взаємодії з приватним сектором, несприйняття їх, як рівноправного партнера для співпраці, вирішення питань із соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

- відсутність традицій використання механізмів соціального партнерства між органами державної вла-

ди та приватним сектором щодо надання відповідних соціальних послуг, неузгодженість і нескоординованість їхніх дій щодо вирішення проблем соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю;

— неврегульованість процесу соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю неприбутковими організаціями, які відповідно до чинного законодавства можуть надавати послуги виключно шляхом створення підприємств, що передбачає втрату ними статусу неприбутковості;

— відсутність досвіду роботи, фахова неготовність багатьох недержавних організацій до спільного виконання завдань щодо соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю.

ВИСНОВКИ

Отже, під соціальним замовленням соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю розуміємо налагоджену систему договірних відносин між органами державної влади (органи місцевого самоврядування) та приватним сектором щодо реалізації послуг соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю за рахунок повного або часткового фінансування з державного чи місцевого бюджетів. У результаті дослідження визначено концептуальні складові системи соціального замовлення соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю: мета, суб'єкти, принципи, види, передумови та етапи впровадження, оцінка результатів та моніторинг. Розкрито основні переваги та можливі ризики такого інструменту моделі державно-приватного партнерства як соціальне замовлення, а також його доцільність та дієвість в сучасних умовах. До основних проблем застосування соціального партнерства у контексті забезпечення осіб з інвалідністю необхідними соціальними послугами можна віднести такі: недосконалість нормативно-правова база, зацікавленість у збереженні монополії та діючого механізму фінансування, протидія тіньового сектору економіки, можливі корупційні ризики та виникнення корупційних схем.

Література:

1. Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2013 р. № 324. Офіційний вісник України. 2013. 24 трав. (№ 36). С. 25. Ст. 1265.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV (із змінами, внесен. згідно із 8 Законами у 2004-2012 рр.). Офіційний вісник України. 2003. 1 серп. (№ 29). С. 52. Ст. 1435.
3. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Бюджетний кодекс України: Кодекс, Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI (із змінами, внесеними згідно із 28 Законами України в 2010—2013 рр.). Офіційний вісник України. 2010. 3 серп. (№ 59). С. 9. Ст. 2047.
5. Цивільний кодекс України: Кодекс, Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (із змінами, внесеними згідно із 92 Законами України в 2003—2014 рр.). Офіційний вісник України. 2003. 28 бер. (№ 11). С. 7. Ст. 461.

6. Про соціальне замовлення у сфері соціальних послуг: Проект Закону України від 16 жовт. 2012 р. № 5236. Ліга-Закон: прав. портал України. 2012. URL: <http://www.ligazakon.ua/>

7. Гришова І.Ю., Щербата М.Ю., Гришов В.В. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. Черніг. нац. техн. ун-т. 2015. — № 3 (3). — С. 17—28.

8. Naumov A.B., Panyuk T.P., Danylchenko L.I. The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine. Scientific bulletin of Polissia. 2017. № 1 (9). P. 55—62.

9. Рудкевич І.В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика: монографія / І.В. Рудкевич; Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2011. — 463 с.

10. Дяченко О.П. Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні. Інвестиції: практика і досвід. — 2018. — № 1. — С. 104—107.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the procedure for the implementation of a social order at the expense of budgetary funds", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 36.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Social Services", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 29.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Sept 2018).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 59.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 11.
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "The draft law of Ukraine "On social order in the provision of social services", available at: <http://www.ligazakon.ua/> (Accessed 25 Sept 2018).
7. Hryshova, I.Yu. Scherbata, M.Yu. and Hryshov, V.V. (2015), "Social responsibility of business as a factor of social and economic development", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 3 (3), pp. 17—28.
8. Naumov, A.B. Panyuk, T.P. and Danylchenko, L.I. (2017), "The impact of social policy on the development of innovative medical insurance in Ukraine", *Scientific bulletin of Polissia*, vol. 1 (9), pp. 55—62
9. Rudkevych, I.V. (2011), *Rehulivannia systemy sotsial'noho zakhystu naselennia Ukrainy: teoriia, metodolohiia ta derzhavna polityka* [Regulation of the system of social protection of the population of Ukraine: theory, methodology and state policy], *Donets. derzh. un-t upr. Donets'k, Ukraine*.
10. Diachenko, O.P. (2018), "Formation of theoretical approaches to the definition of the shadow economy as an economic category", *Investytsii: praktyka i dosvid*, vol. 1, pp. 104—107.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

Д. С. Мартишин,
к. н. з богосл., завідувач кафедри українознавства, православ'я та теології,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.94

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В РЕЛІГІЙНІЙ ФІЛОСОФІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

D. Martyshyn,
candidate sciences in theology, head of the Department of Ukrainian Studies,
Orthodoxy and Theology, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

STATE MANAGEMENT ISSUES IN THE RELIGIOUS PHILOSOPHY OF THE XX CENTURY

У статті розглядаються питання природи духовності людської особистості, розвитку держави, релігії, етики, політики та Церкви у духовній спадщині російських релігійних мислителів ХХ століття. Проаналізовано основні етапи розвитку філософської та соціальної думки релігійної філософії з урахуванням специфіки та зв'язку духовного знання людства з державним управлінням. Основну увагу приділено тим мислителям, які обстоювали загальнолюдські духовні цінності, творчості, свободи у контексті взаємодії релігії, політики та ідеології.

На думку російських релігійних філософів ХХ століття, звернення науковців до християнства, віровчення та духовного досвіду Церкви допомагає формуванню нових інноваційних підходів до державного управління. Церква, проповідуючи християнські цінності, стверджуючи духовні ідеали, просвічуючи суспільство світлом християнського віровчення, формує громадську думку та певне просвічене ставлення соціуму до держави, політики. Одухотворене суспільство, яке живе вічними, а не тимчасовими, скороминущими цінностями, являє собою найбільш істотну характеристику розвиненої держави й демократичного громадянського суспільства. Релігійна позиція відповідальності людини перед Богом не дозволяє людині залишатися байдужою до викликів сучасної глобалізації.

Кризові явища в політичному, економічному та соціальному житті суспільства вимагають концентрації зусиль не лише держави, але й релігійних, громадських організацій. Згідно з вченням релігійних філософів ХХ ст., всі багатогранні напрями діяльності релігійних організацій спрямовані не на досягнення політичних та економічних цілей, а на досягнення головної мети: благодатного преображення, очищення світу, яке здійснюється в історії людства в творчій синергії людини й Бога. Виходячи з цієї великої мети, паралельно стверджуючи християнські принципи буття, Церква формує міцну державу, розвинуте громадянське суспільство, створює духовні умови вільного розвитку людської особистості, духовного та морального добробуту соціуму. В історії людства християнство завжди виступало захисником свободи волі та гідності людини. Релігійні мислителі саме у світлі християнської істини осмислювали становлення та розвиток держави, багатогранні процеси політики, економіки, соціальні та духовні інтереси людства. В умовах глобальних криз ХХІ ст. творчий спадок релігійних філософів стає досить запитаним сучасною наукою.

The article deals with the issues of the nature of the spiritual personality of the human person, the development of the state, religion, ethics, politics and the Church in the spiritual heritage of Russian religious thinkers of the XX century. The basic stages of development of philosophical and social thought of religious philosophy are analyzed with account of specificity and connection of spiritual knowledge of humanity with state administration. The main attention is paid to those thinkers who advocated universal human values, creativity, freedom in the context of the interaction of religion,

politics and ideology. The features of state-management processes in the context of the relationship between the state and Christianity are investigated and the need to apply the synthesis of religion and science is proved.

According to Russian religious philosophers of the XX century, the appeal of scholars to Christianity, doctrine and spiritual experience of the Church helps to form new, innovative approaches to state governance. The church, preaching Christian values, affirming spiritual ideals, enlightening society with the light of Christian doctrine, forms public opinion and a certain translucent attitude of society to the state and politics. The spiritualized society, which lives eternally, and not temporary, passing values, is the most significant characteristic of a developed state and a democratic civil society. The religious position of human responsibility before God does not allow a person to remain indifferent to the challenges of modern globalization.

Crisis phenomena in the political, economic and social life of society require the concentration of efforts not only of the state, but also of religious, public organizations. According to the teachings of the religious philosophers of the XX century, all the multifaceted directions of the activities of religious organizations are aimed not at achieving political and economic goals, but in achieving the main goal: the graceful transformation, the purification of the world, which is carried out in the history of mankind in the creative synergy of man and God. Proceeding from this great goal, in parallel with the Christian principles of being, the Church forms a strong state, developed a civil society, creates spiritual conditions for the free development of the human person, spiritual and moral well-being of society. In the history of mankind, Christianity has always been the advocate of freedom of the will and dignity of man. Religious thinkers, in the light of Christian truth, comprehended the formation and development of the state, the multifaceted processes of politics, economics, social and spiritual interests of mankind. In the context of the global crises of the XXI century, the creative heritage of religious philosophers becomes quite demanded by modern science.

Ключові слова: держава, християнство, релігія, релігійна філософія, соціальна думка, наука, філософія, політика, етика, мораль, духовність, творчість, економіка, духовно-релігійна сфера.

Key words: state, christianity, religion, religious philosophy, social thought, science, philosophy, politics, ethics, morality, spirituality, creativity, economics, spiritual and religious sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній християнській богословській науці йде складний та багатогранний процес народження нових соціальних сенсів життєвих орієнтирів соціуму, вкорінених не лише в Святому Письмі (Біблії), багатовекторній релігійній традиції світу, творах святих отців, але й у релігійній філософії і у сучасній науці. В цих умовах і виникає необхідність звернення світських та церковних науковців, які займаються питаннями та проблемами розвитку державного управління, до релігійно-філософського спадку релігійних філософів ХХ ст.

Слід мати на увазі, що державно-управлінська проблематика, питання становлення та розвитку соціального вчення християнства у контексті державного управління посідають особливе місце в структурі наукового знання та у практиці духовного життя сучасної людини. Звертаючись до релігійної філософії, дослідники мають унікальну можливість аналізувати релігійні, державницькі, соціальні, етичні та політичні питання у спадку релігійних мислителів та філософів.

Зазначимо, що наше дослідження присвячене ролі релігійної філософії у вивченні питань державно-управлінської проблематики, в аналізі особливостей релігій-

но-філософського розуміння соціальних проблем розвитку держави, життя суспільства, виробленого в російській релігійно-філософській думці, та визначенню її співвідношення з рефлексією сучасних дослідників у галузі державного управління. Проблема державного управління вперше як наукова проблема підіймається в російській філософії та одержує своє продовження на всіх подальших етапах становлення й розвитку соціальної думки християнства. В релігійній філософії ХІХ — початку ХХ ст. питання впливу релігії на соціум видавалося актуальним для таких релігійних мислителів, як: К.Н. Леонтьєв, Л.О. Тихомиров, В.С. Соловйов, С.Н. Булгаков [7—11], М.О. Лосський [19], В.В. Розанов, М.О. Бердяєв [1—6], С.Л. Франк [27—30]. Дослідження питань взаємодії держави та Православної Церкви, священнослужителів та світських науковців було в значному ступені основою конструктивного діалогу держави, інтелігенції, суспільства та Церкви в дореволюційній Росії [12—14; 18; 24].

Відомо, що у фундаментальних працях російських філософів відображені загальнолюдські проблеми, соціальні та духовні вектори розвитку людства. Зважаючи на важливість осмислення викликів сучасної цивілізації,

необхідно звернутися до філософського спадку найбільш яскравих представників релігійної філософії, який відображує релігійну, історичну своєрідність релігійної думки та специфіку духовно-історичного та соціально-політичного розвитку суспільства ХХ ст.

Важливо зазначити, що в практичному плані, увага до проблеми становлення й розвитку держави безпосередньо пов'язана із духовною, соціальною, економічною та політичною ситуацією в сучасному світі, з наростаючими процесами глобальної кризи етики, економіки, фінансів та культури, вибору сучасною людиною шляху, що веде до модернізації і одночасного духовно-морального оновлення. Відмова певної частини сучасного суспільства, в тому числі Європи, від християнських цінностей, зневажливе ставлення до теологічної й релігійно-філософської думки, питань моралі, духовності, забуття справ милосердя, любові, прощення й духовних чеснот веде сучасну цивілізацію до руйнування й духовної загибелі.

Звернення до релігійної філософії, вивчення соціальної проблематики у спадку російських філософів ХХ ст., у цьому контексті, набуває особливої значущості, як для філософії, богослов'я, так і для державного управління. За словами одного з теоретиків українського релігієзнавства, професора Л. Филипович, "найбільше проблем у відносинах християнських Церков і держави виникає там, де представники влади є найменш нейтральними і світськими людьми. Очевидним є те, що державний службовець не має права виявляти свої власні вірування або демонструвати належність до якоїсь Церкви. До всіх релігій він має ставитися однаково, знаходитися на однаковій відстані від різних Церков. Однак, це не означає, що керувати державою мають лише люди невіруючі. Світськість службовця передбачає не відсутність віри у держслужбовця, а невикористання своїх власних конфесійних уподобань на державній службі. Про те світськість у нас ще й досі часто хибно ототожують із безвір'ям" [26, с. 414—415].

У науковому плані, постановка проблеми та спроба її осмислення з позицій державного управління видаються актуальними у зв'язку з тим, що наявні на сьогоднішній момент філософські дослідження державно-управлінської думки російських філософів носять значною мірою ознайомлювальний та суто етично-моральний характер. Попри свою значущість і неминущу цінність для філософської та богословської науки, праці релігійних філософів не можуть відображати всіх боків філософії державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Помітний внесок у вивчення філософії та соціальної думки російських релігійних філософів зробив цілий авторський колектив українських учених під науковою редакцією професора, доктора філософських наук, академіка Національної академії наук України — Л.В. Губерського. Бібліографічний словник "Філософська думка східних слов'ян" [22] дозволяє об'ємно та масштабно ознайомитися з духовною культурою та філософією ХІХ—ХХ ст. Про богослов'я, соціальну думку та філософську творчість представників релігійної філософії писали такі релігійні філософи й богослови

російської еміграції, як протоієрей Г.В. Флоровський та протоієрей В.В. Зеньковський. Особливо слід відзначити фундаментальне дослідження "Історія російської філософії" [15] протоієрея Василя Зеньковського. Встановлено також, що дослідженню аспектів релігійно-філософської та соціальної думки великих російських філософів присвячено значну кількість праць іноземних дослідників. Назвемо імена таких авторів, як М. Лосський [19], Т. Шпидлик [31], О. Замалєєв [14], В. Бичков [12], Л. Новікова, И. Сиземська [21], К. Воденко [13], К. Костюк [18]. Осмисленню політичних, релігійних й соціологічних поглядів релігійних мислителів присвячені численні праці професора В.Ю. Катасонова [16; 17]. Зазначимо, що В.Ю. Катасонов вперше вводить у науковий обіг соціальну етику релігійних філософів як відносно самостійну галузь досліджень. Її відмінна особливість полягає в переважній спрямованості не стільки на соціальне пізнання та економічну емпірику, скільки на духовний вимір політики, розвитку держави, економіки та соціальних проблем суспільства.

У книзі відомого церковного історика, професора, протоієрея Георгія Митрофанова "Росія ХХ століття — "Схід Ксеркса" чи "Схід Христа" [20] надано не лише основні віхи життя визначних релігійних філософів, але й історико-філософський аналіз творчості представників російської релігійної думки. До числа релігійних мислителів із певністю можна віднести протоієрея Сергія Булгакова, М.О. Бердяєва, І.О. Ільїна та С.Л. Франка.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розкриття основних ідей державно-управлінських рішень видатних російських релігійних мислителів ХХ ст.

Мета дослідження зумовила постановку і розв'язання таких завдань:

- проаналізувати історію і динаміку розвитку релігійно-філософських поглядів мислителів на державу, релігію, людину та суспільство;
- систематизувати предметне поле дослідження, визначити основні категорії та теоретичні поняття, що застосовуються філософами в процесі аналізу процесів державотворення;
- інтегрувати християнські погляди релігійних філософів у сферу теоретичних питань сучасного державотворення і державного управління;
- розкрити особливості богословської методології та окреслити головні уявлення про цілісну методологію соціального вчення Церкви;
- дослідити прийоми і методи цілісної методології у дискурсі державотворення та релігійної філософії;
- визначити теологічні підстави для діалогу держави та Церкви в творчій спадщині релігійних мислителів ХХ ст.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Враховуючи вищевикладене, доцільно сказати про те, що відомі російські філософи ХХ ст. не ставили перед собою завдання створення соціального вчення християнства, концепції державного управління, вони спеціально не займалися написанням навчальних посібників

та наукових монографій, присвячених державному управлінню й соціальній доктрині християнства. Але у своїх фундаментальних працях релігійні філософи тою чи іншою мірою торкалися проблем політики, держави, соціальної думки християнства, історії, права, економіки, релігійної етики, соціальної стратифікації, родини, шлюбу, а також і багатьох інших сторін суспільного життя. Таким чином, у філософських, політологічних, соціологічних дослідженнях, книгах, статтях російських філософів можна відшукати чимало важливих спостережень, філософських роздумів щодо державно-управлінської проблематики, висновків та зауважень, що мають прямий або опосередкований стосунок до сфери державного управління.

Таким чином, державно-управлінська думка представників російської релігійної філософії вирізняється складністю, глибокою й тонкою розробленістю філософської проблематики та релігійної концепції, яка охоплює проблеми Бога та світобудови, світу й людини, суспільства та Церкви, містики та наукового пізнання, політики та культури. Багато в чому їхні ідеї є унікальними, оригінальними, неповторними, але вони вбирають у себе найбільш важливі досягнення світової філософії, соціології, релігієзнавства та людської історії. Їхні праці стали вельми плідними для розвитку сучасної науки, багато їхніх висновків та передбачень про революцію, духовну кризу людства та війну підтверджено самим життям.

Зазначимо, що філософські підходи, моделі, історичні парадигми релігійних мислителів у вивченні суспільства, релігії, філософії містять певні важливі богословські та філософські інтуїції, які дозволяють сучасному вченому розгортати дослідницьке поле та розвивати богословську рефлексію.

Наріжним каменем філософської ідеї релігійних філософів було розуміння того, що політика, економіка, соціальні зацікавлення суспільства мають підкорятися духовно-релігійній сфері життя людини. Таке розуміння ролі та місця релігії в суспільстві цілком вписується в соціальне вчення християнства. Для ілюстрації розуміння релігійними мислителями місця релігії в суспільстві наведемо низку цитат С.Л. Франка: ""Бог є основою людського життя, його живленням" [29, с. 94]. "Бог є вічною твердиною, вічним життям, абсолютним благом та всеохопним світлом розуму" [29, с. 54]. "Ми страждаємо не від надміру, а від нестачі духовної сили. Ми знемагаємо в пустелі, душа наша шукає не безглузлого простору відчуженості від усього, а, навпаки, щільного, остаточного злиття з чимось невідомим, що може раз назавжди заповнити, зміцнити, наситити її" [28, с. 163].

Зазначимо, що духовний досвід релігійних мислителів доводив їм, що іншого виходу з глобальної політичної, чи економічної кризи не існує, крім прямого звернення сучасної людини до Бога. Цікаво, що ідея домінування релігії над економікою та політикою посідає визначне становище в історії не лише в російській релігійної філософії, але й у культурологічних підходах Європи та США.

Досліджуючи питання державно-управлінської проблематики у думці релігійних філософів ХХ ст., необхідно, в першу чергу, проаналізувати низку питань,

що залишилися невирішеними в цілій низці праць із християнської апологетики, соціальної філософії, соціології та політології. Це, передусім, питання становлення й розвитку соціальної науки Церкви. Виклики сучасного світу, глобальні трансформації політики, економіки та соціальної сфери життя сучасного суспільства стають об'єктом вивчення не лише світської науки, але й соціальної думки християнства. Згідно з християнською теологією, складна система християнського соціального знання є не лише найважливішим, ключовим напрямком облаштування церковного життя на парафії, але й найважливішим вектором розвитку всього соціуму.

Зрозуміло, що саме тому молода богословська наука "Соціальне вчення Церкви", яка, ще сама перебуваючи в стадії розвитку, всебічно залучає у свій науковий арсенал наукові праці з державного управління, політології, соціології, соціальної філософії, осмислюючи основи становлення й розвитку держави, суспільства і людини через призму християнської теології. Соціальне вчення Церкви, вивчаючи соціальні явища життя через призму теології, доносить до свідомості сучасної людини не лише цінності християнства, але й розкриває неочікуваний потенціал сучасної науки.

Отже, цілком законним буде таке формулювання: соціальне вчення Церкви є невід'ємною частиною християнського віровчення, яке звернене до сучасного суспільства з метою пояснення соціальних процесів буття та вирішення глобальних проблем соціуму в світлі Святого Письма, Священного Передання Церкви й сучасної світської науки. Іншими словами, це погляд Церкви на сучасне суспільство у світлі наукового пошуку істини. Іншими словами, богословський погляд, який впливає з глибинних основ християнської віри та християнського вчення про Бога, Церкву, людину та суспільство.

Зрозуміло, що спадок релігійної філософії дозволяє системно викласти низку певних питань у діалозі державного управління та християнської науки. Вивчення творчості релігійних мислителів передбачає осмислення духовного та соціального буття людства, основних аспектів політології, державотворення та проблем розвитку суспільства, а також найважливіших аспектів релігійної культури, науки та філософії, пов'язаних із соціальними явищами в історії людства.

Наголосимо, що соціальна поведінка людини, політика та економіка стосуються безпосередньо діяльності людини та суспільства, але її, згідно до основних ідей російських релігійних філософів, не можна зводити лише до матеріального детермінізму та примату матерії над духом. Соціальний чинник знаходить вияв у всіх аспектах людського буття, але найголовнішим для думки філософів є те, що він відображує та реалізує духовну сутність людини, її духовні прагнення та ідеали.

Враховуючи вищевикладене, доцільно сказати про те, що російська релігійна філософія ХХ ст. була представлена сукупністю різних богословських теорій, філософських течій, політичних поглядів, але вона підіймала найважливіші питання життя держави, людини та суспільства, які не втратили своєї актуальності й сьогодні при вивченні основ становлення й розвитку науки "державне управління".

Складне філософське та соціологічне питання про те, що таке держава, суспільство, є питанням великої ваги і для релігійної філософії. Існують історичні, політологічні, економічні та інші відповіді на це питання. Вивченням держави та суспільства займаються різні напрями сучасного знання: державне управління, соціологія, політологія, право, соціальна філософія. З погляду православного віровчення інтегральна роль у вивченні соціуму належить еклесіології (вчення про Церкву), соціальному вченню Церкви, антропології та християнській апологетиці. Всі богословські науки роблять свій вагомий внесок у формування загальних уявлень про людину та суспільство.

Представники російської релігійної філософії, які займалися вивченням держави й суспільства, обрали дослідницький шлях, на якому розглядаються питання формування та розвитку держави і соціуму в контексті релігійної та духовної культури. Чи треба говорити про те, що в основі соціальних зв'язків людей лежать цінності релігії, культури та моралі. Ще слов'янофіли заклали основи філософії "цілісного духу", "цілісного знання", яке й дістало назву російської релігійної філософії. Аж ніяк не заперечуючи наявності в нашій історії змістовної світської філософської думки, в тому числі й атеїстичної, ми все ж гадаємо, що найбільш яскраво та оригінально російська думка проявила себе саме тоді, коли вона взяла до уваги питання існування Бога. Сутність релігійної філософії полягає в гармонійному сполученні духовних та матеріальних основ буття. Концепція "цілісного знання", "сутність віруючого мислення", "цілісність духу" — всі ці філософські ідеї російської релігійної філософії говорять про головне, про безперервний рух людства до Бога, Який є початком і кінцем людини та всієї людської історії. На сьогоднішній день, відомо, що релігійна філософія являє собою загальний термін на позначення вельми розмаїтих філософських досліджень видатних мислителів, філософів, у яких проблема пізнання світу й людини пов'язана з питанням пізнання Бога.

На нашу думку, комплексний соціально-філософський та богословський аналіз філософії, економіки, етики, права та богослов'я релігійних мислителів дозволяє прийти до висновку про те, що визначними філософами було сформовано певне соціальне знання, яке можна умовно охарактеризувати як християнську соціологію. Таким чином, проблеми взаємодії Церкви та держави є одним із найбільш актуальних питань соціальної думки релігійних мислителів ХХ ст. Очевидно, що пункти дотику релігії та політики знаходяться у сфері державного управління, комунікації, в області суспільних зв'язків та стосунків між людьми, їх духовного єднання або роз'єднання, боротьби та протистояння. Якщо державу, партію, соціальну політику не засновувати на моралі, то людство і взагалі не має майбутнього. Саме життя багатьох представників російської релігійної філософії дає приклади вивчення політичних ідеологій, активної участі в політичних організаціях та управлінні державою. "Дійсно, серед видатних російських релігійних філософів можна було знайти не лише тих, хто, подібно до М.О. Бердяєва або С.Л. Франка пройшов у своєму творчому розвитку через стадію щирого захоплення марксизмом та глибокого вивчення його теоре-

тичних принципів, але й тих, хто, подібно до С.Н. Булгакова або П.Б. Струве, могли вважатися провідними в російській академічній науці спеціалістами в царині вивчення марксизму навіть після свого світоглядного розриву з марксистською ідеологією", — пише відомий історик, богослов, протоієрей Георгій Митрофанов [20, с. 13].

Підкреслимо, що при вивченні історії політичної думки, духовних основ пошуку істини інтелігенцією, основна увага дослідників буде звернена до спадку релігійних мислителів, філософів: протоієрея Сергія Булгакова, М.О. Бердяєва, Б.П. Вишеславцева, І.О. Ільїна, Ф.О. Степуна, П.Б. Струве, Г.П. Федотова і С.Л. Франка. Не лише їхні книги, але й саме життя сповнене політичними захопленнями, ідеями, острахами, хворобами та перспективами побудови майбутнього.

Релігійні мислителі та філософи були зайняті науково-богословським та філософським осмисленням природи та сутності політики, еволюції становлення й розвитку держави, тенденцій розвитку політичних ідеологій, а також вивченням багатогранних явищ суспільства. Актуальність релігійної філософії порівняно з іншими філософськими напрямами знання людства полягає в тому, що вона, досліджуючи державу, політику, суспільство, розглядає соціум в органічному взаємозв'язку з релігійними інститутами. Такий контекст розгляду політики є завжди особливо актуальним та перспективним у науково-релігійному напрямі вивчення суспільства. Держава, влада політиків, тиранія ідеології при цьому не затуляють розуму філософа й богослова, як це властиво, наприклад, самим політикам та лідерам політичних рухів і партій.

Релігійна філософія розглядає політику як явище, підкорене інтересам самого суспільства та спрямоване на становлення, розвиток соціуму, а також забезпечення можливостей творчої самореалізації людини. Релігійна думка дозволяє діагностувати духовний рівень та характер політичної ідеології, ідеї, виробляти практичні рекомендації з розширення духовної бази розвитку суспільства. Для релігійних мислителів, принципово важливо дослідження природи влади й держави з позицій християнського богослов'я.

Центральне місце в своїх політологічних концепціях релігійні мислителі відводили Церкві. Вони чудово розуміли, що держава, концентруючи більшість ресурсів, використовуючи монополію на законне насильство, володіє найбільшими можливостями впливу на людину. Але, в свою чергу, на державу та суспільство, не меншою мірою, може впливати, на їхню думку, і Церква. "Церква, — говорить Миколай Бердяєв, — може в міру своєї духовної сили зсередини впливати на життя держави та духовно спрямовувати його на шлях правди" [5, с. 721]. Усім відомо думка, що покликання держави не в тому, щоби перетворити земне життя на рай, а в тому, щоби вберегти її від перетворення на пекло.

У цьому сенсі політичне життя суспільства видається більш широким поняттям, ніж "політичне управління", що включає державу, політику, цінності, ідеологію, мотивацію та побудову майбутнього соціуму. Визначні соціологи Ю.П. Сурмін та І.П. Бидзюра роздумують: "у суспільствах із тоталітарними та авторитарними політичними системами в умовах, коли вони мають, з одного

боку, державний характер, а з іншого — компартійний, термін "політичне управління" фактично розглядався або як політичне керівництво політичною системою з боку партії, або збігався з терміном "державне управління". В міру демократизації суспільство збагачує зміст влади, яка зосереджується не лише в державі, але й у недержавних організаціях як представниках громадянського суспільства; при цьому зміст терміну "політичне управління" стає багатшим та охоплює не лише державне управління та політичне керівництво але й управлінську та самоуправлінську діяльність політичного спрямування" [25, с. 387].

Російські релігійні мислителі та філософи вивчали не лише історію держави, права, економіку, але й релігійні ідеї, що впливали на політичну дію та керівництво. Виходячи з духовних імперативів осмислення життя, важливо сказати про відмінність природ держави та Церкви. "Маючи відмінні природи, Церква та держава вдаються до різних засобів для досягнення своїх цілей. Держава спирається в основному на матеріальну силу, включаючи силу примусу, а також на відповідні світські системи ідей. Церква ж має в своєму розпорядженні релігійно-моральні засоби для духовного керівництва пасеними та для здобуття нових чад" [23].

Зазначимо, що в сучасній політологічній та соціологічній літературі під державою зазвичай мається на увазі універсальна для суспільства країни організація, що посідає своєрідну суверенну публічну владу та спеціальний апарат для регулювання суспільних стосунків та легітимного (законного й обґрунтованого) примусу [25, с. 388].

Держава є однією з базисних стійких систем соціуму, на яких засноване суспільство. Держава виникла в глибокій давнині у зв'язку з необхідністю ведення людьми "спільних справ", здійсненням розподілу праці, захистом приватної власності та регулюванням стосунків між класами, реалізацією потреби людей у порядку та захищеності й проминула в своєму розвитку величезну кількість різновидів та форм. Тому Церква навчає: "Держава як необхідний елемент життя в зіпсованому гріхом світі, де особистість і суспільство потребують огорожі від небезпечних проявів гріха, благословляється Богом" [23].

Паралельно з цим важливо сказати й про те, що Церква не допускає абсолютизації влади держави, бо суспільство об'єднує різноманітні форми життя, в тому числі й політичну систему, в якій держава є лише складовою частиною суспільства. "За вченням Церкви, сама влада також не має права абсолютизувати себе, розширюючи свої межі до повної автономії від Бога та встановленого Ним порядку речей, що може призвести до зловживань владою і навіть до обожнювання володарів" [23].

Отже, виходячи з християнських позицій моралі, свободи людської особистості, слід пригадати минуле уявлення про державу як про непохитний фундамент авторитарного правління. Важливо говорити про державу як про організатора, арбітра та хранителя закону. Зазначимо, що на державу впливає й Церква, приводячи її до змінень у дусі християнських традицій. Звідси виникає необхідність спеціальних богословських досліджень взаємовідносин Церкви й держави соціальним

ученням Церкви за допомогою системного підходу, що єднає політологію та соціальну думку Церкви.

ВИСНОВКИ

Учені безперервно ведуть дискусії про те, що більш стійке, держава чи суспільство. Єдність поглядів забезпечується лише розумінням того, що держава є найважливішим механізмом суспільного розвитку. Згідно з релігійною філософією, важливо сказати про те, що сучасне суспільство являє собою динамічне, явище в розвитку, яке чинить прямий вплив і на державу. Реалії сучасного світу, розвиток процесів глобалізації, інформаційних технологій вимагають особливої уваги до реформування держави як нової соціальної системи.

Треба визнати, що процеси державного управління в Україні не завжди ефективно здійснюються за наявності проблем у сфері церковно-державних відносин. Головним чином це стосується різночитання державними службовцями й науковцями понять "світський" та "релігійний". Проведене наукове дослідження підтвердило необхідність вивчення теоретико-методологічних засад державно-управлінських рішень у взаємодії держави та Церкви у контексті релігійної спадщини філософів та мислителів ХХ ст. Це має прикладне і практичне значення і розв'язує важливу наукову проблему щодо вироблення цілісної сучасної методології управлінських взаємовідносин держави та релігійних організацій з урахуванням цінностей релігії та сучасного секулярного світу.

Аналіз книг релігійних філософів ХХ ст., присвячених темі державотворення, взаємовідносин держави та Церкви, доводить про пріоритетність релігійної тематики серед інших питань у сфері державного управління. І такий підхід, на нашу думку, видається цілком виправданим, адже мова йде про налагодження більш тісних взаємовідносин між державою та релігійними організаціями. Це стосується пошуку шляхів єднання сучасної науки та релігії. Разом з тим, за наявністю теоретичних підходів у науці державного управління взаємодії Церкви та держави, треба визнати, що розв'язання проблеми конструктивного діалогу держави та Церкви у сучасній науці на практичному рівні потребує вирішення на користь не лише держави, а в першу чергу, людини й громадянського суспільства.

На нашу думку, нова концепція управління повинна розглядати систему управління як цілісну духовну й матеріальну систему, яка включає ціннісну систему релігії, філософії, систему узгодження інтересів різних релігійних конфесій і соціальних інститутів держави, аналізу, узагальнення та застосування зарубіжного й вітчизняного досвіду державного будівництва у діалозі з релігійними організаціями. Формування цілей управління неможливе без узгодження інтересів релігійних громад і соціальних верств громадянського суспільства. Ідеться про необхідність узгодження інтересів держави, Церкви, політичної еліти й пересічних громадян, державного управління й місцевого самоврядування у сфері релігійного життя українського народу. Таке узгодження дасть змогу визначати стійкий розвиток країни. Важливо підкреслити, що в цьому розумінні необхідний розвиток нової природи держави, яка має об'єднувати різні релігійні організації навколо ідеї державотворення.

Варто звернути увагу на те, що у релігійній філософії ХХ ст. розглядаються докорінні якісні змін у житті держави, яка має стати центром духовного й соціального оздоровлення усього суспільства. На думку релігійних мислителів, необхідна кардинальна зміна регулюючої ролі держави у світі, знаходження державою нової духовної і соціальної стратегії розвитку у світлі одкровення релігії. На думку видатних релігійних філософів, у суспільстві не вистачає об'єднуючих центрів, форм конструктивного діалогу держави та Церкви, загальних громадських обговорень існуючих проблем з залученням представників релігії, літераторів, науковців, митців, людей творчості, тобто всього, що сприяє процесам справжньої інтеграції й духовної консолідації.

Література:

1. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Николай Бердяев; сост. и вступ. ст. В.Н. Калужного — М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. — 620 с.
2. Бердяев Н.А. Дух и реальность / Н.А. Бердяев; Вступ. ст. и сост. В.Н. Калужного. — М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2003. — 679 с.
3. Бердяев Н.А. Духовные основы русской революции. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. Бердяев. — М.: АСТ, 2006. — 448 с.
4. Бердяев Н.А. О назначении человека. О рабстве и свободе человека / Н. Бердяев. — М.: АСТ, 2006. — 637 с.
5. Бердяев Н.А. Падение священного русского царства. Публицистика 1914—1922. — М.: Астрель, 2007. — 1179 с.
6. Бердяев Н.А. Философия свободы / Н. Бердяев. — М.: АСТ, 2007. — 699 с.
7. Булгаков С.Н. Два града. Исследование о природе общественных идеалов. — СПб.: РХГИ, 1997. — 589 с.
8. Булгаков С.Н. История экономических и социальных учений / С.Н. Булгаков; вступ. статья, сост. и примеч. В.В. Сапова. — М.: Астрель, 2007. — 988 с.
9. Булгаков С.Н. О рынках при капиталистическом производстве. / С.Н. Булгаков; сост., вст. статья и комментарии В.В. Сапова. — М.: Астрель, 2006. — 528 с.
10. Булгаков С.Н. От марксизма к идеализму. Статьи и рецензии / С.Н. Булгаков; сост., вступ. статья и комментарии В.В. Сапова. — М.: Астрель, 2006. — 1008 с.
11. Булгаков С.Н. Свет невечерний: Созерцания и умозрения. — М.: Республика, 1994. — 415 с.
12. Бычков В.В. Русская теургическая эстетика. — М.: Ладомир, 2007. — 743 с.
13. Воденко К.В. История религиозной философии: учебник / К.В. Воденко, С.И. Самыгин. — Ростов н/Д: Феникс, 2015. — 252 с.
14. Замалеев А.Ф. Русская религиозная философия: XI—XX вв. СПб.: Изд. дом С.-Петерб. ун-та, 2007. — 208 с.
15. Зеньковский В. История русской философии. — М.: Академический Проект, Раритет, 2001. — 880 с.
16. Катасонов В.Ю. Православное понимание общества. Социология Константина Леонтьева. Историософия Льва Тихомирова / Отв. ред. О.А. Платонов. — М.: Институт русской цивилизации, 2015. — 432 с.
17. Катасонов В. Ю. Русская социологическая мысль на рубеже XIX-XX веков. К. Леонтьев, Л. Тихомиров, В. Соловьев, С. Булгаков, С. Шарапов. / Отв. ред. Н.Н. Бойко. — М.: Родная страна, 2015 — 464 с.
18. Костюк К.Н. История социально-этической мысли в Русской Православной Церкви. — СПб.: Алетей, 2013. — 448 с.
19. Лосский Н.О. История русской философии / Н.О. Лосский. — М.: Академический Проект, 2007. — 551 с.
20. Митрофанов Георгий, прот. Россия XX века — "Восток Ксеркса" или "Восток Христа". Духовно-исторический феномен коммунизма как предмет критического исследования в русской религиозно-философской мысли первой половины XX века. — Ростов-на-Дону: Троицкое слово 2004. — 316 с.
21. Новикова Л.И., Сиземская И.Н. Русская философия истории: Курс лекций. — Изд. 2-е, дополн. — М.: Аспект Пресс, 1999. — 399 с.
22. Огородник И.В., Огородник В.В., Русин М.Ю., Диденко В.Ф. Философская мысль восточных славян: Библиографический словарь / Науч. ред. Л.В. Губерского. — К.: Парламентское издательство, 1999. — 328 с.
23. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата [веб-портал] — 2016. — URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
24. Солженицын А. На изломах: Рассказы. Крохотки. Публицистика / А.И. Солженицын; Краткие пояснения Н.Д. Солженицыной. — Екатеринбург: У-Фактория, 2007. — 640 с.
25. Сурмин Ю.П. Социология управления: учеб. пособие / Ю.П. Сурмин, И.П. Бидзюра. — К., 2012. — 728 с.
26. Филипович Л.О. Культура релігійного життя. Вибрані праці. За упорядкування Г. Филиповича і редагування А. Колодного. — К.: УАР, 2016. — 584 с.
27. Франк С.Л. Духовные основы общества. — М.: Республика, 1992. — 511 с.
28. Франк С.Л. Сочинения. — М.: Правда, 1990. — 608 с.
29. Франк С.Л. С нами Бог / С.Л. Франк; сост. и предисл. А.С. Филоненко. — М.: АСТ, 2003. — 750 с.
30. Франк С.Л. Свет во тьме. Опыт христианской этики и социальной философии. — М.: Факториал, 1998. — 256 с.
31. Шпидлик Томаш. Русская идея: иное видение человека / Пер. с франц. В.К. Зелинского и Н.Н. Костомаровой. — СПб.: "Издательство Олега Абышко", 2006. — 464 с.

References:

1. Berdyaev, N.A. (2005), *Dialektika bozhestvennogo i chelovecheskogo* [Dialectics of the divine and human], Folio, Kharkiv, Ukraine.
2. Berdyaev, N.A. (2003), *Duh i real'nost'* [Spirit and reality], Folio, Kharkiv, Ukraine.
3. Berdyaev, N.A. (2006), *Duhovnye osnovy russoj revoljucii. Istoki i smysl russkogo kommunizma* [Spiritual Foundations of the Russian Revolution. The Origins and meaning of Russian Communism], AST, Moscow, Russia.

4. Berdyaev, N.A. (2006), O naznachenii cheloveka. O rabstve i svobode cheloveka [The Destiny of Man. On Slavery and Human Freedom], AST, Moscow, Russia.
5. Berdyaev, N.A. (2007), Padenie svjashhennogo russkogo carstva [The fall of the sacred Russian kingdom. Publicism 1914-1922], Astrel, Moscow, Russia.
6. Berdyaev, N.A. (2007), Filosofija svobody [Philosophy of Freedom], AST, Moscow, Russia.
7. Bulgakov, S.N. (1997), Dva grada. Issledovanie o prirode obshhestvennyh idealov [Two hailstones. Study on the nature of social ideals], RSHGI, St.Petersburg, Russia.
8. Bulgakov, S.N. (2007), Istorija jekonomicheskij i social'nyh uchenij [History of Economic and Social Studies], Astrel, Moscow, Russia.
9. Bulgakov, S.N. (2006), O ryнках pri kapitalisticheskom proizvodstve [On Markets in Capitalist Production], Astrel, Moscow, Russia.
10. Bulgakov, S.N. (2006), Ot marksizma k idealizmu. Stat'i i recenzii [From Marxism to Idealism. Articles and reviews], Astrel, Moscow, Russia.
11. Bulgakov, S.N. (1994), Svet nevechernij: Sozercanija i umozrenija [Unfading Light: Contemplation and speculation], Respublika, Moscow, Russia.
12. Bychkov, V.V. (2007), Russkaja teurgicheskaja jestetika [Russian theurgical aesthetics], Lodomir, Moscow, Russia.
13. Vodenko, K.V. (2015), Istorija religioznoj filosofii [The History of Religious Philosophy], Phoenix, Rostov-on-Don, Russia.
14. Zamaleev, A.F. (2007), Russkaja religioznaja filosofija: XI - XX vv [Russian Religious Philosophy: XI-XX centuries], Publish. House of St. Petersburg University, St.Petersburg, Russia.
15. Zenkovsky, V. (2001), Istorija russkoj filosofii [History of Russian Philosophy], Academic Design, Rarity, Moscow, Russia.
16. Katasonov, V.Y. (2015), Pravoslavnoe ponimanie obshhestva. Sociologija Konstantina Leont'eva. Istoriosofija L'va Tihomirova [Orthodox understanding of society. Sociology of Konstantin Leontiev. The Historiosophy of Lev Tikhomirov], Institute of Russian Civilization, Moscow, Russia.
17. Katasonov, V.Y. (2015), Russkaja sociologicheskaja mysl' na rubezhe XIX-XX vekov. K. Leont'ev, L. Tihomirov, B. Solov'ev, S. Bulgakov, S. Sharapov [Russian sociological thought at the turn of the XIX—XX centuries. K. Leontiev, L. Tikhomirov, V. Soloviev, S. Bulgakov, S. Sharapov], Homeland, Moscow, Russia.
18. Kostyuk, K.N. (2013), Istorija social'no-jeticheskij mysli v Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [The history of socio-ethical thought in the Russian Orthodox Church], Aleteeya, St.Petersburg, Russia.
19. Lossky, N.O. (2007), Istorija russkoj filosofii [The History of Russian Philosophy], Academic Project, Moscow, Russia.
20. Mitrofanov, G. (2004), Rossija XX veka — "Vostok Kserksa" ili "Vostok Hrista". Duhovno-istoricheskij fenomen kommunizma kak predmet kriticheskogo issledovanija v russkoj religiozno-filosofskoj mysli pervoj poloviny XX veka [Russia XX century — "East of Xerxes" or "East of Christ". Spiritual-historical phenomenon of communism as a subject of critical research in the Russian religious-philosophical thought of the first half of the XX century], The Trinity Word, Rostov-on-Don, Russia.
21. Novikova, L.I. and Sizemskaya, I.N. (1999), Russkaja filosofija istorii [Russian Philosophy of History], Aspect Press, Moscow, Russia.
22. Ogorodnik, I.V. Ogorodnik, V.V. Rusin, M.Y. and Didenko, V.F. (1999), Filosofskaja mysl' vostochnyh slavjan: Bibliograficheskij slovar' [The Philosophical Thought of Eastern Slavs: Bibliographic Dictionary] Parliamentary Publishing House, Kyiv, Ukraine.
23. Russian Orthodox Church. Official site of the Moscow Patriarchate (2016), "Fundamentals of the social concept of the Russian Orthodox Church", available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html> (Accessed 30 Sept 2018).
24. Solzhenitsyn, A.I. (2007), Na izlomah: Rasskazy. Krohotki. Publicistika [On Breaks: Stories. Publicism], U-Faktoriya, Yekaterinburg, Russia.
25. Surmin, Y.P. and Bidzura, I.P. (2012), Sociologija upravlenija [Management Sociology], Kyiv, Ukraine.
26. Filippovich, L.A. (2016), Kul'tura religijnogo zhittja. Vibrani praci [Culture of Religious Life. Selected works], UAR, Moscow, Russia.
27. Frank, S.L. (1992), Duhovnye osnovy obshhestva [The spiritual foundations of society], Republic, Moscow, Russia.
28. Franck, S.L. (1990), Sochinenija [Compositions], Pravda, Moscow, Russia.
29. Frank, S.L. (2003), S nami Bog [With Us God], AST, Moscow, Russia.
30. Frank, S.L. (1998), Svet vo t'me. Opyt hristianskoj jetiki i social'noj filosofii [Light in the darkness. Experience of Christian ethics and social philosophy], Factorial, Moscow, Russia.
31. Spidlik, T. (2006), Russkaja ideja: inoe videnie cheloveka [Russian Idea: A Different Man's Vision], Publishing house of Oleg Abyshko, St.Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2018 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 35:347.471.4

О. В. Медведчук,
старший викладач кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.102

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ САМОРЕГУЛЮВАННЯ

О. Medvedchuk,
Senior Lecturer of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

ON IMPROVEMENT OF UKRAINIAN SELF-REGULATION LEGISLATION

За результатами комплексного аналізу вітчизняного законодавства з питань саморегулювання підприємницької та професійної діяльності виявлено та висвітлено ряд недоліків, серед яких: відсутність єдиних підходів до саморегулювання, системного і комплексного порядку утворення та діяльності саморегулювальних організацій, неузгодженість понятійного апарату тощо. Доведено необхідність регулювання означених питань на рівні закону як для ефективної діяльності саморегулювальних організацій взагалі, так і для виконання ними делегованих або визначених законом владно-управлінських функцій.

Розроблено конкретні пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів України з питань розвитку саморегулювання, які згруповано у два блоки: 1) формування концептуальних засад саморегулювання; 2) інші питання, пов'язані з розвитком саморегулювання, що потребують законодавчого врегулювання. Рекомендовано при розробленні законодавчих змін диференціювати ступінь втручання держави з урахуванням різних підходів до добровільного, делегованого і змішаного саморегулювання. Обґрунтовано, що законодавство має містити уніфіковані положення щодо статусу саморегулювальних організацій, порядку їх створення та діяльності, не обмежуючи їх право на вибір організаційно-правової форми та не встановлюючи єдину модель саморегулювання для всіх вітчизняних ринків.

A complex analysis resulted in discovering a number of shortcomings in forming the national legislation on self-regulation of economic and professional activities, which include: absence of unified approaches to self-regulation, system and complex procedure of establishment and operation of self-regulated organizations, inconsistency of the conceptual apparatus, etc. The importance is proved of regulating the above issues at the legislative level for effective operation of self-regulated organizations in general and for their performance of delegated or set out by the law managerial functions in particular. It is noted that regulation can be effected both by general norms of a higher procedure, which set norms of registering public unions and businesses, contract relations, competition, etc., and special rules related to the very institute of self-regulation. Meanwhile, a framework law on self-regulations issues can be passed and special laws will stipulate peculiarities of regulating social relations in terms of formation and operation of self-regulated organizations in various fields of economic and/or professional activities.

Concrete suggestions are made as per introducing amendments to Ukrainian legislative acts on self-regulation development, which are grouped in two blocks: 1) formation of conceptual fundamentals of self-regulation; 2) other matters related to the self-regulation development, which require legislative settlement. It is recommended to differentiate a degree of the state's interference when developing legislative changes and consider various approaches to voluntary, delegated, and mixed self-regulation. It is reasoned that the legislation must contain unified provisions on the status of self-regulated organizations, procedure for their formation and operation, without limiting their right to chose an organizational legal form and without setting up a single self-regulation model for all national markets.

Ключові слова: саморегулювання, саморегулювальні організації, законодавство, нормативно-правові акти, державне управління.

Key words: self-regulation, self-regulatory organizations, legislation, regulatory acts, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Чинне законодавство України передбачає створення саморегулювальних організацій (СРО) у 15 сферах діяльності, що регулюється 39 нормативно-правови-

ми актами, серед яких: 18 законів, 6 постанов Уряду, 7 наказів центральних органів виконавчої влади, 4 розпорядження та 4 рішення національних комісій [1, с. 7]. При цьому законодавство з питань саморегулювання має ряд недоліків, серед яких: відсутність єдиних підходів до саморегулювання, системного і комплексного порядку утворення та діяльності саморегулю-

них організацій, неузгодженість понятійного апарату тощо.

Удосконалення державного регулювання з означених питань, у тому числі в рамках схваленої Урядом Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні [2], передбачає розроблення загального закону та вимагатиме удосконалення спеціального законодавства у всіх сферах, де запроваджено саморегулювання, шляхом імплементації зарубіжного досвіду та кращих вітчизняних практик.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Правові проблеми розвитку саморегулювання вивчала І.В. Шатковська. Саморегулювання господарської діяльності загалом та договору як його засобу розглядала О.А. Беяневич. Приватно-правове регулювання підприємницьких відносин в Україні аналізував В.М. Махінчук. Конституційні засади розвитку саморегулювання в Україні та нормативно-правове підґрунтя цієї інституції у Директивах ЄС стали предметом досліджень О.М. Гончаренко. Вагомий внесок у розвиток означених питань внесли дослідники Офісу ефективного регулювання (BRDO). Проте нормативно-правове забезпечення саморегулювання вітчизняних ринків залишається недостатньо вивченим та недосконалим. Саме тому визначення загальних підходів до саморегулювання та обґрунтування необхідних змін до вітчизняного законодавства має важливе науково-практичне значення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є пошук шляхів розв'язання нагальних проблем функціонування інституту саморегулювання в Україні та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавства України з питань саморегулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саморегулювання має бути легітимним, тобто — здійснюватися в рамках законодавства. Необхідність законодавчого визначення ключових аспектів саморегулювання не викликає сумніву. Воно може здійснюватися як загальними нормами, що регулюють, наприклад, реєстрацію об'єднань громадян і бізнесу, договірні відносини, конкуренцію тощо, так і спеціальними актами, що стосуються саме інституту саморегулювання.

Загалом можна визначити такі фактори, що обумовлюють необхідність законодавчого врегулювання питань саморегулювання:

— саморегулювнi організації мають функціонувати у правовому полі, що передбачає їх діяльність як суб'єктів регулювання ринку, дає необхідні інструменти регулювання, встановлює механізми взаємовідносин;

— при виконанні делегованих або визначених законом владно-управлінських функцій СРО мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, що потребує юридичної визначеності змісту відповідних повноважень, підстав для їх застосування та способів реалізації.

І.В. Шатковська справедливо стверджує [3, с. 82], що повноцінна нормативно-правова база, яка регламентує діяльність саморегулювнiх організацій, сприяє здійсненню та розвитку господарської діяльності, підвищенню якості товарів, робіт та послуг, забезпеченню ефективної взаємодії між суб'єктами, які здійснюють господарську діяльність, та органами державної влади. До недоліків

правового регулювання саморегулювання авторка відносить: розпорошеність норм законодавства, що унеможливує повноцінне сприйняття усіх необхідних положень для ефективної взаємодії держави та інших учасників правовідносин; відсутність законодавчого закріплення в Цивільному і Господарському кодексах України положень щодо СРО, яка створює невизначеність їх діяльності [3, с. 86].

Розуміючи необхідність правового регулювання діяльності СРО, маємо визнати, що спосіб такого регулювання може бути різним: як шляхом внесення змін до окремих законодавчих актів України, так і через прийняття закону про саморегулювання в Україні, що, зазначимо, не позбавляє від необхідності коригування відповідного галузевого законодавства.

Міжнародний досвід засвідчує різні підходи щодо унормування питань саморегулювання. Для деяких країн характерне встановлення основних засад саморегулювання на рівні загального законодавства, у той час як в інших їх діяльність спеціально не врегульовується: вони утворюються та діють, як і інші об'єднання суб'єктів професійної і підприємницької діяльності, що не мають статусу СРО. Однак практика прийняття окремого закону про саморегулювання притаманна лише для регламентації діяльності СРО у постсоціалістичних країнах, насамперед — країнах колишнього СРСР. Про це свідчить, зокрема, прийняття в 2007 році Модельного закону про саморегулювнi організації в рамках СНД [4]. У тому ж році однойменний закон був прийнятий в Російській Федерації. Наразі аналогічні наміри декларуються у Білорусі.

Не є винятком у цьому питанні і наша країна. У Верховній Раді було зареєстровано низку законопроектів із питань саморегулювання. За результатами аналізу їх змісту, розгляду пропозицій і зауважень, висловлених до них, а також із досвіду дискусій в ході їх обговорення можна дійти висновку, що попри суттєві змістовні відмінності, ці документи мають спільну рису, що стала однією з причин їх критичного сприйняття: всі вони передбачали досить жорстке унормування питань саморегулювання всіх ринків в однаковий спосіб, що не дозволяло врахувати особливості галузей, імплементувати діючі СРО у нове правове поле та могло призвести до проблем і неузгодженостей з цих питань.

Інші підходи передбачені при розробленні нового законопроекту відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, відповідно до якої загальні засади саморегулювання, правові та організаційні вимоги до утворення та діяльності саморегулювнiх організацій необхідно визначити окремим законом, а спеціальними законами у різних сферах підприємницької та/або професійної діяльності може бути визначено особливості регулювання суспільних відносин щодо утворення та діяльності саморегулювнiх організацій у цих сферах [2].

Врешті для розвитку саморегулювання форма, в якій будуть реалізовані відповідні законодавчі ініціативи, не має вирішального значення, тому зупинимось на змістовному наповненні необхідних змін до законодавства, які можна згрупувати у два блоки: формування концептуальних засад саморегулювання і його нормативно-правове забезпечення; дослідження з інших питань, пов'язаних із розвитком саморегулювання, що потребують законодавчих змін.

І. Формування концептуальних засад саморегулювання.

Найбільш важливим на сьогодні, на нашу думку, є питання ступеня державного регулювання діяльності са-

морегульвних організацій, глибини регламентування процедур їх утворення, структури, прав і обов'язків тощо.

Дослідження підходів, що реалізуються в різних країнах [5, с.7], дозволяє виділити три основні моделі саморегулювання: делеговане, добровільне та змішане. З урахуванням означеного, для недопущення надмірного регулювання діяльності організацій добровільного саморегулювання, можливі такі альтернативи:

— поширення поняття "саморегульвна організація" лише на організації делегованого і змішаного саморегулювання. Такі підходи відповідають нинішньому уявленню про саморегулювання і його законодавчому закріпленню в Україні. При цьому СРО вважатимуться лише організації, які відповідно до законодавства або на делегованій основі виконують владно-управлінські функції, і саме до них застосовуватиметься додаткове регулювання. Організації добровільного саморегулювання діятимуть як "непоіменовані СРО", без додаткових обмежень;

— встановлення "двоступеневої" системи регулювання діяльності СРО, коли додаткові регуляторні механізми застосовуватимуться лише до організацій, що відповідно до законодавства або на делегованій основі виконують владно-управлінські функції. Можливим варіантом такого підходу є встановлення більш жорстких вимог до СРО при делегуванні їм визначених законом повноважень порівнянно із вимогами при отриманні статусу саморегульвної організації. Попри, на перший погляд, простоту такого підходу його реалізація потребує значної уваги до формування галузевого законодавства у кожному випадку.

При цьому саморегульвна організація, якій державою у визначеному законом порядку надано владно-управлінські повноваження, має розглядатися як квазідержавна, а її діяльність у частині делегованих повноважень повинна бути врегульована на рівні закону у спосіб, притаманний для владних інституцій.

При розробленні окремого закону чи змін до законодавчих актів України, на нашу думку, мають бути закладені такі основні положення:

1) саморегулювання повинно діяти в межах закону і бути легітимним, воно може доповнювати і конкретизувати закон, але не суперечити йому. Правила і стандарти СРО не можуть суперечити законодавству. СРО при здійсненні контролю, застосуванні санкцій та вирішенні спорів застосовують інструменти, визначені законодавством, а держава, у разі недостатності чи невідповідності таких інструментів, вживає заходів щодо їх удосконалення;

2) визначення саморегульвних організацій має надаватися переважно через їх ключові ознаки, до яких можна віднести: об'єднання суб'єктів професійної чи підприємницької діяльності за галузевою ознакою; непідприємницький статус; наявність правил і стандартів ведення підприємницької чи професійної діяльності; встановлення механізмів контролю за їх дотриманням (включаючи санкції); наявність системи вирішення спорів. До ключових ознак саморегулювання може також відноситися наявність владно-управлінських функцій. Галузевим законодавством може передбачатися застосування механізмів індивідуальної та/або колективної відповідальності СРО перед споживачами за заподіяну їм членами шкоду як фактативна ознака саморегулювання;

3) СРО — це не тільки громадські організації, а й будь-які об'єднання суб'єктів професійної чи підприємницької діяльності, що відповідають законодавчо визначеним критеріям. У разі неможливості визначити у загальному законодавстві перелік організаційно-правових форм СРО,

їх взагалі не слід обмежувати, надавши право вибору суб'єктам ринку;

4) не варто встановлювати загальним законодавством єдину модель саморегулювання для всіх ринків: суб'єкти ринку мають самостійно обирати сприятливу для себе модель, а галузеве законодавство — її закріпити;

5) слід ураховувати різницю у правових формах, механізмах та засобах державного регулювання діяльності СРО юридичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, та фахівців (фізичних осіб), що уособлюють собою професійну діяльність, яка полягатиме, насамперед, в особливостях організаційно-правових форм таких організацій, а також має відображати специфіку суб'єктів регулювання;

6) виключно законами мають бути визначені владно-управлінські функції, якими можуть наділятися організації саморегулювання. При цьому можливі два способи отримання організацією таких функцій: в силу прямої вказівки про це в законі у разі створення організації спеціальним рішенням як суб'єкта публічного права — для організацій делегованого саморегулювання, або ж за спеціальною процедурою "делегування повноважень" — для організацій змішаного саморегулювання;

7) делегування владно-управлінських функцій організаціям саморегулювання має супроводжуватися виключенням відповідних процедур з системи адміністративних послуг, чітким розмежуванням повноважень органів державної влади та СРО для уникнення подвійного регулювання;

8) законом мають визначитися процедури взаємодії органів державної влади і організацій саморегулювання з питань отримання статусу СРО, погодження чи визнання документів саморегулювання, надання, контролю виконання та позбавлення делегованих повноважень тощо. На початковому етапі доцільно врегульовати також взаємовідносини СРО з суб'єктами регулювання, і, в певній мірі, — відносини СРО між собою;

9) законами може встановлюватися як добровільне, так і обов'язкове членство у СРО. Оптимальний варіант полягає в наступному: заняття певним видом діяльності можливе і без членства в організації саморегулювання, але існуючі традиції і, на першому етапі, законодавчі преференції роблять положення аутсайдера істотно менш вигідним, ніж інсайдерів, що не створює вхідних бар'єрів та забезпечує розповсюдження у перспективі вищих стандартів на всіх учасників відповідного ринку;

10) у разі наділення СРО функціями з допуску на ринок, їх повноваження мають стовідсотково охоплювати відповідних суб'єктів ринку. Це може бути досягнуто або встановленням вимоги щодо утворення на відповідному ринку лише однієї СРО, або шляхом делегування повноважень одній із СРО з поширенням її правил і стандартів, які стосуються виконання делегованого повноваження, на всіх учасників ринку;

11) при делегуванні державою владно-управлінських функцій СРО має забезпечуватися необхідним інструментарієм для виконання делегованих повноважень, наприклад, шляхом встановлення на рівні закону заборони здійснення діяльності без членства в СРО чи без виданого СРО дозволу (свідоцтва, ліцензії). При цьому має врегульовуватися питання накладення санкцій за такі порушення;

12) слід законодавчо встановити вимоги до прозорості й відкритості організацій саморегулювання, включаючи вільний доступ до інформації про правила і стандарти, механізми контролю, санкції, членів СРО, її керівні органи, систему врегулювання спорів і розгляду скарг тощо;

13) варто передбачити спеціальний порядок ліквідації (позбавлення статусу) СРО та позбавлення чи відмови СРО від делегованих повноважень у разі виконання нею владно-управлінських функцій, оскільки одномоментне припинення їх спричинить на певний період відсутність регулюючого органу і, відповідно, неможливість для суб'єктів ринку отримати певні послуги чи врегулювати окремі питання, що несе відповідні ризики.

II. Інші питання, пов'язані з розвитком саморегулювання, що потребують законодавчих змін

Окремою проблемою є недопущення при запровадженні саморегулювання створення необгрунтованих бар'єрів доступу на ринок.

Слід зазначити, що антимонопольне законодавство в повному обсязі здебільшого застосовується тільки до організацій добровільного саморегулювання. Модель делегованого саморегулювання передбачає наявність спеціального законодавства, положення якого можуть в окремих випадках суперечити загальним принципам конкурентного законодавства. Так, серед інструментів делегованого саморегулювання, що можуть мати вплив на конкуренцію і вступати в протиріччя з загальними принципами конкурентної політики, можуть бути: обмеження входу на ринок (в тому числі прями кількісні обмеження числа учасників ринку); обмеження цінової конкуренції; обмеження реклами, в тому числі заборона цінової реклами [6].

Встановлення стандартів діяльності професійними асоціаціями, якщо їх дотримання є необхідною умовою для здійснення професійної чи підприємницької діяльності, не узгоджується із вимогами антимонопольного законодавства. Наразі законом [7] обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців віднесено до заборонених антиконкурентних узгоджених дій. То ж установлення обов'язкового членства у СРО вимагатиме одночасного внесення змін до антимонопольного законодавства в частині зняття зазначеного обмеження чи встановлення процедури і порядку виключень із встановленого правила. Це може бути зроблено шляхом визначення переліку сфер, у яких прийняття стандартів СРО не є порушенням закону про захист економічної конкуренції.

Як компенсаторні механізми запобігання ризикам обмеження конкуренції можуть застосовуватися заходи державного регулювання, серед яких: погодження органами влади правил і стандартів підприємницької і професійної діяльності СРО; ретельний аналіз законодавства з питань саморегулювання на предмет дотримання умов конкурентності тощо.

Потребують докладного розгляду також окремі аспекти діяльності фізичних та юридичних осіб, що виникатимуть у зв'язку з прийняттям закону про саморегулювання в Україні.

Так, установлення законом умови щодо можливості займатися окремими видами діяльності лише у разі наявності окремого дозволу або членства у саморегулювній організації фактично визначає нову умову цивільної правоздатності юридичних осіб, загальні засади якої визначено статтею 91 Цивільного кодексу України [8]. Цією статтею встановлено єдиний випадок обмеження цивільних прав юридичної особи здійснювати окремі види діяльності, — необхідність одержання спеціального дозволу (ліцензії). В усіх інших випадках цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за судом. Очевидно, що встановлення додаткових обов'язкових обмежень (членства у СРО як умова здійснення окремих видів діяльності) потребуватиме внесення змін до зазначеної статті.

Проблемним є питання щодо статусу юридичної особи, умовою діяльності якої є обов'язкове членство у СРО, у разі її виключення із саморегулювної організації. Чи не потребуватиме у такому разі доповнення перелік підстав ліквідації юридичної особи, визначений статтею 110 Цивільного кодексу України?

Розглядаючи саморегулювання як механізм управління ризиками, що реалізується через установлення саморегулювними організаціями правил і стандартів професійної чи підприємницької діяльності на рівні вищому, ніж установлений державою, не можна оминати увагою проблему співвідношення документів СРО та нормативних документів взагалі.

Законом України "Про стандартизацію" до нормативних документів віднесено документи, що встановлюють правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів [9]. Водночас саморегулювання полягає у прийнятті СРО власних правил і стандартів, принаймні частина з яких фактично є нормативними документами, так як вони встановлюють загальні вимоги до ведення діяльності.

Нормативні документи є добровільними до застосування. Законом визначено, що нормативно-правовими актами може встановлюватися обов'язковість застосування лише національних стандартів та кодексів усталеної практики, однак стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, застосовуються виключно на добровільній основі [9]. Означене не узгоджується, зі статтею 16-1 Закону України "Про архітектурну діяльність", де фактично передбачено окремий випадок обов'язковості стандартів організації, та з іншими законами, які містять аналогічні норми.

Удосконалення державного регулювання має передбачати:

- визнання документів СРО, що встановлюють правила, настанови чи характеристики діяльності або її результатів, нормативними документами відповідно до закону "Про стандартизацію" та поширення на них його дії;
- доповнення статті 16 цього закону нормою, відповідно до якої правила, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті саморегулювними організаціями, є обов'язковими для її членів;
- надання СРО права своїми актами визначати обов'язковість застосування національних стандартів та кодексів усталеної практики.

Слід зазначити, що важливим аспектом діяльності саморегулювних організацій є встановлення дієвих механізмів досудового розгляду спорів.

Цивільний кодекс України передбачає невеликий перелік форм захисту, серед яких — судова та адміністративна форми, а також самозахист цивільних прав. Однак зі змісту статті 20 Цивільного кодексу України, якою встановлено право учасників цивільних правовідносин здійснювати захист їх прав та інтересів на власний розсуд, випливає, що положення цивільного законодавства в частині визначення форм захисту не слід тлумачити буквально, а їх перелік не варто вважати закритим. У суб'єктів цивільних правовідносин є право самостійно визначати форми захисту їх прав, що можуть бути як передбачені, так і не передбачені законодавством, звичайно за умови, що вони не суперечать йому.

Та все ж спектр інструментів розгляду спорів в Україні є досить обмеженим. Згідно з чинним законодавством дана функція реалізується у третейських судах, які можуть бути створені при СРО відповідно до закону. По суті, інших механізмів вирішення спорів СРО чинне законодавство не передбачає. Між тим у зарубіжних країнах

організації саморегулювання, навпаки, забезпечують існування найрізноманітніших форм захисту прав та інтересів своїх членів та їх клієнтів, встановлюючи різні формальні і неформальні механізми вирішення спорів: центри розгляду спорів, омбудсмени та інші внутрішні арбітражні органи [10, с. 506].

Однією з найпопулярніших форм досудового врегулювання спорів у розвинених країнах є медіація — структуровані переговори, в яких сторони намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди за допомогою третьої незалежної сторони — медіатора. Наразі в Україні процедура медіації законодавчо не регламентована, що значно ускладнює її застосування, в т.ч., СРО, тому прийняття законопроекту з цього питання, а також розширення механізмів досудового розгляду спорів у Цивільному кодексі України є вкрай важливим для розвитку демократичного суспільства та повноцінного функціонування інституту саморегулювання.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Одним із важливих шляхів розвитку ефективного саморегулювання є визначення пріоритетів державної політики з цього питання, серед яких: забезпечення узгодженості і стабільності правового поля; створення на початковому етапі преференцій для членів СРО у разі виконання ними більш високих стандартів та запровадження додаткових механізмів відшкодування збитків; популяризація механізмів саморегулювання.

Розроблено конкретні пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів України з питань розвитку саморегулювання щодо: 1) формування концептуальних засад саморегулювання; 2) інших питань, пов'язаних із розвитком саморегулювання, що потребують законодавчих змін.

Для недопущення надмірного регулювання діяльності організацій добровільного саморегулювання, при розробленні законодавчих змін рекомендовано диференціювати ступінь втручання держави з урахуванням різних підходів до добровільного, делегованого і змішаного саморегулювання. Законодавство має містити уніфіковані положення щодо статусу саморегулювальних організацій, порядку їх створення та діяльності, не обмежуючи при цьому право СРО на вибір організаційно-правової форми, оскільки це є складовою принципу свободи підприємницької діяльності й ознакою демократичного суспільства, та не встановлюючи єдину модель саморегулювання для всіх вітчизняних ринків. Вивчення таких моделей має стати предметом подальших наукових розвідок.

Література:

1. Зелена книга "Саморегулювання в Україні" [Електронний ресурс] / Гончарук О., Заблоцький А., Лавриненко І., Малюська Д., Медведчук О. та інші. — 2017. Режим доступу: <https://regulation.gov.ua/book/50-zelena-kniga-samoreguluvanna-v-ukraini>
2. Про схвалення Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні [Електронний ресурс]: Розпорядження від 10.05.2018 № 308-р // Кабінет Міністрів України. — 2018. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80>
3. Шатковська І.В. Аспекти питання законодавчого забезпечення діяльності саморегулювальних організацій в Україні / І. Шатковська // Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України. — 2011. — № 3 (6). — С. 82—88.
4. Модельний закон про саморегулювальні організації СНД [Електронний ресурс]: Постанова Міжпарламентської асамблеї держав — членів СНД від 31.10.2007 №

29-7. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_i51

5. Непомнящий О.М. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України / О.М. Непомнящий // Державне будівництво: електрон. наук. фак. вид. ХарPI НАДУ. — 2014. — № 1. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/pdf>

6. Ogus A. Self-Regulation in Bouckaert, B. De Geest, G. (eds.) Encyclopedia of Law and Economics, Cheltenham, Edward Edgar, 2000.

7. Про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс]: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // Верховна Рада України. 2001. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

8. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Верховна Рада України. 2003. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

9. Про стандартизацію [Електронний ресурс]: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII // Верховна Рада України. 2003. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>

10. Філатова Н.Ю. Охорона і захист цивільних прав саморегулювальними організаціями / Н.Ю. Філатова // Форум права. — 2014. — № 1. — С. 502—509.

References:

1. Honcharuk, O. Zablots'kyj, A. Lavrynenko, I. Malius'ka, D. Medvedchuk, O. Pinchuk, V. Fajchak, Kh. Shuliak, O. and Yaremchuk, P. (2017), "Green book "Self-regulation in Ukraine"", available at: https://cdn.regulation.gov.ua/5c/a8/c3/c1/regulation.gov.ua_Green-Book-Selfregulation-in-Ukraine-October-2017.pdf (Accessed 20 Sept 2018).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "About the approval of the Concept of Reformation of the Institute of Self-Regulation in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80> (Accessed 20 Sept 2018).
3. Shatkovs'ka, I.V. (2011), "Aspects of legislative provision of self-regulatory organizations in Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi rady Ukrainy, vol. 3 (6), pp. 82—88.
4. IPA CIS (2007), "Model law on self-regulated organizations", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_i51 (Accessed 20 Sept 2018).
5. Nepomniaschij, O.M. (2014), "Decentralization of state regulation of construction activity: foreign experience for Ukraine", Derzhavne budivnytstvo, vol. 1, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/pdf> (Accessed 20 Sept 2018).
6. Ogus, A. (2000), "Self-Regulation", Encyclopedia of Law and Economics, Edward Edgar, Cheltenham, UK.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Protection of Economic Competition", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (Accessed 20 Sept 2018).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 20 Sept 2018).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Standardization", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (Accessed 20 Sept 2018).
10. Filatova N.Yu. (2014), "Protection and protection of civil rights by self-regulatory organizations", Forum prava, vol. 1, pp. 502—509.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

*В. В. Образцова,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.20.107

МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ ТА ПРОТИВАГ У ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

V. Obraztsova,
postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

MECHANISM OF CHECKS AND BALANCES IN PUBLIC-MANAGEMENT RELATIONS

Система стримувань і противаг є способом організації взаємодії вищих органів державної влади, що передбачає функціонування цілісної системи взаємопов'язаних конституційно-правових і політико-правових інститутів, які забезпечують взаємодію, взаємозалежність, взаємопроникнення повноважень гілок державної влади, з метою їх урівноваження, взаємного стримування та створення дієвого механізму запобігання узурпації державної влади, що у свою чергу гарантує дотримання основних прав і свобод людей, а також забезпечує стабільність та ефективність механізму державної влади.

У статті аналізується специфіка механізму стримувань та противаг у сфері публічно-управлінських відносин. Особлива увага цього механізму приділяється з точки зору теорії відносин "принципал — агент" у напрямку ефективної взаємодії органів публічної влади як агента. Аналізу проблем поділу влади приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ф.В. Веніславський, О.Р. Дашковський, А.П. Заєць, М.І. Козюбра, І.В. Процюк, С.В. Серьогіна, О.Ю. Тодик, М.В. Цвік та ін.

Виявлено, що система державно-управлінських відносин України характеризується функціональною незбалансованістю, що веде до недієздатного механізму стримувань та противаг, а звідси, і до неефективного державного управління. Також має місце злиття політичної та адміністративної складової в системі державного управління. Тобто агент не має своєї "інституційної пам'яті", що значно ускладнює подальший процес якісного виконання ним своїх повноважень. Функції агента повинні бути розмежовані на адміністративні та політичні, що сприятиме ефективному механізму формування та реалізації державної політики. Принципал не завжди може прямо впливати на агента, таким чином останній має лазівку для самостійних дій в своїх інтересах.

Проаналізовано специфіку механізму стримувань та противаг у сфері публічно-управлінських відносин з точки зору теорії "принципал — агент". Визначено, що наявність дієвого механізму стримувань та противаг між гілками влади сприятиме більш ефективному функціонуванню агента.

The system of checks and balances is a way of organizing the interaction of the supreme bodies of state power, which implies the functioning of a coherent system of interconnected constitutional and legal and political-legal institutions that provide interaction, interdependence, interpenetration of the powers of the branches of state power, with the aim of balancing them, mutual restraint and creation of an effective mechanism for the prevention of usurpation of state power, which in turn guarantees the observance of basic human rights and freedoms, as well as ensures stability and efficiency of the mechanism of state power.

The article analyzes the specifics of the mechanism of checks and balances in the field of public-managerial relations. The special attention of this mechanism is paid from the point of view of the theory of relations "principal — agent" in the direction of effective interaction of public authorities as an agent. Foreign and domestic scientists such as J. Locke, Ch. Montesquieu, F. V. Venislavsky, O.R. Dashkovsky, A.P. Zaets, M.I. Kozyubra, I.V. Protsyuk, S.V. Seryogina, O.Yu. Todyk, M.V. Tsvyk and others paid attention to the analysis of the problems of separation of powers.

It is revealed that the system of state-management relations of Ukraine is characterized by functional imbalances, which leads to an ineffective mechanism of checks and balances, and hence to ineffective state administration. There is also a merger of the political and administrative component in the system of public administration. That is, the agent does not have its "institutional memory", which greatly complicates the further process of qualitative performance of its powers. The functions of the agent should be divided into administrative and political ones, which will facilitate an effective mechanism for the formation and implementation of the state policy. The principal cannot always directly influence the agent, thus the latter has a loophole for self-acting in its own interests.

The specifics of the mechanism of checks and balances in the field of public-managerial relations from the point of view of the theory of "principal-agent" is analyzed. It has been determined that the presence of an effective mechanism of checks and balances between the branches of the government will contribute to the more efficient functioning of the agent.

Ключові слова: конфлікт, механізм "стримувань та противаг", гілки влади, публічно-управлінські відносини, "принципал — агент".

Key words: conflict, mechanism of "checks and balances", branches of power, public-management relations, "principal — agent".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конфлікт — це явище, що виникає в усіх сферах суспільних відносин, він супроводжує людство протягом всього часу його існування.

Врегулювання конфліктів належить до найважливіших умов забезпечення соціально-політичної стабільності як на внутрішньодержавному рівні, так і в глобальному сенсі.

Проблема врегулювання конфліктів в публічно-управлінських відносинах — одна з найбільш гострих практичних проблем, яку можна розглядати з точки зору складової інституціональної теорії — теорії відносин "принципал — агент", де принципалом виступає суспільство, а агентом — органи публічної влади. Відносини між принципалом і агентом характеризуються тим, що суспільство делегує деякі певні права органам публічної влади, які зобов'язані згідно з суспільною угодою представляти його інтереси або

іншої громади в цілому. Агент має забезпечити досягнення, дотримання та розвиток сучасних цивілізаційних і формаційних цінностей, цілей принципала, встановлених законодавчих норм, що відповідно сприяє розвитку суспільства.

Але існують суперечності та конфлікти всередині самого агента. Це зумовлено відсутністю балансу системи влади, а звідси й іноді недовіра механізму стримувань та противаг самої політичної системи.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед зарубіжних та вітчизняних науковців, які приділили істотну увагу аналізу проблем поділу влади варто відзначити, зокрема, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ф.В. Веніславського, О.Р. Дашковську, А.П. Зайця, М.І. Козюбру, І.В. Процюка, С.В. Серьогіну, О.Ю. Тодіку, М.В. Цвіка та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати специфіку механізму стримувань та противаг у сфері публічно-управлінських відносин з точки зору теорії "принципал — агент".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "державна влада" можна визначити як відносини щодо здійснення функцій і повноважень держави спеціально створеними органами та посадовими особами шляхом прийняття нормативно-правових актів у межах і порядку, передбачених законодавством [1, с. 9]. З часу свого виникнення державна влада та державно-владна діяльність перетворюється на могутній чинник соціальної впорядкованості і стабільного/сталого розвитку суспільства. Сильна влада безальтернативно виконує регулюючу функцію в традиційному (модерному) суспільстві, відіграє ключову роль у селекції альтернативних політик і тенденцій розвитку постмодерного суспільства. Державновладна діяльність невід'ємна від суспільних умов діяльності, в тому числі від потреб у координації дій учасників суспільного виробництва та контролю за розподілом і споживанням суспільних благ і цінностей [2, с. 5].

Поділ влади в сучасних демократичних державах є організаційно-правовою основою державної влади. Іншими словами, державна влада вибудовується за принципом поділу на самостійні і незалежні гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову. При цьому необхідно зазначити, що кожна з держав не тільки прагне розділити гілки єдиної державної влади, а й приділяє значну увагу взаємодії влади. Механізмом реалізації принципу поділу і взаємодії влади, його ключовим стрижнем виступає система стримувань і противаг [3].

Невід'ємним елементом концепції поділу державної влади як способу організації державної влади є система стримувань і противаг. На сьогодні концепція поділу влади та системи стримувань і противаг є фундаментальним елементом демократії та правової держави, що забезпечує належний рівень політичних свобод та захисту прав людини і громадянина. Ступінь реалізації цих принципів характеризує ступінь розвиненості демократичної держави та є однією з найважливіших цінностей у системі демократії [2, с. 8].

Виникнення сучасної системи стримувань і противаг пов'язане, перш за все, з активізацією держави в галузі управління суспільними процесами, які без повсякденного співробітництва гілок державної влади було б важко здійснювати. Справді, впровадження принципу поділу державної влади, доповненого системою стримувань і противаг, має на меті створити такий механізм, який забезпечував би взаємодію всіх органів єдиної державної влади.

Деякі вчені вважають, що система стримувань і противаг, з одного боку, підтримує співробітництво та взаємне пристосування органів влади, а з другого — створює потенціал для конфліктів, які вирішуються частіше за все шляхом переговорів, угод та

компромисів. Загалом, є всі підстави погодитися з такою позицією.

Кожній державі, в залежності від форми державного правління та інших особливостей (й зокрема, авторитету осіб, які займають ті чи інші посади), властива своя система стримувань і противаг, яка є сукупність правових норм щодо взаємодії і взаємообмеження гілок державної влади. Запровадження принципу поділу державної влади, доповненого системою стримувань і противаг, має на меті створити такий механізм, який забезпечував би взаємодію всіх органів єдиної державної влади, запобігти неправомірному збільшенню впливовості будь-якого органу за рахунок повноважень іншого [4].

Принцип розподілу державної влади був висунутий як соціальна вимога буржуазії, що народжувалась і боролась з абсолютною владою монарха та його дворянським оточенням. Класичний варіант теорії поділу державної влади пов'язаний з іменами Джона Локка і Шарля-Луї де Монтеск'є. Дж. Локк фактично став першим, хто обґрунтував можливість мирного доступу буржуазії до влади через компроміс із ліберальним дворянством. У своїй праці "Два трактати про управління державою" він прагнув за допомогою правильної організації державної влади сконструювати складний політичний механізм, здатний "урівноважити владу уряду, "вклавши окремі частини влади в різні руки" [5].

Теорія Джона Локка передбачала створення системи правління, за умов якої передусім виконавча влада не мала б змоги перерости у відкриту тиранію. Це і стало основою обґрунтування вченим тези про нерівноправність гілок влади [6].

На відміну від концепції Джона Локка схема поділу влади, запропонована Шарлем-Луї де Монтеск'є, виключала існування домінуючого органу в системі поділу влади. Аналізуючи різні способи правління і принципи, на яких воно засновано, він підійшов до проблеми забезпечення політичної свободи та її трактування і, відштовхуючись від неї вирішив питання про устрій влади. Теза про те, що поєднання законодавчої, виконавчої та судової влади в руках однієї особи або органу неминуче веде до задушення політичної свободи, є серцевиною його концепції поділу влади. Учений при цьому обґрунтовано виходив з того, що абсолютне розмежування владних повноважень, повна незалежність органів влади і відсутність їх взаємовпливу здатні призвести до краху державної системи. Зразком державного ладу Монтеск'є вважав Англію, посилаючись на те, що метою цієї держави є охорона політичної свободи, а спосіб, яким це досягається, полягає у поділі та урівноваженні влади. Поділ гілок влади мав поставати як їх взаємне стримування.

Формулюючи принцип поділу влади, Монтеск'є виділяє два основні моменти функціонування системи стримувань і противаг.

По-перше, вона є гарантією від узурпації влади жодною з трьох її гілок. Учений наголошує: "Щоб попередити зловживання владою, необхідний такий порядок речей, за якого різні влади мали б змогу взаємно стримувати одна одну" [7, с. 289]. Запору-

кою цього є така комбінація гілок влади, коли жодна з них утримує від крайнощів інші, урівноважує їх.

По-друге, система стримувань і протигаг забезпечує необхідну динаміку при взаємодії гілок влади: гілки влади мають обмежувати і стримувати одна одну, діючи при цьому узгоджено [6].

Теорія розподілу гілок влади сприяла виникненню кількох моделей поділу влади, у контексті яких діють різні механізми стримувань і протигаг:

— парламентарна (провідна роль вищого законодавчого органу влади. Тут парламент не лише приймає закони, а й впливає на уряд і систему державного управління. Склад уряду обирається парламентською більшістю. Якщо в державі немає монарха або президента, то парламент затверджує або керівника уряду і за його поданням склад уряду, або лише главу уряду, який згодом одноосібно формує уряд);

— президентська (президент, який всенародно обирається, є главою держави й одночасно виконавчої влади. Президент визначає внутрішню політику держави, самостійно формує уряд, який є відповідальним перед ним і йому підзвітний);

— змішана (моделі характерне поєднання елементів президентської та парламентської моделі. Відповідно система стримувань і протигаг має змішаний характер. Тут президент (глава держави) обирається, як правило, на загальних виборах і наділений значними повноваженнями. Однак, уряд формується парламентським шляхом і є відповідальним не лише перед президентом, але й перед парламентом. Президент має право розпуску парламенту за визначених обставин, як правило, за втрати довіри уряду).

Система державно-управлінських відносин України характеризується функціональною незбалансованістю, що веде до недієздатного механізму стримувань та протигаг, а звідси, і до неефективного державного управління.

О.Н. Євтушенко говорить про те, що "українська модель управління повинна базуватися на системі "стримувань і протигаг", у якій держава повинна віддавати частину своїх повноважень на місця для того, щоб задовольнити потреби населення. Крім того, перерозподіл функцій державної влади повинен відбуватися через децентралізацію влади, розширення прав місцевого самоврядування і збільшення інститутів громадянського суспільства" [8]. По суті, місцеве самоврядування повинно стати необхідною демократичною протигагою центральній владі. А це можливо лише тоді, коли відбувається процес децентралізації влади на центральному рівні й населення отримає додаткові можливості участі в політичному процесі [9].

Можемо говорити про злиття політичної та адміністративної складової в системі державного управління. Тобто агент не має своєї "інституційної пам'яті", що значно ускладнює подальший процес якісного виконання ним своїх повноважень. Функції агента повинні бути розмежовані на адміністративні та політичні, що сприятиме ефективному механізму формування та реалізації державної політики. Також

принципал не завжди може прямо впливати на агента, таким чином останній має лазівку для самостійних дій в своїх інтересах.

У Конституції України закріплені найзагальніші теоретичні положення, на яких базується механізм стримувань і протигаг. Але перманентне загострення парламентсько-урядової кризи за часів незалежності, що на сучасному етапі переросла у системну політичну кризу, свідчить, що дієвий механізм функціонування механізму стримувань та протигаг не сформовано.

Серед основних проблем взаємодії між виконавчою та законодавчою гілками влади в Україні виокремимо:

- незбалансований характер системи влади;
- зниження політичного впливу Верховної Ради як представницького органу;
- відсутність ефективних механізмів впливу парламенту на систему виконавчої влади та політичного зв'язку між Верховною Радою (депутатською більшістю) і Кабінетом Міністрів України як передумови їх конструктивної взаємодії;
- недостатність і неефективність системи стримувань і протигаг між президентом та Верховною Радою, відсутність дієвих механізмів парламентського контролю [10].

Б.П. Ганьба вважає головними причинами недосконалої та малоефективної реалізації різних форм державного правління України у загальному контексті абстрагуючись від конкретних їх різновидів:

1. Недосконалість механізму стримувань і протигаг, його незбалансованість, відсутність належної деталізації і конкретизації на законодавчому рівні.

2. Низький рівень правової і політичної свідомості та культури в цілому політичної еліти українського суспільства, що пояснюється поширенням у її середовищі елітарного правового та політичного нігілізму, недостатнім рівнем професійності державних посадовців, відсутністю єдиної державної кадрової політики щодо підбору і заміщення вагомих державних посад гідними кандидатами тощо.

3. Позаяридична негативна практика функціонування державного механізму, що проявляється в системних порушеннях конституційних засад поділу влад і неналежного функціонування системи стримувань і протигаг.

4. Недосконалість партійної системи українського суспільства, що проявляється в її надмірній багатоманітності.

5. Злиття верховної державної влади з олігархічним капіталом, який гальмує будь-які реформи шляхом лобювання "потрібних" законів у супереч інтересів народу.

6. Відрив державотворчих процесів від широкої участі громадянського суспільства та його структур, ігнорування громадської думки. Цьому сприяє недостатня зрілість громадянського суспільства України що породжує слабку контрольованість влади з його сторони і впевненість у політичній безвідповідальності вищих державних посадовців.

7. Суттєвою причиною є також ігнорування владним бондомом здобутків вітчизняної науки та дос-

віду зарубіжних країн з питань удосконалення форми державного правління.

8. Формування коаліційної більшості українського парламенту з порушенням засад європейського парламентаризму також є суттєвою причиною неефективності діяльності законодавчої гілки влади. Існуюча в сучасному варіанті коаліційна більшість певним чином ускладнила і навіть узурпувала організацію державної влади.

9. Недотримання принципів верховенства права та законності у вітчизняній практиці державотворення також вкрай негативно впливає на ефективність функціонування форми державного правління української держави.

10. відсутність в українській державній еліті належного позитивного досвіду сучасного державотворення і насамперед досвіду демократичного парламентаризму, традицій і демократичних засад державного керівництва, здійснення місцевого самоврядування тощо, в нестабільних умовах перехідного періоду розвитку української державності [11].

За Л. Приймак "для вдосконалення взаємовідносин між виконавчою й законодавчою гілками влади в Україні потрібно здійснити конституційні зміни, але із урахуванням негативного досвіду минулих років. Удосконалення потребують такі механізми: затвердження програми Кабінету Міністрів України під час формування уряду; введення інституту вотуму довіри уряду, зокрема у зв'язку із прийняттям окремих законопроектів, що оптимізує взаємодію уряду та парламенту; можливість дострокового розпуску парламенту президентом у відповідь на вотум недовіри уряду; запровадження індивідуального вотуму недовіри членам уряду; збільшення впливу уряду на законодавчу діяльність Верховної Ради України через надання уряду можливості впливати на формування порядку денного парламенту та надання пріоритетності урядовим законопроектам; передбачення санкції стосовно посадових осіб і органів державної влади за невиконання ними процедур, визначених Конституцією та законами України" [12, с. 128—129].

На думку О.В. Радченко, "конституційний досвід інших країн, для розвитку демократичного режиму необхідно прийнятні три невідмінні умови. По-перше, чітка конституційна інженерія, що створює збалансовану і ефективну систему балансу гілок влади. По-друге, вироблення в ході владної взаємодії писаних і неписаних правил політичної діяльності, що дозволяють кожній з партій захищати конкретні суспільні інтереси і в той же час забезпечувати політичну і соціально-економічну стабільність усього суспільства. І по-третє, наявність певної політичної основи толерантної міжпартійної взаємодії на базі принципового консенсусу щодо фундаментальних суспільних цінностей. Усі три умови є проблематичними для України, що ставить під загрозу перспективу нашого демократичного майбутнього" [13].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проаналізувавши специфіку механізму стримувань та протипаг у сфері публічно-управлінських

відносин з точки зору теорії "принципал — агент", можна зробити наступні висновки: ознакою демократичної держави є наявність дієвого механізму стримувань та протипаг між гілками влади, що сприяє більш ефективному функціонуванню агента; недопустиме злиття політичної та адміністративної складової в системі державного управління; державно-управлінські відносини в Україні вимагають ретельного усунення конфліктів і суперечностей, тобто агент як інститут має бути стабільним.

Отже, проблема гармонізації публічно-управлінських відносин потребує подальшого з'ясування специфіки реалізації механізму стримувань та протипаг агента з урахуванням особливостей українського суспільства.

Література:

1. Кравчук В.М. Проблема меж державної влади в умовах формування громадянського суспільства / В.М. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 1. — С. 7—9.
2. Система стримувань і протипаг у сфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. / Авт. кол.: В.А. Ребкало, В.А. Шахов, Е.А. Афонін та ін.; за заг. ред. В.А. Ребкала, М.М. Логунової, В.А. Шахова. — К.: НАДУ, 2008. — 72 с.
3. Сало І. С. Механізми стримувань і протипаг у політичних системах країн ЄС та в Україні / І.С. Сало // Стратегічні пріоритети. — № 2 (11). — К.: НІСД, 2009. — С. 65—70.
4. Дацьків А.М. Реалізація механізму "стримувань і протипаг" в Україні [Електронний ресурс] / А.М. Дацьків. — Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1586%3A060617-13&catid=185%3A1-062017&Itemid=230&lang=en
5. Локк Дж. Избранные философские произведения [Текст] / Джон Локк. — В 2 томах. [вступ. статья И.С. Нарского]. — М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960. — Т. 2 / Под общей ред. и с примеч. А.А. Макаровского. — С. 78—112.
6. Сурнін В.О. Механізми стримувань та протипаг у системі розподілу влади в Україні [Електронний ресурс] / В.О. Сурнін // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. — 2013. — Вип. 2. — С. 140—144. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdypt_2013_2_28
7. Монтескьє Ш.-Л. Избранные произведения. [Текст] / Шарль-Луи Монтескьє. — М.: Изд-во политической литературы, 1955. — 289 с.
8. Євтушенко О.Н. Принцип поділу влади та його вплив на формування демократичної моделі державної влади: зарубіжний досвід і Україна [Електронний ресурс] / О.Н. Євтушенко. — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009/110-97-17.pdf>
9. Кузнецова О.О. Інститут місцевого самоврядування: проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс] / О.О. Кузнецова. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/doc/2/18.pdf>

10. Сорока С. Аналіз механізмів взаємодії Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України в контексті сучасного конституційного розвитку держави [Електронний ресурс] / С. Сорока. — Режим доступу: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11ssvkrd.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11ssvkrd.pdf)

11. Ганьба Б.П. Проблеми і перспективи вдосконалення форми державного правління сучасної України [Електронний ресурс] / Б.П. Ганьба. — Режим доступу: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2011/04.pdf

12. Приймак Л. Система "стримувань і противаг" у взаємовідносинах між виконавчою та законодавчою гілками влади як механізм консолідації політичного режиму / Л. Приймак // Вісник Львівського університету. Сер.: Філософсько-політологічні студії. — 2015. — Вип. 6. — С. 122—129.

13. Радченко О.В. Система стримувань та противаг гілок влади як ціннісний імператив українського політикуму [Електронний ресурс] / О.В. Радченко. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2008-2/doc/1/08.pdf>

References:

1. Kravchuk, V.M. (2010), "The problem of the boundaries of state power in the formation of civil society", *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, vol. 1, pp. 7—9.

2. Rebkalo, V.A. Shakhov, V.A. and Afonin, E.A. (2008), *Systema strymuvan' i protyvah u sferi derzhavno-upravlins'kykh vidnosyn* [System of checks and balances in the field of public-management relations], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Salo, I.S. (2009), "Mechanisms of checks and balances in the political systems of the EU countries and in Ukraine", *Stratehichni priorityety*, vol. 2 (11), pp. 65—70.

4. Dats'kiv, A.M. (2017), "Realization of the mechanism of "checks and balances" in Ukraine", available at: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1586%3A060617-13&catid=185%3A1-062017&Itemid=230&lang=en (Accessed 25 Sept 2018).

5. Lokk, Dzh. (1960), *Yzbrannye fylosofskye proyzedenyia* [Selected Philosophical Works], Yzdatel'stvo sotsyal'no-ekonomycheskoj lyteratury, Moscow, Russia.

6. Surnin, V.O. (2013), "Mechanisms of checks and balances in the distribution system of power in Ukraine", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*, vol. 2, pp. 140—144.

7. Montesk'e, Sh.-L. (1955), *Yzbrannye proyzedenyia* [Selected Works], Yzd-vo polytycheskoj lyteratury, Moscow, Russia.

8. Yevtushenko, O.N. (2009), "Principle of separation of powers and its influence on the formation of a democratic model of state power: foreign experience and Ukraine", available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009/110-97-17.pdf> (Accessed 25 Sept 2018).

9. Kuznetsova, O.O. (2007), "Institute of Local Self-Government: Problems of Formation and Development", available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/doc/2/18.pdf> (Accessed 25 Sept 2018).

10. Soroka, S. (2011), "Analysis of mechanisms of interaction between the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the context of modern constitutional development of the state", available at: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11ssvkrd.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11ssvkrd.pdf) (Accessed 25 Sept 2018).

11. Han'ba, B.P. (2011), "Problems and prospects of improving the form of government of modern Ukraine", available at: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2011/04.pdf (Accessed 25 Sept 2018).

12. Pryjmak, L. (2015), "The system of "checks and balances" in the relationship between the executive and legislative branches of government as a mechanism for consolidating the political regime", *Visnyk L'vivs'koho universytetu: ser.: Filsofs'ko-politohichni studii*, vol. 6, S. 122—129.

13. Radchenko, O.V. (2008), "The system of checks and balances of the branches of power as a value imperative of the Ukrainian politics", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2008-2/doc/1/08.pdf> (Accessed 25 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА